

SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ARKEOLOJİ-PREHİSTORYA-ÖNASYA
EPİGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ- FOLKLOR

Dört Ayda Bir Çıkar

CİLT 1 SAYI:3 Eylül 1988

Sahibi: Enis KARAKAYA

Genel Yayın Yönetmeni ve Yazı İşleri Müdürü:
Özkan ERTUĞRUL

Teknik Müdür: Tolunay TİMUÇİN

Genel Koordinatör: Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

Genel Sekreter: Halenur KATIPOĞLU

Teknik Sekreterler: Yavuz TIRYAKI - Sadettin ZAYİM
Sanat Yönetmeni: Ziya Nur SEZEN

Halkla İlişkiler Koordinatörü: Gülgün KALKINOĞLU

Yayın Sekreterleri: Gülçin EROL - Gülay BURGAZ
Haber Servisi Sorumluları: Hülya KOÇ - Arzu İYİANLAR
Arzu YILMAZ - Rabia EMEKLİGİL

Mali Müşavir: Selim Sabit SALMAN

Yönetim Kurulu: Özkan ERTUĞRUL - Enis KARAKAYA
Selda KALFAZADE - Şebnem AKALIN
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

DANIŞMANLAR: Prof. Dr. Semavi EYİCE
Doç. Dr. Ara ALTUN Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM
Doç. Dr. Ebru PARMAN - Yard. Doç. Dr. Zeki SÖNMEZ
Dr. Hüsamettin AKSU - Dr. Engin BEKSAÇ
Sargon ERDEM - Erol ÖZKAN

Dizgi: Fon Ajans

Dergimizin 3 cü sayısının dizgisi konusunda yardımlarını esirgemeyen
REMZİ ARBAŞ'a teşekkürlerimizi borç biliriz.

Film: Cem Has Grafik 511 85 85

İç Baskı: Örünç Matbaası 528 42 68

Kapak Baskı: Dantel Ofset 522 65 41

Kapak baskısında SEÇİN GÜR'e yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

REKLAMLAR:

Arka dış sayfa: 600.000.- TL.
Arka iç sayfa: 350.000.- TL.
İç tam sayfa: 250.000.- TL.
İç yarım sayfa: 150.000.- TL.

• **Yıllık Abone:** 15.000 TL.dir. Banka hesap numarasına çıkarılan paranın makbuz veya dekontunun fotokopisi ya da aslı gönderildiği an, dergi Adresinize postalanacaktır. (İstanbul Bayezit Vakıflar Bankası 21-10248-8 nolu hesap)

İRTİBAT ADRESİ: Tolunay Timuçin 527 29 58
Mollafenari Sok. Birol İş Hanı Kat: 3 Cağaloğlu/İstanbul

Hizmetlerinden dolayı Mustafa Sellimoğlu'na teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

- İstanbul'da Bizans İmparatorlarının Sarayı
BÜYÜK SARAY (Prof. Dr. Semavi EYİCE) 3-36
 - Çinili Cami ve Külliyesi (Gülçin EROL) 37-43
 - *Mimari olarak kazanılan, Eski eser olarak kaybedilen değer Malabadi Köprüsü*
(Ahmet SİPAHIOĞLU) 44
 - Türk Sanatının erken devri
(Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM) 45-48
 - Yalova'dan İzlenimler (Şebnem AKALIN) 49-50
 - Bizans'ta Düğün Törenleri (Gülgün KALKINOĞLU) 51-56
 - Değişimlerin Tanıkları (Dr. A. Engin BEKSAÇ) 57-64
 - Akçaabat (Özkan ERTUĞRUL) 65-72
 - *Kültür ve Sanat Faaliyetlerinden 7. Ataköy Folklor Festivali* (Ziya Nur SEZEN) 72
 - İznik El Sanatı Oyalar, İğne Oyası
(Emin ALTINÖLÇEK) 73-74
 - *Tarihin bir taraftan yaşatıldığı, bir taraftan katledildiği şehir; İznik* (Özkan ERTUĞRUL) 75-76
 - *VI. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*
(Ayten ÖNAYAKOĞLU) 76
 - Eski Cam Eserlerin Bozulma Nedenleri ve Onarımı
(Hüseyin AKILLI) 77-83
 - *I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu-Anadolu Cam Sanatı Sergisi*
(Üzelifat ÖZGÜMÜŞ) 84
 - Ancar'daki Emevi Sarayları (M. Baha TANMAN) 85-91
 - *Can çekişen bir yapı; Ahmet Ratip Paşa Konağı*
(Nur NİRVEN) 92
 - Göreme Vadisi (Y. Doç. Dr. Mehmet İ. TUNAY) 93-102
 - Alemin Tarihçesi ve Monçuk, Hilâl, Boynuz
Alemlerin Menşeleri Üzerine (Sargon ERDEM) 103-117
 - *Geçmişe Saygı. Gelecek Nesillere hiçbir kültür değeri kalmayacak mı?* (Tolunay TİMUÇİN) 118
- Dergide yayınlanan Makalelerin sorumlulukları yazarına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ve izin alınarak yararlanılabilir.

İSTANBUL'DA BİZANS İMPARATORLARININ SARAYI: BÜYÜK SARAY

Prof.Dr. Semavi Eyice *

Roma İmparatorluğunun IV. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlaşmış devamcısı olan Doğu Roma İmparatorluğu -ki buna modern tarih bilimi Bizans İmparatorluğu adını yakıştırır-, İlkçağın Byzantion sitésini başkent olarak benimsedikten sonra burada bir de İmparatorluk sarayı kurulmuştur. Doğu Roma veya artık yaygın adı ile Bizans İmparatorlarının uzun süre kullandıkları saray kompleksi, Byzantion yani İstanbul'un geniş bir alanını kaplıyor ve yüzyıllar boyunca yeni eklemeler ile büyütülmüş olduğundan âdeta şehir içinde bir şehir teşkil ediyordu. Bugün hemen hemen hiç denilecek kadar az izi kalan bu saray topluluğu hakkındaki bilgileri burada bir özet halinde takdim ediyoruz. Bu yazıda tahminlere dayanan teşhis denemelerine yer verilmeyecek, sadece Büyüksaray hakkında bilinenler, bu konuda yapılmış çalışma ile araştırmalar ve görülebilen kalıntılar tanıtılacaktır. Sondaki bibliyografya bu hususta daha etraflı bilgi edinmek isteyenlere faydalı olabilir.

I

Genel Bilgiler

1. Adı :

İstanbul'da Bizans İmparatorlarının XI. yüzyıla kadar kullandıkları saray lâtince olarak *Palatium magnum* yani Büyüksaray olarak adlandırılmıştı. VI. yüzyılın ünlü yazarı Prokopios burayı *ta Basileos oi-*

1) Aslı XV. yüzyıl sonlarında çizilen ve en eski baskısı Vavassore tarafından 1510'a doğru basılan İstanbul gravüründe Büyüksaray'ın durumu

kia, İmparator evi veya İmparatorun evi şeklinde tanıtılır. Şehrin topoğrafya ve binalarını anlatan ve X. yüzyıla doğru yaşadığı tahmin olunan bir kişi tarafından derlendiği anlaşılan *Patria Konstantinoupoleos* başlığı ile bilinen kaynakta ise buraya saray anlamına gelen sadece *to palation* veya *büyüksaray* anlamında *to mega palation* denilmektedir. İmparator VII. Konstantinos Porphyrogenetos (913-959)'un yazdığı, *Ekthesis tes Basileiou takseos* başlıklı, içinde Bizans sarayının törenlerinin nasıl yapıldığının anlatıldığı teşrifat kitabında da bu saray *Patria*'daki gibi adlandırılmakla beraber, yalnız bir yerinde kutsal *sato hieron palation* terimi kullanılmıştır. Dördüncü Haçlı seferi ile 1203'de İstanbul önüne gelen Geoffroy de Villehardouin ise, şehrin kuşatılması ile ele geçirilmesini anlattığı kitabında altı değişik yazılış ile buraya *Bokelion* adını verir. Son Bizans döneminin ünlü yazarı Nikephoros Gregoras (1290/91-1359/60)'da bu saray, hippodrom sarayı (*hippodromou palation*) veya eski saray anlamında *palaion palation* adları ile anılmıştır. Bu duruma göre, İstanbul'da Bizans İmparatorlarının uzun süre kullandıkları saray kompleksini Büyüksaray olarak adlandırmak yerinde olacaktır sanırız.

2. Topografik yeri :

Büyük saray, şimdi Sultanahmet camii'nin bulunduğu yerden Marmara kıyısına kadar hemen hemen 100 000 m² lik bir alanı kaplıyordu. Etrafı duvarla çevrili bu sahanın içinde çeşitli binalardan meydana geldiğinden âdeta başlıbaşına bir şehir teşkil ediyordu. Büyük saray hakkında Bizans kaynaklarında bir çok bilgi bulunmakla beraber bugün duran kalıntıların azlığı yüzünden, bütün bu bilgilerden Büyüksaray'ın ayrıntıları hakkında kesin neticeler elde edilememektedir. Büyüksaray kuzey-batı tarafında şimdiki Sultanahmet parkinin yerinde olan Hippodrom ile Septimius Severus zamanında yapılan Zeuksippos hamamlarına, kuzeydoğuda Ayasofya'nın önünde uzanan *Augousteon* meydanı ve Ayasofya ile Senato'ya komşu bulunuyordu. Doğu ve güney tarafında denize kadar dayanan Büyüksaray'ın güney-batı tarafında *Boukoleon* sarayı ile İmparatorlara mahsus iskele ve *Hormisdas* mahallesi vardı. Günümüzdeki idari düzenlemeye göre, Bizans'ın Büyüksarayı Cankurtaran ve Sultanahmet mahallelerinin hemen hemen bütününe kaplıyordu.

* İ.Ü. Edb. Fak. Arkeoloji ve Sanat tarihi bölümü anabilimsel öğretim başkanı

3. Tarihesi :

IV. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar Bizans İmparatorlarının oturdukları ve X. yüzyıl sonlarına kadar devamlı ilâvelerle genişletilen Büyüksarayın ilk binaları I. Konstantinos (324-337) tarafından yapılmıştır. Büyüksarayın en önemli kısımları olan *Daphne*, *Magnaura* ve *Khalke* Sarayları bu sırada inşa edilmiştir. 532'de Nika ihtilâli esnasında yanan bu saraylar I. Iustinianos (527-565) tarafından yeniden yaptırılmıştır. I. Iustinianos prensliği zamanında oturduğu *Hormisdas* sarayını da Büyüksaray'a eklemiştir. II. Iustinios (565-578) *Khryostriklinos'u* tamamlamış, II. Iustinianos (685-695 ve 705-711), *Lausiakoşu*, *Khryostriklinos'u* Hippodrom'a bağlayan *Triklinos'u*, Theophilos (829-842), *Khryostriklinos'u* *Daphne* sarayına bağlayan *Sigma* ve *Trikonkhos'dan* başka, *Kamilas*, *Mousikos*, *Margarites*, *Karianos*, *Mysterion*, *Pykstes*, *Eros* adlarındaki kısımları yaptırtmıştır. I. Basileios (867-886), büyük terasın dibinde *Nea* adı ile şöhret bulan *Meryem-Theotokos* kilisesini, *Aetos* denilen pavyonu ve Büyüksarayın eski yapıları içinde de *Kainourgion* ve *Pentakouboukleion'u* inşa ettirmiştir. VII. Konstantinos Porpyrogennetos (913-959) zamanında birçok kısımlar, onun taht ortağı olan I. Romanos Lekapenos (920-944) yıllarında *Khalke*, II. Nikephoros (963-969) ile İoannes Tzimiskes (969-976) zamanlarında da Büyüksarayın birçok kısımları tamir veya zengin surette mozaikler ile süslenmiştir.

XI. yüzyılın sonlarından itibaren Büyüksaray önemini kaybetmiş ve Komnenos sülâlesi zamanında, Ahırkapı ile Sarayburnu arasındaki alanda uzanan Mangana sarayı ile Ayvansaray'ın yukarı kısmındaki Blakhernai sarayı tercih edilmiştir. Fakat Büyüksarayın, bir anda tamamen boşaltılmadığını, 1204 de İstanbul'u ele geçiren Lâtin şövalyelerinin, yeni Lâtin İmparatorunu seçmek üzere burada toplanmalarından anlamak mümkündür. İstanbul'u 1261 de geri alan VIII. Mikhael (1261-1282) de, Blakhernai sarayının tamiri bitinceye kadar Büyüksaray'da oturmuştur. Bizans devletinin son birbuçuk yüzyılında Büyüksaray artık tamamen bakımsız bırakılmıştır. O sıralarda lüzum görüldükçe malzemesinden istifade edilen Büyüksaray'ın 1420 yılı sıralarında bir harabe halinde olduğu bilinmektedir. 1420'ye doğru İstanbul'a geldiği anlaşılan Cristoforo Buondelmonti, aslı günümüze kadar ulaşmamakla beraber yirmiden fazla kopyası olan Ege Denizi adaları hakkındaki kitabında bir de İstanbul resmi koymuştur. Bu resimlerde Ayasofya ile Hippodromun gayet belirli olmasına karşılık, Büyüksaray'ın yerinde sadece bir-iki yapı gösterilmiştir. Aslının 1450 tarihlerine doğru bilinmeyen bir kişi eliyle yapıldığı tahmin olunan, bugün mevcut en eski kopyası Verona'lı Onufrio Panvinio (1529-1568) tarafından çıkarılarak gravür olarak 1699'da yayınlanan Hippodrom ve çevresini Feth'den pek az önceki durumu ile gösteren resim, Büyüksaray arazisini hemen hemen boş bir halde gösterir. Burada kubbeli biri büyük biri küçük iki yapıdan başka sadece mütevazı bir kaç ev bulunmaktadır. Hippodrom o sıradaki haliyle çok doğru biçimde tasvir olunduğuna göre, Büyüksaray arazisi hususunda şüpheye yer verilemez.

Türkler tarafından 1453'de şehir Feth olunduğunda burası büyük bir yıkıntı kısmen de boş arsa durumunda idi. Fatih Sultan II. Mehmed tarafından

2) Verona'lı O.Panvinius'un gravüründe Hippodrom ve Büyüksaray

söylendiği kaynaklarda geçen Farsça meşhur beytin, Büyüksaray'ın bu perişanlığını ifade için söylendiğini kabul eden bilginler de vardır :

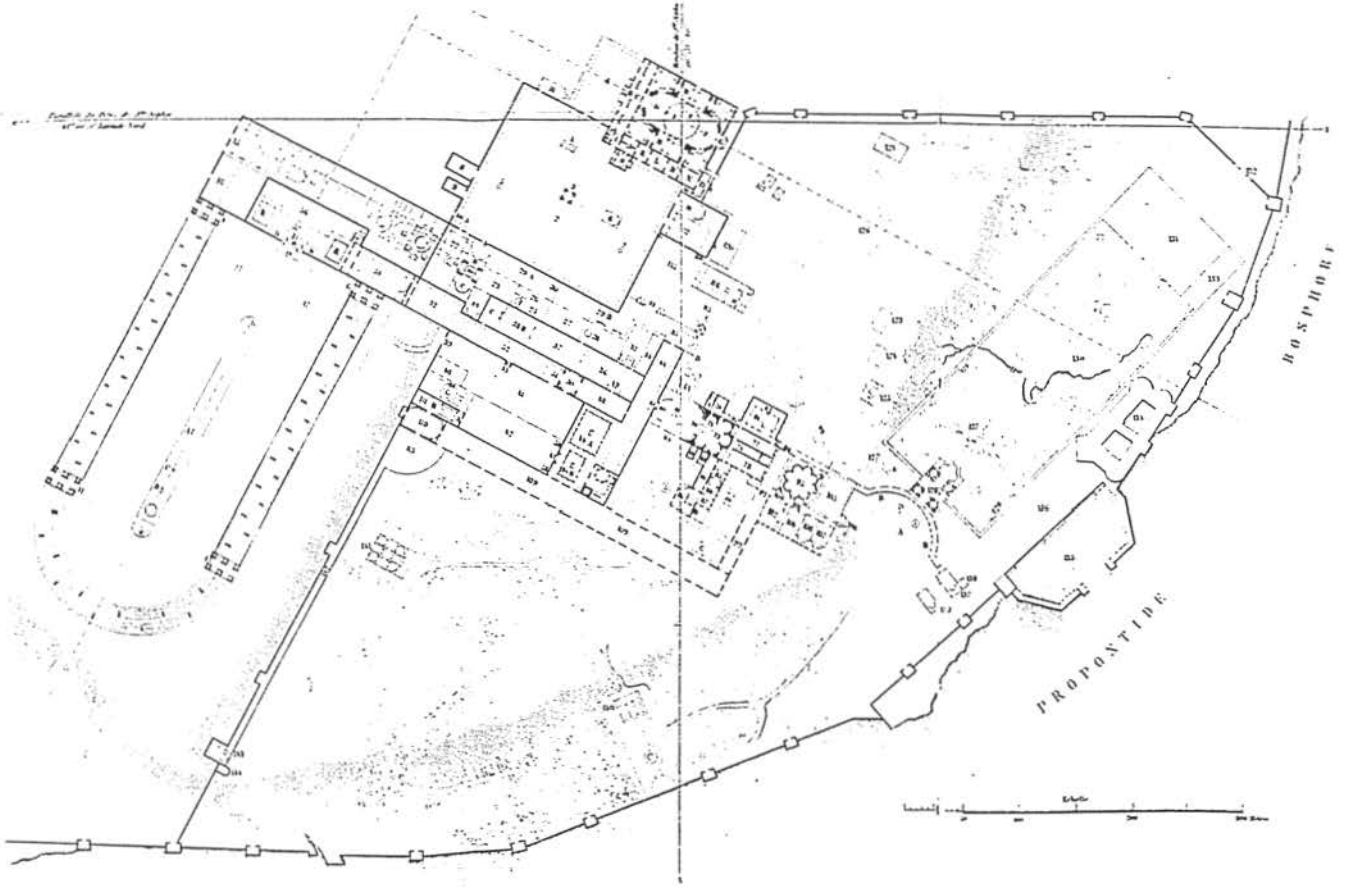
Kayser'in kasrında örümcek perdedarlık ediyor.

Efrasiyab'ın sarayında da baykuş nevbet çalıyor.

anlamındaki bu beytin Fatih Sultan Mehmed tarafından Ayasofya'nın kubbesine çıktığında Ayasofya'nın ve çevresinin durumunu gördükten sonra söylediği daha inandırıcı olarak kabul edilmekte ise de, Ayasofya'nın kubbesinden gözler önüne serilen manzara içinde Büyüksaray büyük ölçüde yer aldığına göre, beyit hem Ayasofya, hem yakın çevresi hem de Büyüksaray için geçerli sayılabilir.

Bizans döneminde daha XI. yüzyıldanberi ihmale uğrayan Büyüksarayın artık kullanılmayan bazı bölümlerinden değerli mimari parçalar, işlenmiş taşlar sökülerek başka yapılarda kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim Boğaziçi'nin Rumeli yakasında şimdiki Arnavutköyü'nün yerindeki Promotu mevkiinde olan Başmelek Mikhael adına yapılan büyük kilise, XII. yüzyılda tamir gerektirecek bir duruma geldiğinde, İmparator II. Isaakhios Angelos (1185-1195), Sarayburnu'ndaki yine harap Mangana sarayı ile Büyüksaray'ın işlenmiş mimari parçalarını, değerli mermerlerini ve daha birçok değerli şeyleri ve bu arada sarayın tunç kapı kanatlarını devşirtirerek, bunları Mikhaelion denilen kilise ile yanındaki manastırın yeniden yapımında kullanmıştır. Bizanslı yazarlardan Phrantzes ile Dukas, Rumelihisarı yapılırken bu manastırın taşlarının kullanıldığını yazdığına göre, bugün Rumelihisarı'nın duvar ve kulelerinde raslanan devşirme işlenmiş parçaların belki bazıları Büyüksaray'ın kalıntıları olabilir.

Türk idaresi başladıktan sonra, şehir yeniden imar edilirken Büyüksaray'ın yeri bir süre boş olarak kalmıştır. Sonra yavaş yavaş başlayan inşaat ve yapılaşma sonunda, henüz ayakta olan kalıntılar çeşitli büyük binalar ve evler tarafından örtülerek kaybolmuştur. XVII. yüzyılda, Büyüksarayın arsası üstünde bazı ileri gelenlerin özel sarayları (konakları) inşa olunmuştu. Hatta Torun sokağında, eski Aygır deposunun sırasındaki eski kapı ve duvar kalıntısının, arkasında, denize hakim bir set üzerinde Sokollu Mehmed Paşa'nın saray-konağının bulunduğu ileri sürülmektedir. Büyüksaray'ın Hippodrom'a komşu olan kenarında ise, XVII. yüzyıl başlarında Sultan I. Ahmed, kendi adına büyük bir külliye Mimarbaşı Sedefkâr Mehmed Ağa'ya 1609-1617 yılları arasında

LE GRAND PALAIS DE CONSTANTINOPLE ET SES ABORDS.
St Sophie, le Forum Augustéen et l'Hippodrome.

3) J.Labarte'in Büyüksaray planı

yaptırmıştı. Sultanahmed camii ile, onun güney yanı Marmara'ya bakan tarafında kâgir iki sıralı dükkân gözleri halinde uzanan Sipahi çarşısı yani arastası, Büyüksaray'ın bulunduğu alanın bir parçası üstünde yükselmiştir.

Geçen yüzyılın ilk yarısı içinde İsviçreli Mimar G. Fossati (1809-1883) Ayasofya camiini tamir ederken Sultan Abdülmecid'in isteği ve Encümen-i Dâniş'in önerisi üzerine Darülfunun (Üniversite) olmak üzere 1845'de Büyüksaray arazisinin doğu tarafı üstünde büyük ve muhteşem bir bina yapımına başlamıştır. İnşası uzun yıllar süren bu bina, 1877'de İlk Osmanlı Meclisinin toplandığı Meclis-i Mebusan (Parlamento) olmuş, bir süre sonra Adliye Nezaretine dönüşmüş, Cumhuriyet devrinde İstanbul Adliye sarayı haline getirilmiş ve böylece kullanılırken 3 Aralık 1933 gecesi yanarak mahvolmuştur. Yangından pek az sonra da kâgir duvarlar yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır. Yine Büyüksaray'ın kalıntıları üstünde, eski Darülfunun-Adliye binasının güney tarafında, Türk Neo-Klâsik mimarinin yaratıcılarından Mimar Kemalettin Bey (1870-1927) tarafından büyük bir cezaevi projesi hazırlanmıştı. Uzun süre gerçekleşmeyen bu tasarı, çok değişikliğe uğramış bir biçimde 1921'den sonra uygulanmıştır. Yakın tarihlerde Sağmacılar cezaevi yapıldıktan sonra boşaltılan

bu binanın yıktırılması ve yerinde bir otel inşası düşünülmüştü. Türk Neo-klâsiği üslubundaki bu binaya henüz dokunulmamıştır.

Türk döneminde Büyüksaray'ın arazisi üstünde bunlar dışında pek önemli büyük binalar yapılmamıştır. Daha çok şehrin bu yamacı ufak ölçüde mütevazî evlerin meydana getirdiği mahalleler halinde gelişmiştir. Yalnız bu alanın denize yakın ve Marmara surları kenarındaki kesimi üstünden 1870'li yıllarda Avrupa'dan gelen demiryolu geçirilmiş, bu da birçok eski kalıntıların yok olmasına sebep olmuş, arkasından, 1911-12'de demiryolu çift hat haline getirilirken, kalıntıların bir kısmı daha tahribe uğramıştır. Son yüzyıl içlerinde bu bölgede güzel ahşap evler ve konaklar yapılmıştı. 3 Haziran 1912 günü çıkan ve dokuz yüze yakın binanın mahvına yol açan İshak Paşa yangını eski Büyüksaray arazisinin hemen bütününe meydana çıkarmıştır. Buradaki yapılar genellikle ahşap olduklarından yangın sona erdiğinde Bizans dönemine ait kalıntılar açığa çıkmıştır. İstanbul'un nâzım plânını hazırlamayı üstlenen Fransız mimar Henri Prost şehir için yaptığı tasarılar, İshak Paşa yangının açtığı bu bölgeyi yapılaşmaya tamamen kapatarak, buranın *Arkeolojik park* olarak korunmasını öngörmüştü. Alayköşkü'nden itibaren bir tarafı Sur-ı Sultanî ile sınırlanan bu arkeolojik parkın batı sınırı Sokollu Mehmed Paşa ve Küçük

Ayasofya camileri de içeride kalmak üzere onların batısından geçiyordu. Gerektiğinden çok geniş tutulan bu Arkeolojik Park tasarısı aradan geçen yıllar içinde kayboldu ve böylece Prost'un Büyüksaray'ın arazisini tamamen boş bırakıp, buradaki toprak altındaki kalıntıları korumak projesi fazla romantik ve gerçekleştirilemeyecek derecede yaygın olduğundan bütünüyle unutuldu. Halbuki o sıralarda henüz toprak üstünde görülen ve toprak altında da varlığı bilinen kalıntıları koruyacak ve bunları değerlendirecek biçimde daha sınırlı bir proje yapılmış olsa belki daha iyi bir sonuç alınabilirdi. Aynı şey 1955-60 yıllarında yapılan sahil yolu için de söylenebilir.

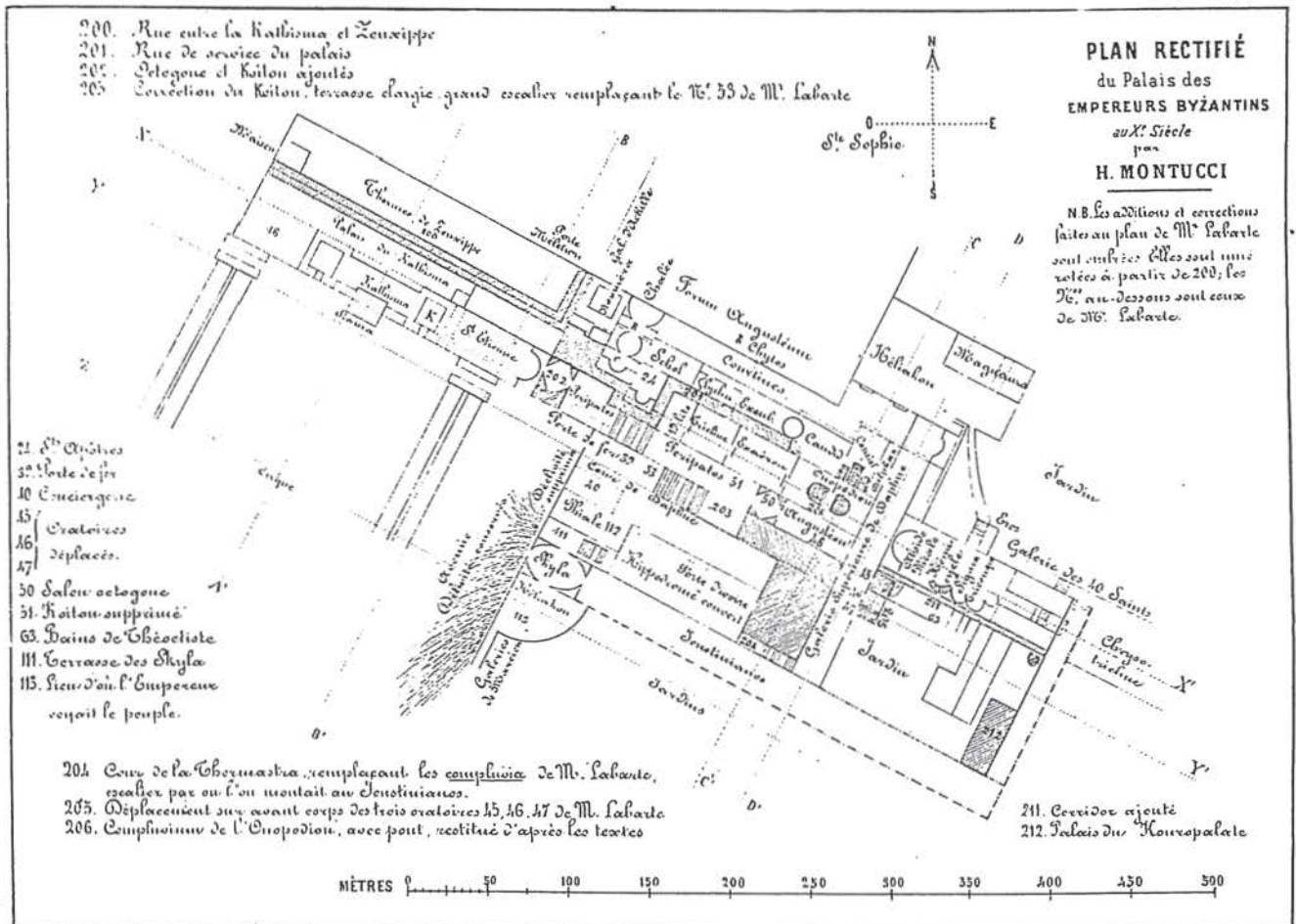
4. Bilgi veren kaynaklar :

Büyüksarayı teşkil eden çeşitli mekânlar hakkında bilgi veren kaynakların başında İmparator VII. Konstantinos Porphyrogenetos (913-959)'un derlemiş olduğu *Törenler kitabı* gelmektedir. Esas adı *Ekthesis tes Basileiou takseos* (lâtince: *De ceremoniis aulae byzantinae*) olan bu kitabın günümüze kadar gelen elyazma nüshasının bazı eklemeler yapılarak daha geç bir dönemde istinsah edildiği bilinmektedir. Bizans kültür tarihi bakımından bu çok önemli yazma, metin ve lâtince tercüme olarak bir kaç defa geçen yüzyıllarda yayımlandıktan sonra A. Vogt tarafından Fransızcaya çevrilerek çok zengin notlarla birlikte 1935'de yayınlanmaya başlanmış fakat ancak

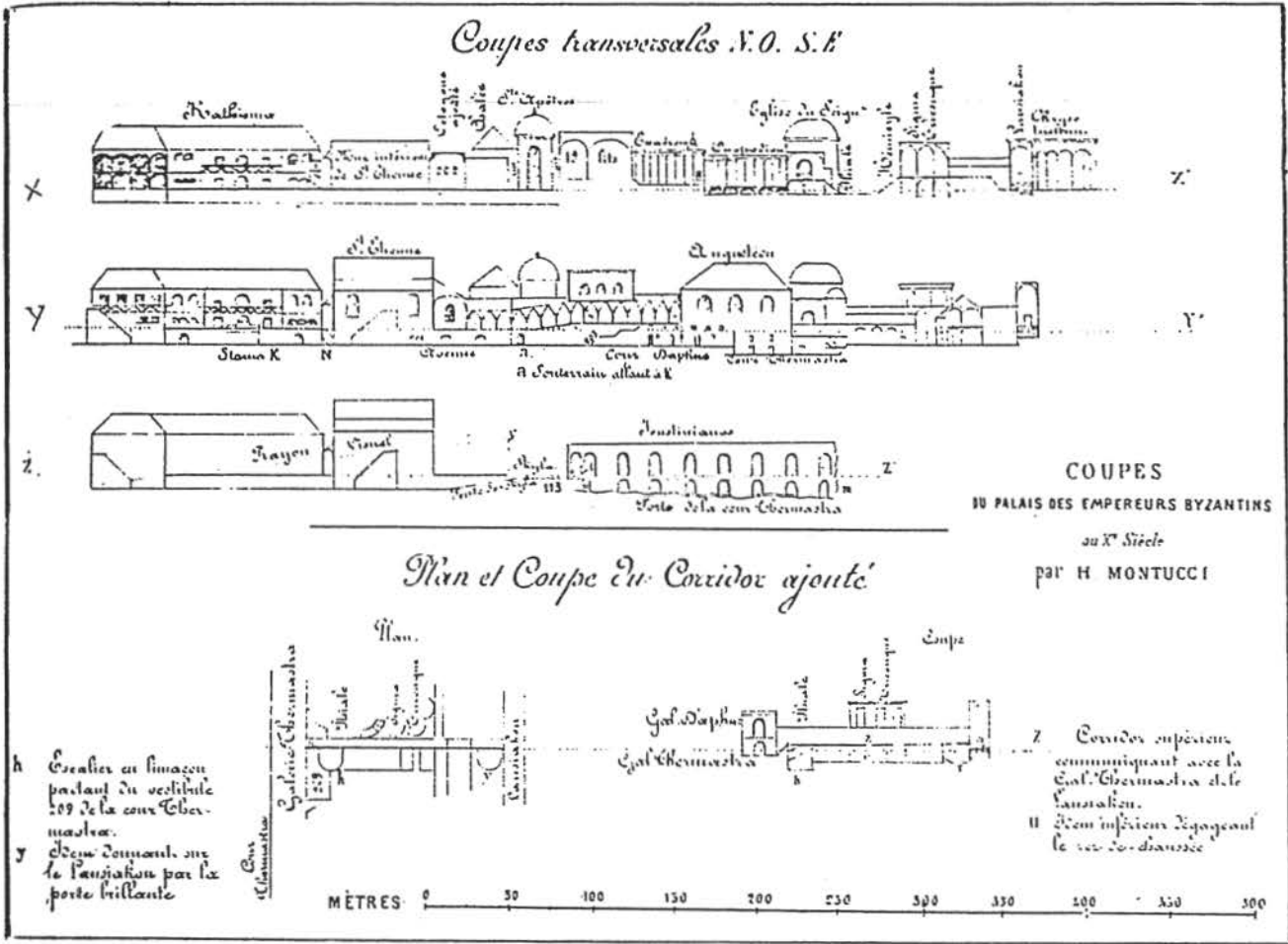
iki cildi basıldıktan sonra devam edilmemiştir. K. Dieterich ise, bu kaynakta anlatılan çeşitli törenleri Almancaya çevirerek küçük bir cilt içinde toplamıştır.

Aynı İmparator VII. Konstantinos'un dedesi I. Basileios (867-886) hakkında kaleme aldığı biyografya da Büyüksaray'ın mimari düzenine dair bilgi veren kaynaklardandır. *Historiki diegesis tou Biou kai ton prakseon Basileiou* (lâtince: *Historia de vita et rebus gestis Basilii inlyti imperatoris*) başlıklı bu kitapta Basileios tarafından yaptırılan eklemeler ve yeni binalar hakkında bilgi verilmiştir. Bunlar arasında Büyüksaray sınırları içinde olan *Nea* adındaki kilise önemli bir yer tutar. Bu kaynak bugüne kadar modern Batı dillerine çevrilmediğinden faydalanmak zor olmakla beraber, A. Vogt'un İmparator I. Basileios hakkında 1908'de yayınladığı monografyası bir dereceye kadar yardımcı olabilir. C. Mango, eski Bizans kaynaklarında yapılar ile ilgili bölümlerin bir kısmını derleyip İngilizceye çevirmek suretiyle meydana getirdiği antolojiye I. Basileios'un *Nea'yı* yaptırtmasıyla ilgili bölümü de almıştır.

Bizans kronik yazarlarında, 752-818 yılları arasında yaşadığı tahmin olunan Theophanes'in içinde 284-813 yılları arasındaki olayları anlattığı *Khronographia* adındaki eserine, İmparator VII. Konstantinos'un emri ile *Oi meta Theophanen* başlığı ile bir zeyil yazılmıştır. Theophanes zeyli (*Theophanes con-*

4a) H.Montucci'nin Büyüksaray plâni ve kesiti

4b) H.Montucci'nin Büyüksaray plâni ve kesiti

tinuatus) olarak bilinen, 813-961 yıllarını içine alan bu tarihte, pek çok bölümler yaptırmış olan Theophilos (829-842) ve Basileios münasebetiyle, Büyüksaray ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.

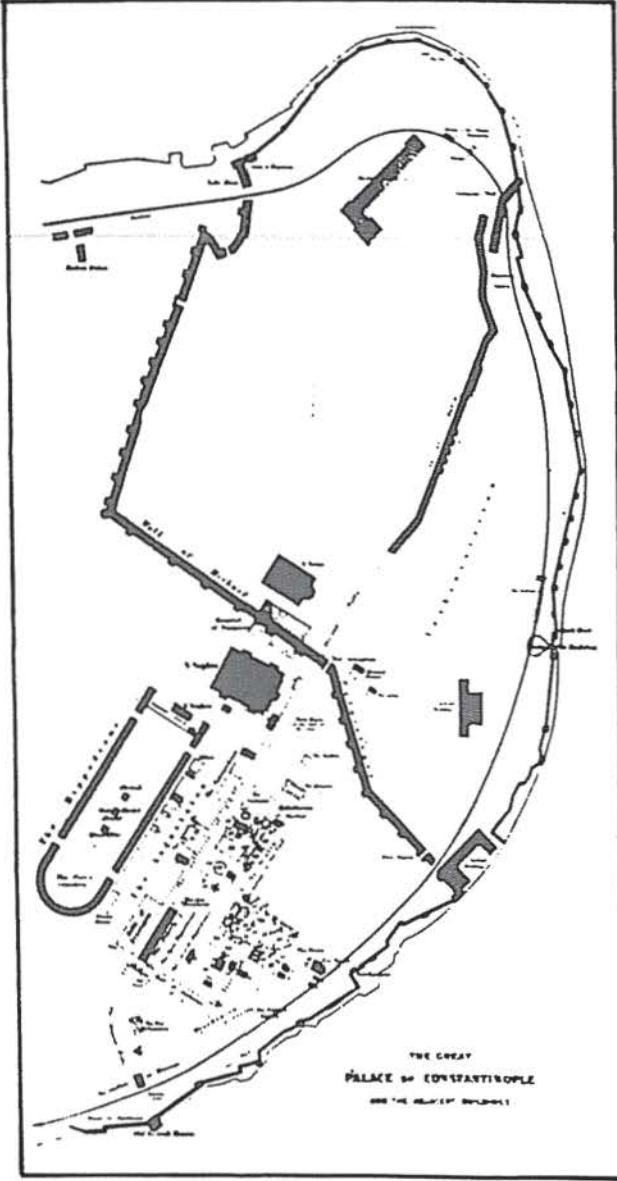
Yaklaşık olarak 920-973 tarihleri arasında yaşayan ve 949-950 yıllarında altı ay, 968'de ise dört ay olmak üzere İstanbul'da kalan Cremona'lı Liutprand, İstanbul'a Alman kralı I. Otto'nun elçisi olarak gelmiş ve hatıralarını *Relatio de legatione Contantinopolitana* başlığı altında bir kitap halinde yazmıştır. Burada Bizans saray protokolu Büyüksaray'da cereyan edişine göre anlatılmakla beraber Bizans'lular ile bir dereceye kadar alay etmek için bunlar abartılmaktadır. Büyüksaray'ı görmüş olan iki Arap yazar da vardır. IX. yüzyılda, belki 912-913 yıllarına doğru, Harûn İbn Yahya, İstanbul'a esir olarak gelmiş ve Büyüksaray'ı görmüştür. Günümüze kadar ulaşan hatıralarında, bazı ilgi çekici notlara raslanır. Bir Hıristiyan Arap olduğu sanılan Harun İbn Yahya'nın İstanbul hakkındaki kısa metni A. A. Vasiliev tarafından 1932'de İngilizce olarak, daha sonraları da M. İzzeddin tarafından Fransızcaya çevrilerek 1947'de yayınlanmıştır. 1334 yılı yazında İstanbul'a gelen Tanca'lı İbn Batuta, bir sarayda kabul edildiğinden bahsetmekte ise de, o tarihlerde Büyüksaray artık kullanılmaz halde bulunduğundan, adını vermeksizin kısaca andığı yerin Blakhernai (Vlaherne) sarayı olması ihtimali daha kuvvetlidir. İbn Batuta'nın Ortaçağ dünyası hakkında çok değerli bilgiler veren seyahatnâmesinin en iyi baskısı, C. Defrémery ve B. R. Sanguinetti tarafından esas metin ve Fransızca tercümesi ile 1877'de yayınlanmıştır.

II

Sarayın başlıca bölümleri

Büyüksaray'ın çeşitli kaynaklardan derlenen bilgilerle başlıca şu bölümlerden meydana geldiği bilinmektedir:

Khalke : Adını Büyüksaray'ın ana kapısı olan Khalke pule (= bakır kapı) den veya, damının yaldızlı bakır levhalar ile kaplı olmasından dolayı almıştı. Büyüksaray ile Augousteon meydanı arasında bir nevi hol mahiyetinde olan Khalke sarayı önce I. Konstantinos tarafından yaptırılmış, 532 yangınından sonra Iustinianos tarafından yeni bir plâna göre (mimar Aitherios'a ?) tekrar inşa ettirilmiştir. Sonraları burasını I. Basileios tamir ettirmiştir. Kubbeli büyük bir salonu olan Khalke'nin duvarları renkli mermer levhalar ile, kubbe ve kemerleri ise, Iustinianos'un sefer ve zaferlerini anlatan mozaikler ile süslenmişti. Zemin de renkli mermerler ile kaplı bulunuyordu. Bu saray bir müze gibi çeşitli heykel ile süslenmişti. Khalke kapısının üstünü bir İsa resmi (ikonası) süslüyordu. Bütün dinî resimlerin kaldırıl-

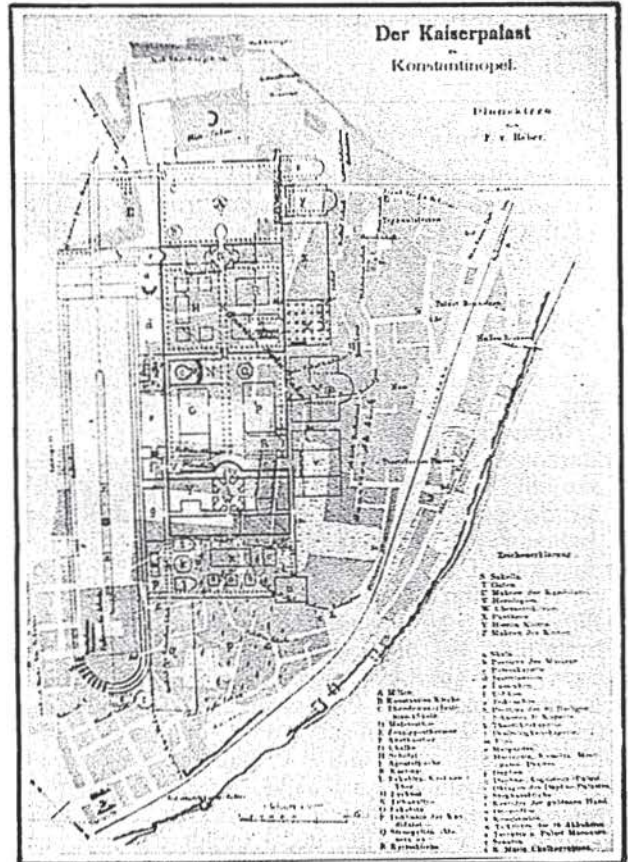

5) A.g. Paspatis'in Büyüksaray plânı

dığı İkonoklasma döneminde, bu resim de yerinden çıkarılırken bir olay olmuş ve askerleri önlemek isteyen Theodosia adındaki kadın öldürülmüştü. Bu ikonanın bir benzeri olduğu yazıdan anlaşılan büyük bir mozaik pano, eski Khora manastırı kilisesi olan Kariye camii'nde, iç narteksin sağ tarafındaki duvarda görülür. Burada bir de ibadet yeri vardı. *Soter Khristos tes Khalkes şapel'i*ni I. Romanos yaptırmış, Ioannes Tzimiskes büyülterek, mozaikler ile süsletmiş ve kendisi için altın işlemeli bir mezar da yaptırtarak buraya gömülmüştür. XI-XII. yüzyıllarda bazı tarihî olaylara sahne olan şapelin uzun zaman durduğu, ancak 1509 zelzelesinde yıkıldığı tahmin olunuyordu. Ancak C. Mango 1959'da yayınlanan bir inceleme ile bu kilisenin Türk devrinde uzun süre ayakta durduğunu ortaya koymuş ve bizim tarafımızdan yapılan bir araştırma bu kilisenin bir bölümünün Aslanhane bir bölümünün ise Nakkashane olarak kullanıldığını açıklığa kavuşturmuştur. 1964'de ya-

yınlanan bu araştırmamız, bu eski kilisenin ancak XIX. yüzyıl başlarında ortadan kalktığını, bir süre sonra da yerinde 1933'de yanan Darülfunun (sonra Adliye) binasının yapıldığını ispatlamış aynı zamanda bu kilisenin şimdiye kadar gözden kaçmış bir gravürünü de tanıtmıştır. Khalke'nin etrafındaki binalardan bir tanesi de *Noumera* adı verilen idi. Burası I. Konstantinos zamanında yaptırılmıştı. Bilinmeyen bir sebepten uzun süre kullanılmamış, İmparator Herakleios (610-641) devrinden itibaren Saray hapisanesi haline getirilmiştir. *Skholai* ise, Khalke'den bronz kanatlı bir kapıdan geçilerek girilen, Büyüksaray muhafızlarının koğuşu idi. Burada bir tören salonu (*triklinos*)'ndan başka yuvarlak biçimde olduğu anlaşılan sekiz sütunlu bir bina (*oktokionios tholos*) vardı. Saray muhafızlarına mahsus olduğu anlaşılan bu bölümde Oniki Havvari adına sunulmuş *Hagioi Apostoloi en to Palatio* kilisesi de bulunuyordu ki, muhafızlar koğuşunun bir köşesinde veya bitişiğinde idi. *Eksoubita* adındaki diğer bir koğuşu, büyük bir avize ile süslü *Lykhnoi* adı verilen kubbeli yuvarlak bir salon takip ediyordu.

Daha ileride sıralanan bazı salonlardan sonra Ondokuz sedirli salon (*Triklinos ton dekaennea Akkoubiton*) adı verilen Büyüksaray'ın önemli bir bölümüne geçiliyordu. I. Konstantinos'a izafe edilen bu bina, sarayın en muhteşem kabul salonu idi. Altın yaldızlı ahşap tavanı, VII. Konstantinos zamanında yenilenmişti. Büyük yortular ile yabancı elçiler geldiklerinde burası büyük ziyafetlere sahne olurdu. Bu

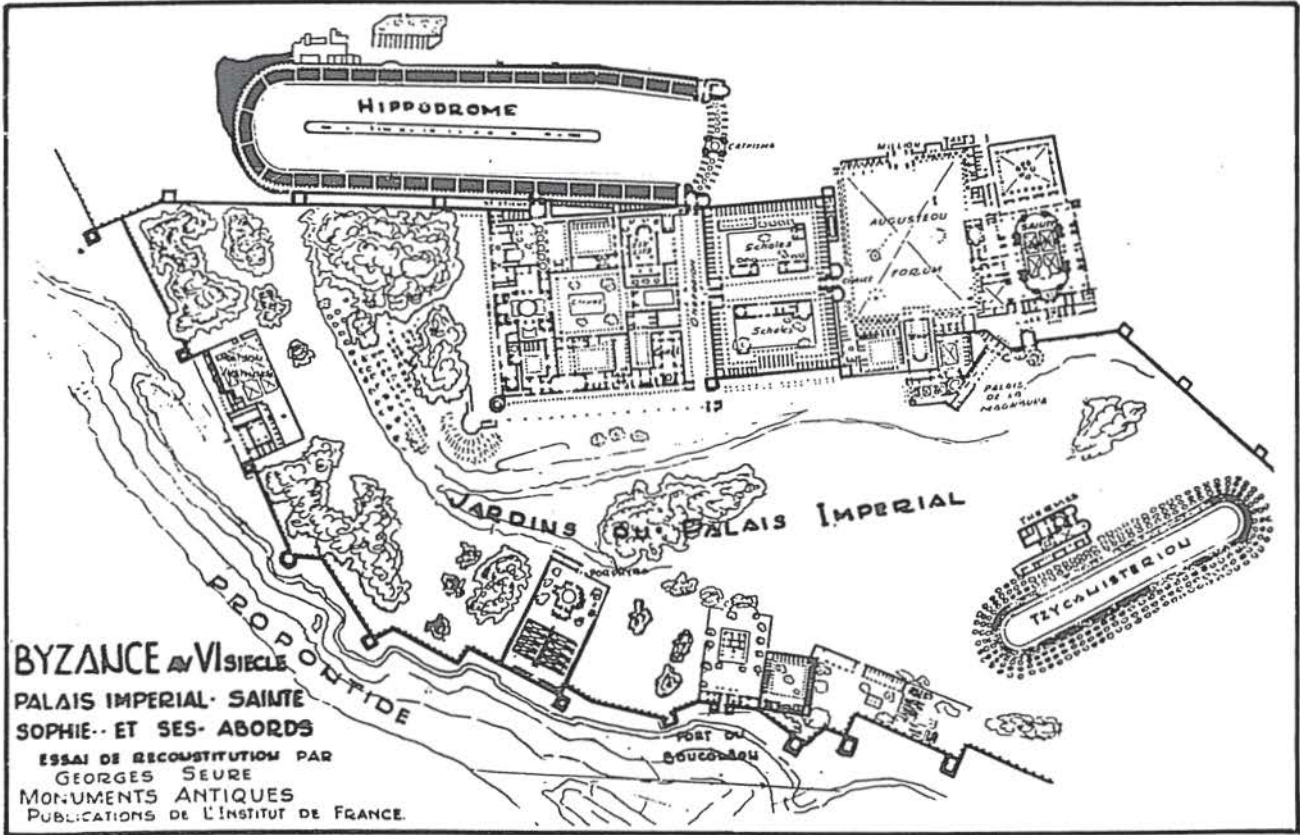
6) F.von Reber'in Büyüksaray plânı

salon adını, davetlilerin İlkçağ usulunca uzanmaları için yerleştirilmiş, her biri on iki kişilik sedir (kline)lerden almıştı. Tam ortada olan İmparatorun altın sedirini, on sekiz sedir iç içe iki halka halinde çevirmekte idi. Bu salonun sol tarafında, bazı yortularda İmparatorun taç giydiği *Naos tou Kyriou Khristos* kilisesi bulunuyordu. Hazinesinde birçok kıymetli eşya saklanan bu kilisede iki defa müslüman elçiler de kabul edilmişti. Büyüksaray'ın bu bölgesinde sıralanan İmparatorluk meclislerinin toplantı salonları olan Büyük ve küçük *Konsistorion*'u, hazine ve arşiv deposu olan *Sakelle* adındaki salon ile içinde büyük bir İsa mozaiği ile süslü yumurta biçiminde kubbeli *Oaton* ve İmparatorun tevcih merasimlerine tahsis edilen *Delphaks* adlarındaki salonlar takip ediyordu. On dokuz sedirli salondan, *Onopodion* veya *Onopous* adındaki vestibül ile altın el anlamına gelen *Khryse Kheir* adındaki dehliz geçilmek suretiyle bütün Büyüksaray'ın bütün daireleri ile irtibat halinde olan *Daphne*'nin adının, Roma'dan getirilen bu isimdeki bir superisi heykelinden, Apollon'un defne dalı tacından veya her Ocak ayının ilk günü senato üyelerine burada birer defne dalı verilmesinden dolayı aldığı zannedilir. *Daphne* sarayının esasısı I. Konstantinos zamanında yapılmıştı. Burası başlıbaşına bir kompleks teşkil eden bir binalar topluluğu halinde idi. Ana binasını *Augousteus* ve *Triklinos tou Augousteos* adındaki tören salonu teşkil ediyordu. Birçok İmparatoriçe burada taç giymiştir. Sağ tarafta, kabul günleri İmparatorun dinlenmesi, tören elbise ve işaretlerini kuşanması için bir odaya sahip

(*koiton*) ya Oktagonon adındaki daire ile X. yüzyıla kadar Büyüksaray'ın resmî esas kilisesi olan 428'de İmparatoriçe Pulkheria'nın yaptırttığı *Hagios Stephanos en te Daphne* kilisesi bulunuyordu. Birçok İmparatorun taç giyme ve evlenme törenlerinin yapıldığı bu kilisenin hazinesinde meselâ Mattheus İncil'i gibi birçok değerli eşya vardı. Sol tarafta ise, kullanılmayan yalnız içinde eski değerli üç haç muhafaza edilen bir vaftizhane binası ile Meryem adına yapılmış *Theotokos en Daphne* ve *Hagioi Trias en te Daphne* kiliseleri bulunuyordu.

Büyüksaray'ın en önemli dairelerinden biri de IX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Theophilos (829-842)'un yaptırttığı *Trikonkhos* ve çevresindeki binalardı. Üç yapraklı bir yonca biçiminde olduğu için bu adı alan *Trikonkhos*'un yarım kubbeleri tamamen altın yaldız ile kaplanmıştı. Bu salona açılan üç kapıdan ortadaki kanatları gümüş, yanlardakiler ise bronz kaplanmıştı. *Trikonkhos*'un bitişiğinde yarım ay biçiminde *Sigma* adında revaklı bir salondan başka yine *Trikonkhos*'a benzeyen *Tetraseron* denen bir bina, esrarlı akustiğinden dolayı esrar denen *Mysterion*, batı tarafında muhteşem *Pyksites* doğuda silâhane olarak kullanılan *Eros*, daha ileride Karia mermeri ile süslendiği için bu adı alan *Karianos* ile inci anlamına gelen, önü teraslı *Margarites* adlı binalar vardı. Rodos mermerinden sekiz sütuna sahip bulunan *Margarites*'in duvarları hayvan resimleri ile süslenmiştir. *Margarites*'in batısında ise altın yaldızlı tavanı,

7) G.Sevre'ün Büyüksaray plânı

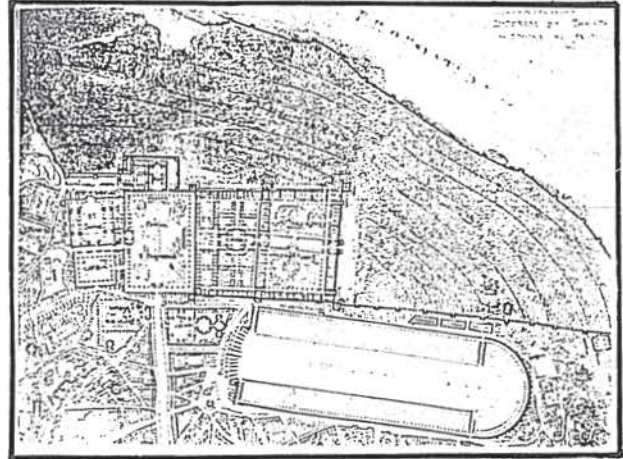

yeşil Tesalya mermerinden altı sütun tarafından taşınan, duvarları altın zemin üzerine hasat yapan, meyva toplayan insanları tasvir eden mozaiklerle süslü *Kamilas* adındaki daire vardı. Bunun bitişiğinde *Theotokos* ve *Hagios Mikhael* adlarında iki küçük sapel ve bodrumunda VII. Konstantinos'un kitaplığı bulunuyordu. Az ilerisinde ise, bodrumu hadımlara tahsis edilmiş mozaik ve mermerler ile kaplı diğer bir salon ile imparatoriçenin vestiyeri (*Bestiarion*) olarak kullanılan *Mousikos* adlı salon vardı.

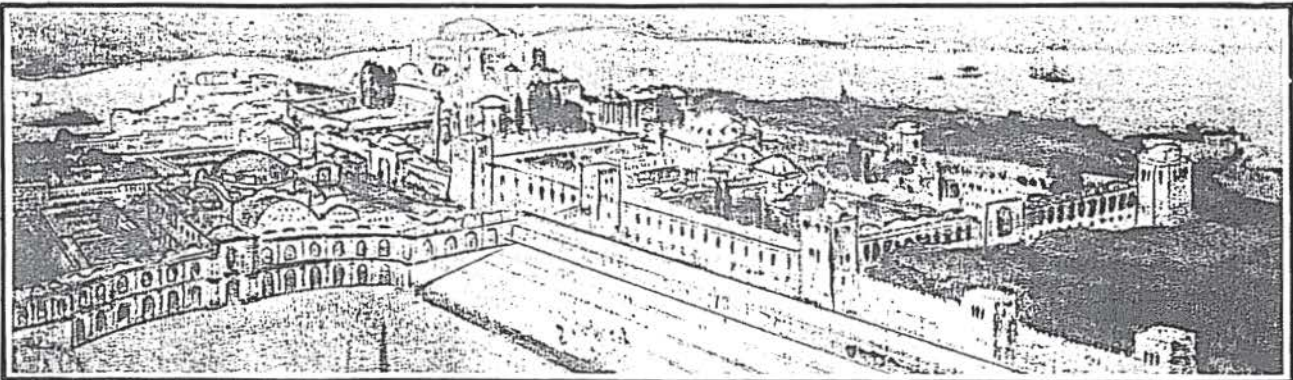
Evvelce Büyüksaray'ın merkezi *Daphne* sarayı iken, II. Iustinos'un Altın triklinos (*Khrysotriklinos*) yaptırtması ile, merkez bu bina olmuştur. Khrysotriklinos birçok koridor ile Büyüksaray'ın muhtelif dairelerine bağlanmıştı. Büyük bir kubbe ile örtülü olan bu sekiz köşeli salonun duvarları sekiz kapı ile sekiz ayrı yöne açılıyordu. On altı penceresi olan kubbeden büyük bir avize sarkıyor. İmparatorun tahtı ise, mihrap biçiminde bir çıkıntının içinde bulunuyordu. Bu kısmın yarım kubbesi tahtında oturan İsa'yı tasvir eden bir mozaikle süslenmişti. Khrysotriklinos'un yabancıların hayranlığını çeken eşyası arasında en önemlileri, bizzat Theophilos'un elinden çıkan büyük bir dolap (*Pentapyrgion*) ile altın iki org ve bir mekanizma sayesinde üzerinde kuşları uçuşan yine altın bir ağaçtı. Khrysotriklinos'dan bir bekleme holüne (*Tripeton*) ve oradan da muhtemelen adını bir güneş saatinden alan *Horologion* denen avluya geçilirdi, ayrıca taht salonun etrafında bir *Hagios Theodoros* şapeli, İmparatoriçenin özel dairesi, ne işe yaradığı bilinmeyen *Pantheon*, bazı tören elbiseleri saklanan *Phylaks* denen salon ve nihayet saray hademelerine mahsus *Diatarikion* gibi daire ve binalar sıralanmıştı.

Khrysotriklinos, *Tripeton* vasıtasıyla, II. Iustinianos (685-695 ve 705-711)'un yaptırttığı ve IX. yüzyılın ilk yarısında Theophilos'un mozaiklerle süslettiği *Lausiakos* sarayına bağlanmıştı. Büyük bir galeri halinde olan bu binadan mutfağa (*mageireion*) geçmek mümkündü. II. Iustinianos, 694'de *Lausiakos*'un bitişiğine kendi adı ile tanınan *Iustinianeios triklinos* veya kısaca *Iustinianou* denen sarayı yaptırtmış, burası da Theophilos tarafından mozaiklerle kaplatılmıştı. 1289 da içinde bir patriğe makam tevcihi yapılan *Iustinianou* sarayı bir zaman sonra bir yana yatmış XIV. yüzyıl başlarında sert bir lodos fırtınasında yıkılmıştır. Burası bayram ve yortularda ziyafet salonu olarak ve büyük kabul törenlerinde davetlilerin bekleme yeri olarak kullanılıyordu. Iusti-

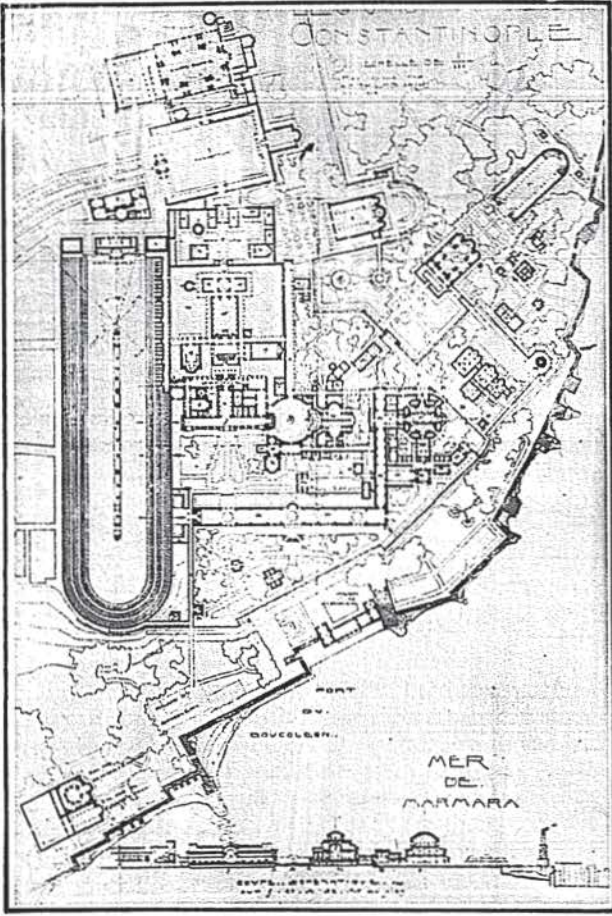
nianou'dan, *Skyla* denen kapı vasıtasıyla *Hippodroma* da geçmek mümkündü. Khrysotriklinos başka bir tarafından da, I. Basileios'un yaptırttığı *Kainourgion* adındaki salona komşu idi. Basilika biçiminde olan bu salon, hepsi on sekiz tane olan iki sütun dizisi ile üç sahına ayrılmıştı. Yukarı duvarları kaplayan mozaiklerde, İmparator I. Basileios'un, savaşları ve zaferleri tasvir edilmişti. Buraya bitişik küçük bir oda (*koiton*) vardı ki, bunun zemini bir tavus mozaiği ile süslenmiş, Duvarlarında ise I. Basileios ile ailesinin resimleri vardı. Khrysotriklinos'un yakınında bir takım kiliseler de vardı. *Hagios Petros* şapelinden başka, birbirine bitişik *Hagios Elias* ve *Theotokos tou Pharou* gibi bir takım kiliseler de vardı. I. Basileios tarafından yaptırtılan *Hagios Elias* kilisesi yuvarlak, küçük bir bina idi. *Theotokos* kilisesi ise, tahminlere göre VIII. yüzyıl ortasında V. Konstantinos (741-775) tarafından yaptırtılmıştı. Bizans tarihinin birçok önemli olaylarına sahne olan bu kilisenin hazinesinde hıristiyanlığın en kutsal eşyasından mürekkep gayet zengin bir koleksiyon bulunuyordu. XIII. yüzyıldan sonra kaynaklarda bu kilisenin artık adı geçmediğine bakılırsa o sıralardan itibaren yıkıldığına ihtimal verilebilir. VI. Leon (886-912)'un yaptırttığı *Hagios Demetrios tou Palatiou* kilisesi ise 1341'de duruyordu. *Theotokos tou Pharou* kilisesi'nin yakınında ve aynı teras üzerinde, büyük bir işaret ve fener kulesi (*Pharos*) vardı. Bu fener, Toros'lardan itibaren bütün Anadolu'nun yüksek yerlerinde sıralanan bir

8a) H.Prost'un Büyüksaray plâni restitüsyonu

8b) H.Prost'un Büyüksaray plâni restitüsyonu

9) J.Ebersolt - A.Thiers'in Büyüksaray plânı

işaret kuleleri zincirinin sonucusu idi. Sınırlarda güney-doğudan bir tehlike geldiği, bu kulelerin birinden diğerine aktarılan gündüz duman gece ise ateşle haber verilerek Büyüksaray'a ulaştırılıyordu.

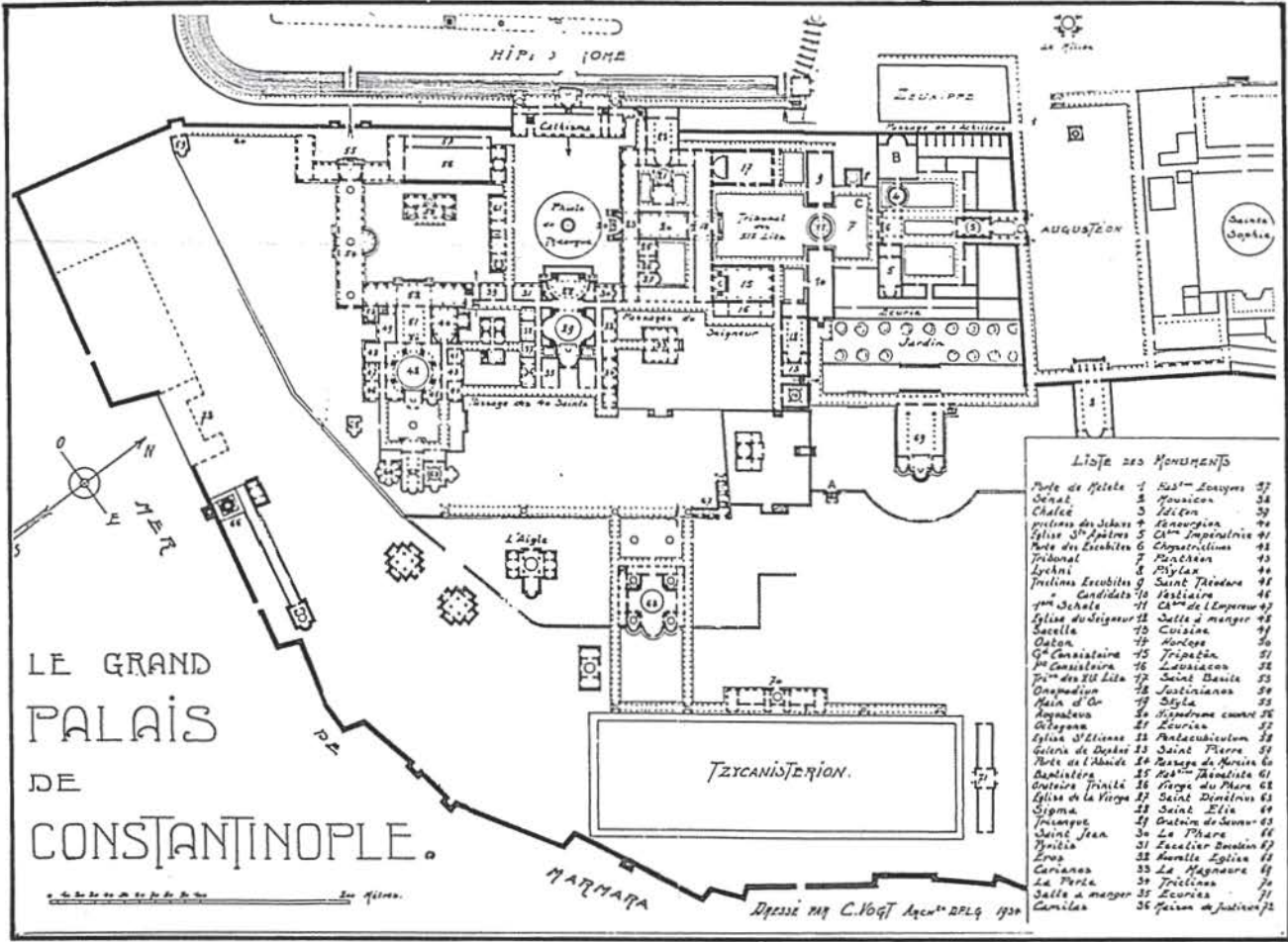
Büyüksaray'ın aynı kısmında I. Basileios, 881 yılında gayet süslü yeni bir kilise daha yaptırtmıştı. 949'a kadar gelen ve Leon Grammatikos tarafından 1013'de yeniden kaleme alınan bir tarihe göre, başka kiliselerden mozaik taneleri sökülerek burada mozaiklerde kullanılmıştı. İsa, Meryem, Milkael, Cebrail, Hagios Elias ve Hagios Nikolaos'a ithaf olunan bu kilise, kısaca Yeni Kilise (*Nea Ekklesia*) adı ile tanınmıştı. Üzeri beş kubbe ile örtülü olan Nea'da birçok tarihî olaylar ceryan etmiş ve Hıristiyanlığın kutsal eşyasından bir kısmı da burada saklanmıştı. Nea'nın yeri bugüne kadar kesinlikle tesbit olunamamıştır. Bazı yabancı araştırmacılar, bu bölgede raslanan çok sayıdaki mahzen ve sarnıçlardan bazılarını bu önemli kilisenin alt yapısına ait olarak görmek istemişler ve bu hususda bazı hipotezler ortaya atmışlar hatta restitüsyonlar denemişlerdir. Fakat bütün bu görüşler sağlam dayanaktan yoksun tahminler olmaktan ileri gitmez. Büyüksaray'ın yine I. Konstantinos zamanında yapıldığı tahmin edilen önemli diğer bir kısmı da *Magnaura* veya *Manaura* sarayı idi. Bunun içinde altı basamakla çıkılan bir taht vardı. Yabancı elçiler burada kabul edilirler ve tören esnasında gizli mekanizmalar sayesinde, taht tavana kadar yükselirken, tahtın iki yanındaki altın kaplamalı aslan heykelleri

kükreirdi. Tavandan gümüş avizeler sarkıyor, sütunların arasında ise kıymetli perdeler bulunuyordu. *Magnaura*'nın etrafında, 596'da yapılan yuvarlak teras (*Heliakon stongulon*), ağaçlı bir avlu (*anadendradion*), bir zıf odası, yeni İmparatorçelere mahsus hamam (*loutron*) ve helezonlu bir merdivenle inilen *Hagia Khristina* kilisesi gibi çeşitli binalar sıralanmıştı. *Magnaura*, Büyüksaray'ın diğer daireleri ile Ayasofyaya bir takım dehlizler ile bağlanmıştı. Büyüksaray'ın sınırları içinde, *Hagios Paulos* adına önemli bir kiliseden başka, I. Basileios'un yaptırttığı adı kartal anlamına gelen *Aetos* adında yüksek bir bina ve bir *Meryem (Theotokos)* kilisesi bulunuyordu. Bunlardan başka Bizanslıların Asya'dan öğrendikleri ve Türk'lerin *Çevgan* adını verdikleri bir çeşit polo oyunu için kullanılan *Çevgan*'dan *Tsoukanestirion* (*Çevgan yeri*) isimli bir oyun alanı da vardı. Burası I. Basileios tarafından yaptırtılmış olup, *Nea* kilisesine iki yol ile bağlanmıştı ve kıyıya yakın bir yerde idi.

Büyüksaray'ın esas dairelerinin dışında daha başka bir takım ek saraylar vardı. Bunlardan en önemlisi, adı XIII. yüzyılda Lâtinler tarafından bütün Büyüksaray'ı ifade için kullanılan *Boukoleon* sarayı idi. Belki de artık o sıralarda bütün Büyüksaray'dan içinde oturulabilir durumda olan tek yapı burası idi. Kıyıda olan bu saray adını, İmparatorlara mahsus limanın rıhtımı üzerinde duran bir boğayı parçalayan büyük bir aslan heykelinden almıştı. Heykel 1532'de yerinden oynamış ve denize düşmüştür. *Boukoleon* sarayı bilindiği kadarı ile İmparator II. Theodosios (408-450) zamanında yapılmış, 967'de Nikephoros Phokas, avlulu, şadırvanlı ve bir ayaklanma çıktığında içine sığınabileceği, erzak deposu ve fırını olan tahkim edilmiş bir bina daha eklemiştir. *Yukarı Boukoleon* sarayı denilen bu dairede sonraları I. Aleksios Komnenos (1081-1118)'de oturmuştu. Bütün tedbirlerine rağmen, Nikephoros bir suikast ile hayatı-

10) 1912-1930 yıllarında E.Mamboury tarafından çizilen kalıntıların tamamının plânı (Schneider, Byzans'tan)

11a) A.Vogt'un Büyüksaray plânı ve restitüsyonu

nın son bulmasını önleyememiştir. 1870'e doğru demiryolu döşenirken burada surlar üzerinde uzun bir saray cephesi görülebiliyordu. Boukoleon sarayının kalıntısı olduğu tahmin olunan ve Fener kulesinin batısında olan bu cephe bir dizi, içleri sonraları doldurulmuş kemer halinde idi. Comte de Choiseul-Gouffier'nin elçiliği sırasında yanındaki ressamlara 1785-1786 yıllarında yaptırdığı İstanbul resimleri arasında bir görüntüsü olan bu cephenin dikkati çeken bir özelliği de orta kesiminde, konsollara oturan üç bölümlü bir çıkmanın varlığı idi. Anlaşıldığı kadarı ile daha eski yapılardan devşirilen parçalardan yapılan bu çıkmanın orta açıklığı üçgen alınlıklı iki yanlardakiler kemerli idi. Bu çıkma (veya cumba)'nın iki yanında, yine mermer konsollar üzerine yerleştirilmiş oturur vaziyette bir çift aslan heykeli de yerleştirilmişti. Demiryolu döşenirken bu aslan heykelleri de buradan alınarak müzeye götürülmüştür. Bugün her ikisi de İstanbul Arkeoloji Müzesinde görülebilir.

Büyüksaray topluluğu içindeki ayrı pavyonlardan bir başkası da *Porphyra* olup, bu da liman ve denize hâkim bir yerde kare biçimli bir yapı idi. İç duvarları kırmızı porfir levhalarla kaplı olduğundan *Porphyra* denilmişti. Eski bir geleneğe göre İmparatorçeler doğumlarını bu dairede yaparlardı ve burada doğan genç prenslere "porfir içinde doğmuş" anlamına gelen *Porphyrogenetos* sıfatı verilirdi. Adı arapça

mahrut (= koni) kelimesinden gelen *Moukhroutas* ise Selçuk türbeleri gibi sivri çatılı çadır biçiminde tamamen altın yıldızlı stalaktitlerle süslü bir saraydı. İhtişamı adeta göz kamaştırıcı bu saray Pers evi (*Persikos domos*) olarak şöhret bulmuştu. İslâmiyete girmiş olan Türkler, Bizans'a daima İran üzerinden geldiklerinden, Bizanslılar Türkleri Pers yani İrânî olarak görüyorlardı. *Moukhroutas* sarayının da İslâmi Türk tesirleri ile yapılmış stalaktitli Türk üslubunda bir bina olduğu anlaşılmaktadır. Nihayet Büyüksaray'ın güney-batı köşesi dışında başlıbaşına bir yapı *Hormisdas* sarayı bulunuyordu. Bu saray adını, Sasanî kralı I. Sapor'un Bizans'a sığınan ve burada bir süre yaşayan kardeşi *Hormisdas*'dan almıştı. Kıyıda olan bu sarayda sonraları VI. yüzyılda İustinianos oturmuş ve İmparator olduktan sonra, bu binayı Büyüksaray'ın sınırları içine aldırılmıştır. Daha eski adı bilinmeyen fakat içinde sasanî prensi *Hormisdas* yaşadığı için onun adı ile tanınan, VI. yüzyıldan sonra da İustinianos evi olarak şöhret bulan bu yapı, bugün Marmara surları üzerinde cephesi görülen yapı olarak teşhis edilmektedir. Aynı cephenin Boukoleon sarayına ait olduğu da iddia edildiğine göre, ortaya çözümlenmesi gereken bir mesele çıkmaktadır. Ebersolt-Thiers'in plânında Boukoleon sarayı, Küçük Ayasofya camiiine yakın olarak gösterilmiştir. Halbuki sonraki araştırmalarda Boukoleon sarayı, birçoklarının İustinianos evi olarak kabul edilen yere yakıştırılmıştır. Hippodrom ile Büyüksaray

ray'ın ana kitlesi arasında, şimdiki Sultanahmet camii avlu cephesi yerinde de *Kathisma* sarayı bulunuyordu. Önceleri bu pavyonun Hippodromun düz dar tarafında, şimdiki otobüs durağına yakın bir yerde olması düşünülmüşse de sonra bu görüşün yanlış olduğu anlaşılacak, Hippodromun güney yan cephesi teklif olunmuştur. İmparatorun Hippodrom'daki locasını teşkil eden *Kathisma*'nın içinde, ufak bir kabul ve istirahat salonu da vardı. Bizans tarihi ve arkeolojisi ile uğraşanların üzerinde durdukları bir yer de Kapalı Hippodrom denilen ve Büyüksaray'ın ilk kuruluşunda yapılan bir özel oyun alanıdır. Bunun esas Hippodromun dışında ve büyük ihtimal ile yanında olduğu, uzun süre, belki sarayın sınırları dışında kaldığı, Ancak III. Mikhael (842-867) devrinde saraya bağlanarak, tamamı veya bir kısmının, Daphne'den İustinianos'a gitmeğe yarayan bir geçit haline geldiği ileri sürülmüştür. Tahmin edildiğince göre aslında üstü açık bir oyun alanı olan bu saray hippodromu, geçit olduktan sonra üstü kapatılmıştır.

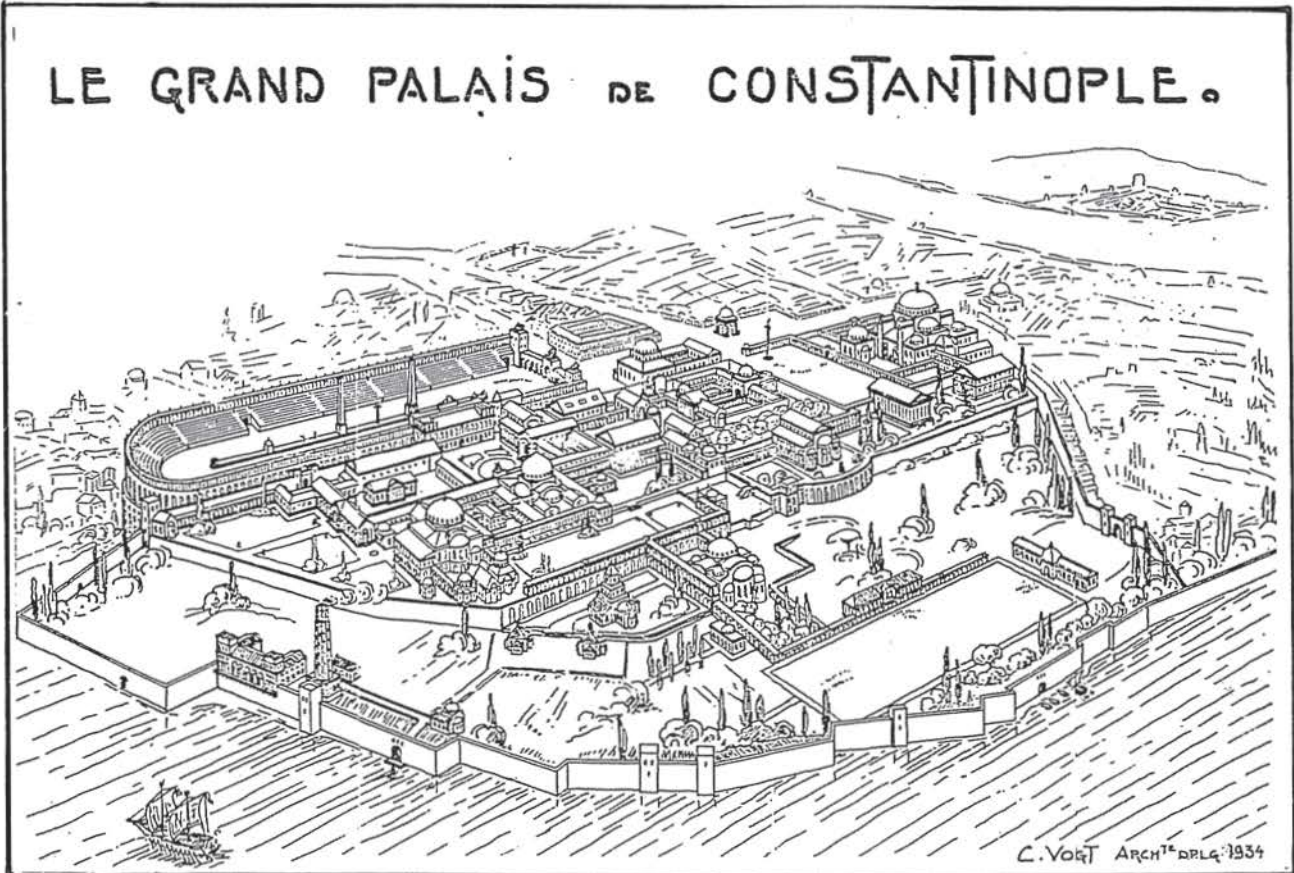
III

Büyüksaray hakkında çalışmalar

Büyüksaray'a dair çalışmaların bir kısmı kaynakların yardımıyla bir restitüsyon denemesi mahiyetinde olmuş, bir kısmı ise sondaj ve kazılara dayanarak bazı kalıntıların bulunmasını esas almıştır. Bugün Büyüksaray'dan toprak üstünde görülebilenler ise son derece azdır.

1. Büyüksaray hakkındaki yayınlar :

İstanbul'daki Büyüksaray'a dair ilk yayınlar Fransa'da Paris'de 1861'de yapılmıştır. Didron'un bir dergide çıkan uzunca bir makalesinden sonra bu konuda ilk etraflı kitap J. Labarte tarafından yazılarak bastırılmıştır. Labarte'in kaynağı, esaslı X. yüzyıla ait olarak bilinen *Törenler Kitabı* olmuştur. Buradan derlediği bilgilerin yardımıyla bu yazar İstanbul'un Büyüksaray'ını, zannımıza göre buraya hiç gelmeksiz çesitli bölümleri ile anlattığı gibi, ayrıca yazdıklarını kitabın sonuna eklediği plânlarla da açıklamıştır. Bir süre sonra Labarte'in kitabını etraflı surette inceleyen ve esas mesleğinin dilcilik ve matematikçilik olduğu anlaşılan H. Montucci adında biri, Büyüksaray'ın topoğrafyasını yeniden ele alarak seviye farkları ile sarayın kesitini tahmine çalışmıştır. Bu hususta yazdığı araştırma 1877'de basılmıştır. Bu arada İstanbul'un Rum halkından bir amatör arkeolog olan A. G. Paspatis, Büyüksaray ile uğraşır ve bu hususta bir makale yayınladıktan sonra 1885'de Atina'da bir de kitap bastırıyordu. Kitabın faydalı tarafı, demiryolu inşaatına kadar görülen bazı kalıntılardan bahsetmesidir. Büyüksaray'ın sınırlarını doğuya, Sur-ı Sultani içindeki Gülhane arazisine kadar uzatan bir de plânı kitabın sonuna eklenmişti. Yazarın 1891'de ölümünden sonra bu eser W. Metcalfe tarafından İngilizceye çevrilerek 1893'de yayınlanmıştı. Tanınmış Bizans tarihi uzmanı J. B. Bury bu yayını "Değersiz bir kitabın iyi bir tercümesi" (A good translation of a worthless book) olarak değerlendirmişti.

11b) A.Vogt'un Büyüksaray plânı ve restitüsyonu

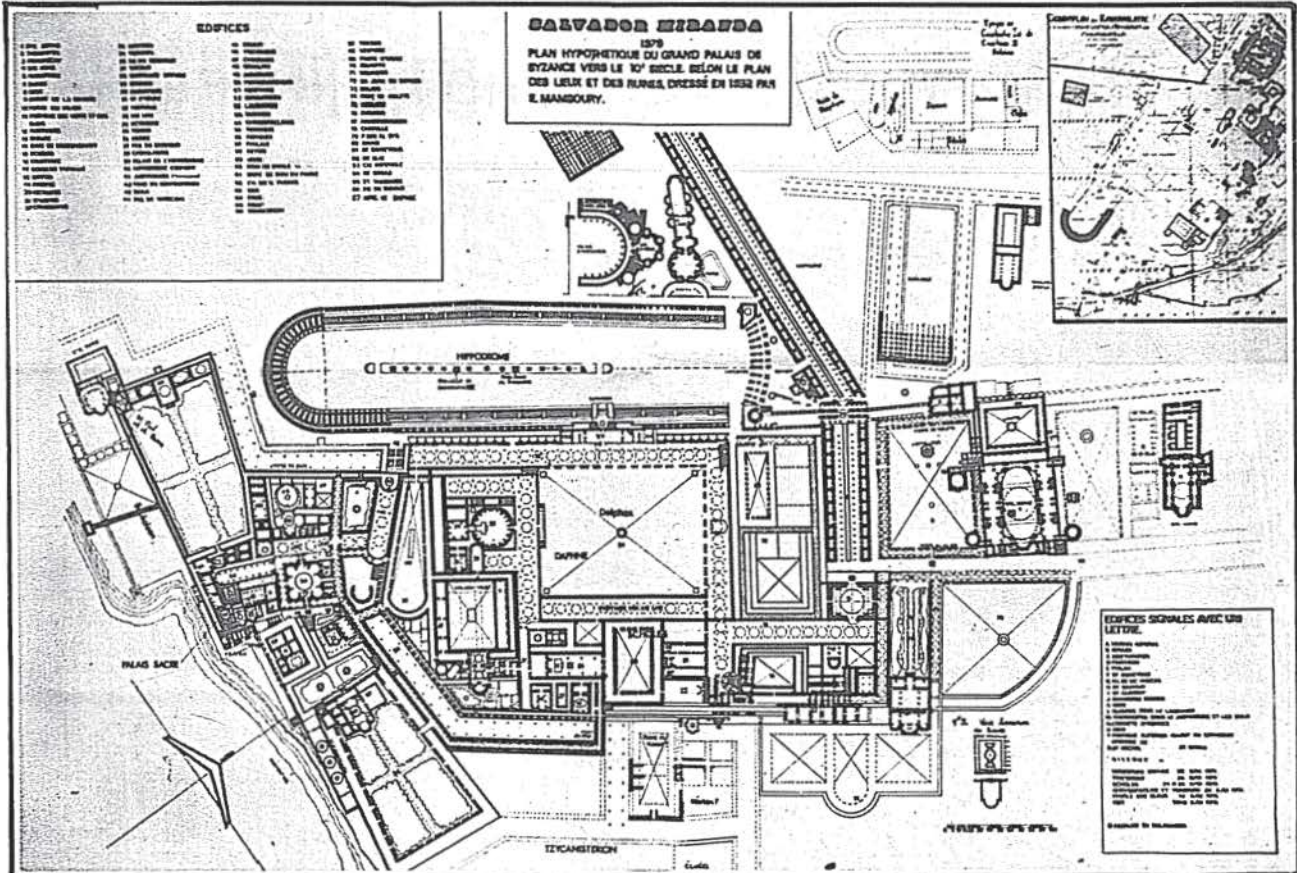
Geçen yüzyılın sonlarında Büyüksaray ile ilgili daha ilmi çalışmalar yapıldıkları görülür. F. von Reber, Avrupa'da Karolenj devri saraylarına dair hazırladığı araştırmanın öncüsü olarak Bizans sarayını ele alarak bu konuda yazdığı kitabı 1891'de yayınlamıştı. Münih'de Sanat galerisi müdürü olan F. von Reber'in İstanbul'da arazi üzerinde bir inceleme yapıp yapmadığı hakkında bir bilimiz yoktur. Yapmış dahi olsa o tarihlerde fazla bir şey görebilmiş olmasına da imkân yoktur. Kitabındaki bir plânda hayalindeki Büyüksaray'ın çeşitli bölüm ve dairelerinin yerlerini göstermeğe çalışmıştır. Fakat bu plân sağlam bir dayanağı olmayan bir hipotezden ileri gitmez. Aynı tarihlerde Rus ilim adamlarından D. F. Bjeljaeff de Büyüksaray üzerinde çalışmış ve *Bizantina I, II, III* başlıklı 1892; 1893, 1907 yıllarında basılan üç yazısında buradan bahsetmiştir. J. P. Richter ise, çok yıl önce Unger tarafından başlanarak yarım kalan bir işi sürdürmüş, Bizans kaynaklarında İstanbul'un her çeşit yapısı hakkındaki bilgileri Almancaya çevirerek bir cilt halinde topladığında, Büyüksaray'a da önemli bir yer ayırmış ve bunu 1897'de yayınlamıştır. Th. Preger'in bu kitabı kullananların "Tamam olduğuna ve doğruluğuna güvenmemeleri gerektiğini" (... verlassen darf er [der Leser] sich nicht darauf, weder auf seine Vollständigkeit noch auf seine Genauigkeit.) yazmasına rağmen, eser o derecede kötü olmayıp, bugün hâlâ işe yaramaktadır. İlk Dünya savaşından önceki yıllarda, bilhassa Trakya'nın İlkçağ arkeolojisi ve epigrafyası ile uğraşan ve bu konuda yayınlar yapan G. Seure

ISTANBUL

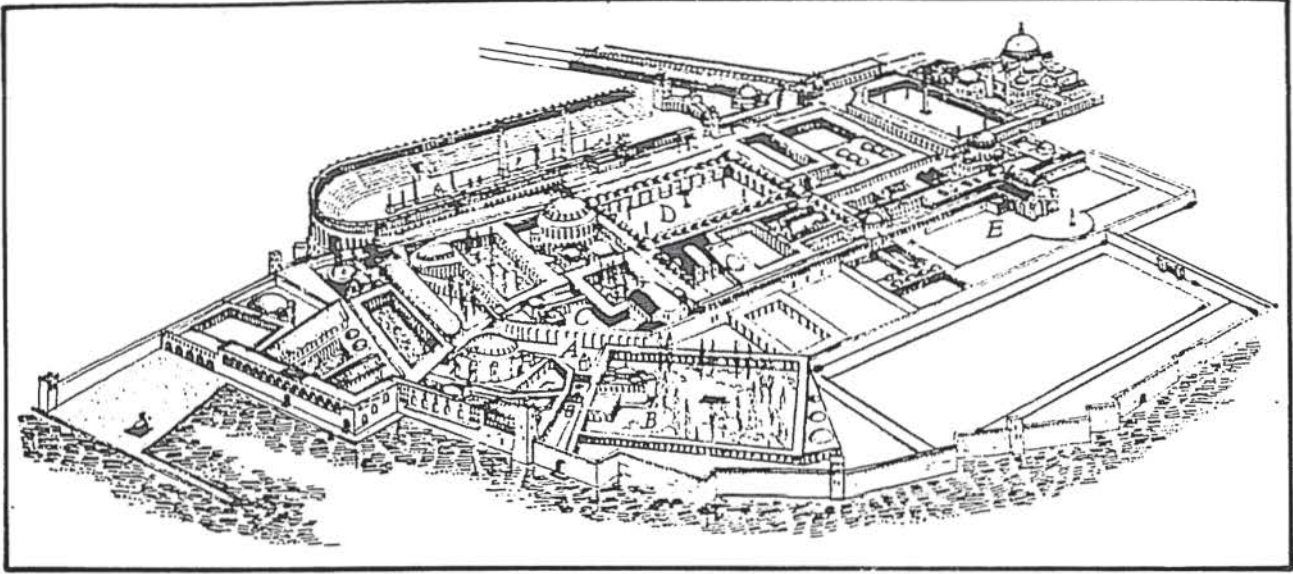
LE PARC ARCHEOLOGIQUE OCCUPERA LES ABORDS DE TOPKAPU SARAY ET L'EMPLACEMENT D'UN QUARTIER EN PARTIE INCENDIE LIMITE PAR S¹ SOPHIE LAT MEIDAN LA MER ET LA PARTIE S¹ SOPHIE LES FRINGIPALIA AHD -JUMEYTS S¹ SOPHIE SULTAN AHMET S¹ IRENE SOKULLU MEHMET PASA ETC. EMERGERONT DE CETTE ZONE APRES LE REGAGEMENT DU GRAND CIRQUE ET QUE LES RECHERCHES ARCHEOLOGOUES AU RANT MIS A JOUR LES VESTIGES DE L'ANTIQUE ACROPOLE DU FORUM ET DU PALAIS DES EMPEREURS AVEC TOUTES SES DEPENDANCES

12) H.Prost'un arkeolojik park tasarısı krokisi

13) S.Miranda'nın Büyüksaray plânı

14) S.Miranda'nın restitüsyonu

Büyüksaray'a dair bir araştırmaya imzasını atmıştır. Bu çalışmanın beraberindeki plân bu konuda yapılanlardan çok değişik olup, Ayasofya'nın sağında büyük Augousteon meydanı bulunmakta, bu meydanın bitişiğinde *Skholes*lerin onun bitişiğinde de hemen hemen kare toplu bir kitle halinde ve bir yanından Hippodroma bitişmiş Büyüksaray yer almaktadır. *Iustinianos evi*, *Porphyra* ve *Boukoleon* sarayları ise ondan ayrı, kıyıda surların üstünde üç ayrı pavyondur. Sonraları tesbit olunan kalıntıların çokluğu böyle bir görüşün gerçeğe uymadığını belli etmektedir. 1909-1901 yıllarında genç bir mimar aday olarak ve Fransa hükümetinin verdiği bursla Ayasofya'nın rölövelerini çizen, sonraların 'ünlü şehircilik uzmanı H. Prost da Büyüksaray ile ilgilenmiş, bu tarihî yapılar topluluğunun tahminlerine dayanan bir plânını çizdikten başka, sağlam halini tasavvur ettiği biçimde romantik bir de restitüsyon resmini yapmıştı. Prost'un plânı, yukarıda bahsi geçen Seure'un plânına çok benzemekte, onun gibi Büyüksaray'ı Hippodrom'un bitişiğinde Ayasofya'ya yakın bir köşede dikdörtgen bir kitle halinde toplamağı tercih etmektedir ki gerçeğe aykırıdır. Prost yıllar sonra İstanbul'un imar plânını hazırlamak üzere İstanbul'a davet edildiğinde aynı duygular ile bütün Sultanahmet-Marmara kıyası arasındaki bölgeyi yerleşmeye kapalı Arkeolojik Park sahası ilân etmişti. *Törenler Kitabı*'nın yardımıyla hazırlanan çalışmaların en önemlisi, J. Ebersolt'un 1910'da yayınladığı eseridir. İstanbul'da Fransa Millî Eğitim Bakanlığının desteği ile Bizans eserleri üzerinde incelemeler yapan Ebersolt, *Törenler Kitabı* metnini dikkatle inceleyerek, orada yazılanları yeniden değerlendirmiş ve bunun sonunda beraberinde bulunan mimar A. Thiers tarafından, Büyüksaray'ı nasıl düşündüklerini gösteren büyük bir plân çizilmiştir. Şüphesiz bu plân da hayal ürünü olmakla beraber İstanbul'un topoğrafyasını bilen ve rehber olan kaynakları iyi tanyan bir kişi tarafından yapıldığından daha inandırıcı gibi görünmektedir. Fakat herşey lüzumundan fazla intizamlı gösterilmiştir.

2. Kalıntılara dayanan araştırmalar :

Buralarını daha 1912 yangını açmadan ve demiryolu büyük tahripler yapmadan bilhassa kıyıda birçok kalıntılar görülebiliyordu. İstanbul'daki İngiliz Kırım Savaşı Ölüleri'ni Anma kilisesinin papazı C. G. Curtis, 1870-1880 yıllarında görülebilen bazı kalıntıların krokilerini çizmiş, aynı çalışmaları sürdüren Mary Walker de bazı çizimler yaparak bunların hepsini 1890'a doğru taşbasması olarak yayınlamıştır. Bu son derecede nadir albümün sahifelerinde evvelce kıyıda görülebilen ve bugün izleri kalmayan bazı elemanların pek ustaca çizilmiş olmasa bile bir dereceye kadar faydalı belgeler durumunda resimleri yer alır. Yangından pek az önce, Büyüksaray'ın bilhassa Marmara kıyasındaki kesimini, arazi üstünde inceleme ve tesbitler yaparak derlemeğe çalışan A. Zanotti, Çatladıkapı ve çevresinin, Büyüksaray topoğrafyası ile ilişkilerini ortaya koymağa gayret etmiştir.

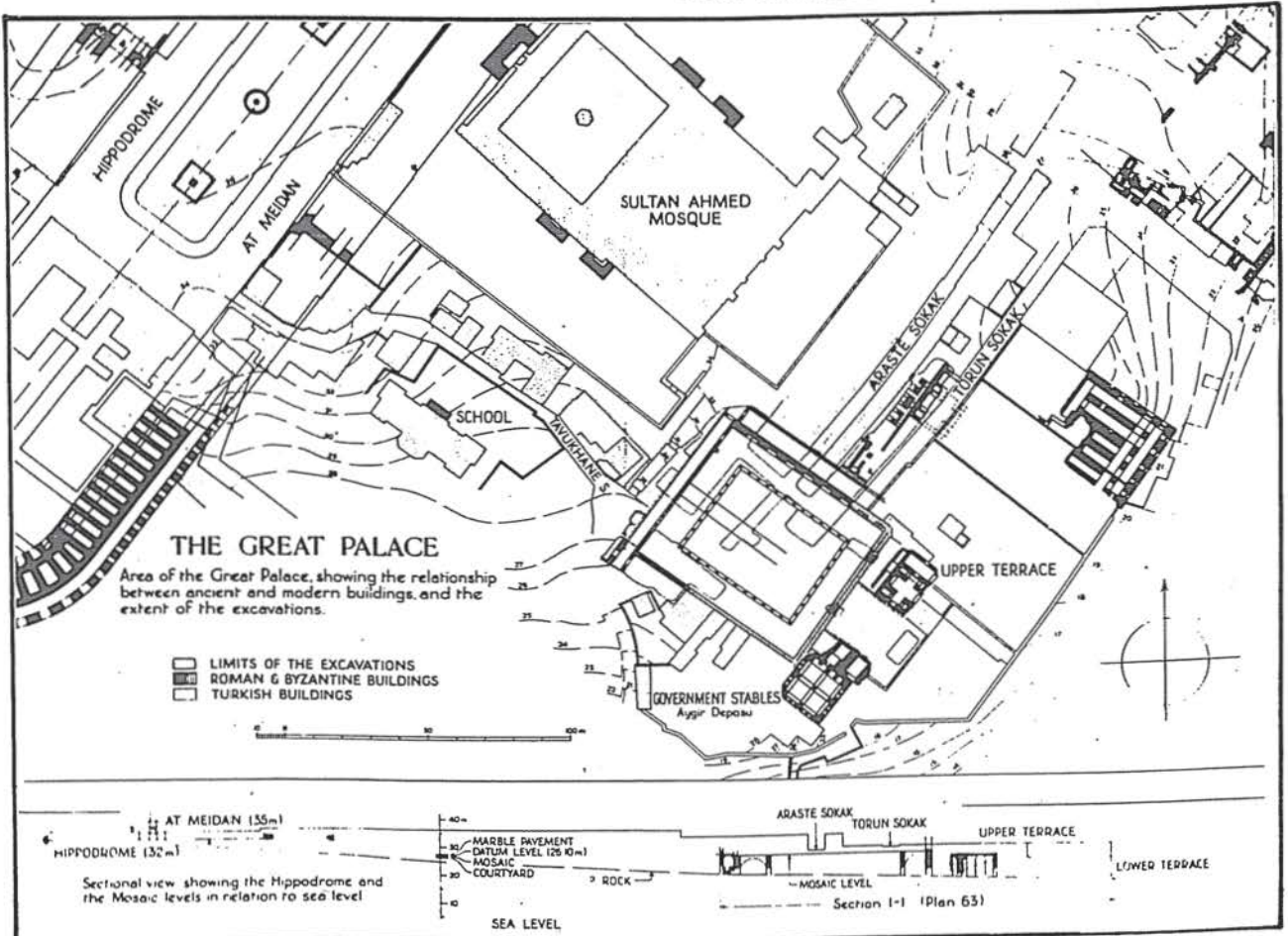
3 Haziran 1912'de olan büyük yangın, bölgenin büyük ölçüde açılmasını sağladığından, o sıralarda bilhassa Fransızların büyük ilgisini çeken bu yerde yoğun araştırmalar başlamıştı. Bunlar birdenbire ortaya çıkan kalıntıları, duvar ve mahzenleri inceledikten başka arazinin topoğrafik durumu bilhassa eğimini inceliyorlar, bunları eski metinlere dayanarak değerlendirmenin mümkün olabileceğini ileri sürüyorlardı. Yangının hemen arkasından J. B. Bury, J. Ebersolt, J. B. Papadopoulos ve E. A. Dalleggio d'Alessio tarafından, ortaya çıkan durumu belirten resimli raporlar ve bildiriler yayınlanmıştır. Ebersolt'un raporunda öğrenildiğine göre, İstanbul Şehremaneti (Belediyesi) yangının hemen arkasından bölgenin bir haritasını çıkarttırmıştı. Aynı uzman buradaki Bizans devrine ait mahzenlerin üstlerindeki evler tarafından depo olarak kullanıldıklarını ve yangından sonra bunların enkaz ve döküntülerle tıkanık olduklarını ve yarı yarıya içlerinin dolduğunu bildirir. Her yerde harç bağlantılı tuğla duvar örgüsü açıktır. Pek çok sayıda, kalıpla veya kalıpsız yapılmış beşik tonozlar ile pandantifli kubbeli tonozlara, dar

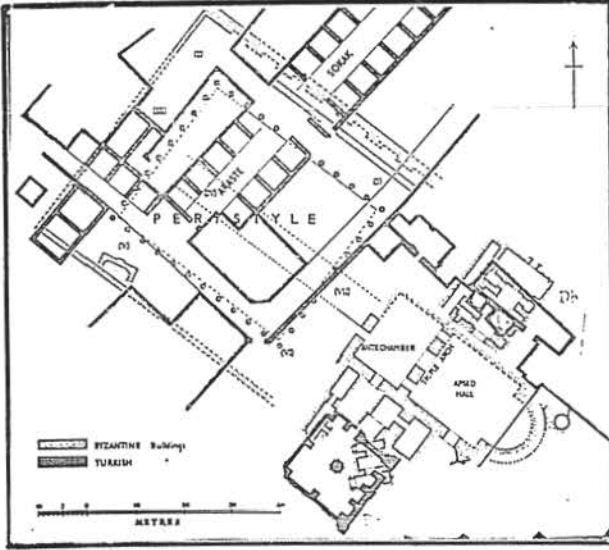
dehlizlere, merdivenlere raslanır. Sık sık bu alt yapılar, moloz yığınları veya üstlerindeki evlerin sähıpleri tarafından yapılmış mülkiyetlerini ayıran duvarlarla kesilmektedir. Ebersolt, kalıntıları yangından hemen sonra inceleyen E. Mamboury ile birlikte tesbit ederek bir araştırma halinde hazırlayacaklarını da haber verir. Fakat bu tasarı Ebersolt tarafından gerçekleştirilememiştir. Marmara kıyısından geçen Sirkeci tren demiryolunun 1911'de çift hat haline getirilmesi de buradaki kalıntıların tahribine yol açmış, bu bilhassa Iustinianos Evi denilen yapı kalıntısında çok belirli olmuştur. Bunun üzerine bu yapıda etraflı bir arkeolojik araştırma yapmağa karar veren Fransızlar, 1913 yılı Sonbaharında burada çalışmalar başlamışlardır. R. Mesguich'in idare ettiği ve ilk raporu 1914'te yayınlanan bu araştırma Birinci Dünya harbinin başlaması ile durmuş ve bir daha da ele alınmamıştır. Aynı tarihte İstanbul'daki Fransa elçisinin eşi M. Bompard'ın öncülüğü ile kurulan İstanbul'u Sevenler Derneği'nin yardımları ile İmparator iskelesi yanındaki üst tonozları kademeli olan sarnıç da temizlenerek restore edilmiştir. 12 Ocak 1920'de Sultanahmet semtinde bir yangın felâketi daha olmuş, Camiin güneyindeki Baytar mektebi yanmıştır.

Bölgenin yangın sonunda açılması ve İlk Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da Alman arkeologlarının ve mimarlık tarihi uzmanlarının çok sayıda toplan-

ması, bir vakitler Büyüksaray'ın yayıldığı arazide ilmi araştırmalar yapma hevesini arttırmıştır. Bu mimar- arkeologlardan K. Wulzinger Büyüksaray'ın doğu sınırını Sarayburnu'na doğru kaydırarak, Sur-ı Sultani içinde olan iki büyük sarnıçın İmparator Basileios'un yaptırttığı Nea kilisesinin altyapısı olabileceği yolunda hiçbir bakımdan inandırıcı olmayan bir hipotez ortaya atmış ve u görüşünü 1925'de yayınladığı kitabının bir bölümünde yayınlamıştır. Fakat esas büyük çalışma Alman arkeoloji tarihinin ünlü isimlerinden Th. Wiegand tarafından yürütülerek, kalıntıların rölövelerini çıkarmak işi K. Wulzinger ile bir süredir öğretmen olarak çalışan ve yabancı arkeologlara çizim yapan İsviçre'li E. Mamboury 'e verilmiştir. Böylece birkaç yıl önce Fransız Ebersolt ile yapmağı tasarladığı işi, Mamboury bu defa Alman Wiegand ile sürdürmüştür. Almanların çalışmaları bazı yerlerde kazı, sondaj ve temizlik yapılarak yürütülürken Birinci Dünya Savaşı sona ermiş ve işleri idare eden Alman ekibi İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmış- dır. Fakat İsviçre uyruğunda olan Mamboury işine devam etmiş ve pek çok fotoğraf, plan ve kesit ile zenginleşen eser ancak 1934'te yayınlanabilmiştir. Nedense bu büyük kitaba girmeyen ve bütün kalıntıları toplu olarak gösteren topografik genel plan, A. M. Schneider'in Bizans topoğrafyası hakkındaki 1936'da basılan kitabının sonundaki resim ve pa- lánlar arasında bulunmaktadır. İyi baskılı pek çok

15) İngiliz kazı heyetinin çalışma bölgesi, bulunan peristyl'li avlu ve toprak altındaki kalıntılar

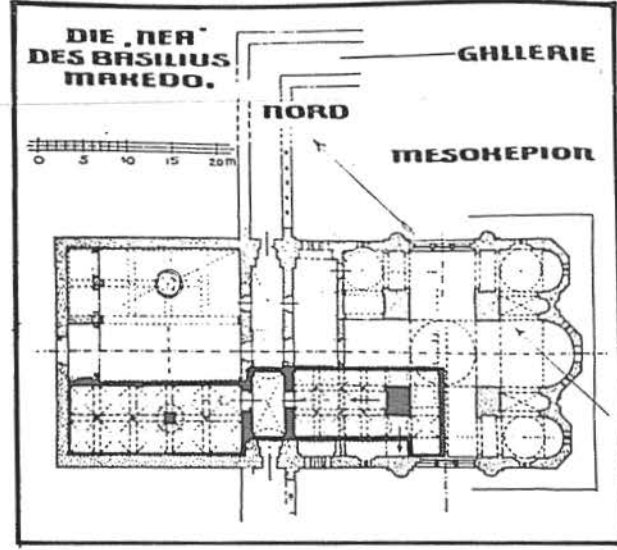

16) İngiliz kazı heyetinin bulduğu mozaikli avlu ve Db ile Dc binaları arasındaki apsisli yapı kalıntısı

fotoğraf ve temiz çizilmiş plânlar ve kesitler ile çok zengin bir belge karakteri almış olan bu büyük eserde Sultanahmet meydanı ile Marmara sahil surları arasında kalan bölgede o yıllarda tesbit olunabilen bütün Bizans devri yapı izlerini, kalıntıları, altyapılar ile mahzen ve sarnıçları toplanmış idi.

İstanbul'un 1919-1923 yılları arasında işgal altında tutulduğu dönemde Topkapı Sarayı'nın eteğinde eski cephane binalarını da depo olarak kullanan Fransız ordusu, ordunun şaraplarını muhafaza etmek üzere buradaki Bizans sarnıçlarından bazılarını temizleyip kullanmağı tasarladığında, bu kalıntıların arkeolojik önemi göz önünde tutularak, evvelce Mangana saray ve ek yapılarının bulunduğu bu bölgede ciddi araştırmalar yapılması uygun görülmüş ve çalışmaların R. Demangel tarafından idaresi kararlaştırılmıştır. Büyüksaray'dan tamamen ayrı olmakla beraber ona komşu olan bu bölgedeki çalışmalara da plân ve rölöve işleri ile yine E. Mamboury görevlendirilerek, elde edilen sonuçlar büyük bir kitap halinde ancak 1939'da yayınlanmıştır. Bizans tarihine büyük bir merakı ve sevgisi olduğu bilinen Fransız işgal ordusu komutanı General Charpy'nin yakın ilgisi ile bu çalışmalar yürütülürken, Büyüksaray arazisinde de bazı ufak işler yapılmıştı. İmparator iskelesi denilen sarnıçlı merdivenin yanında, denize açılan kapı da bu arada tamir edilerek, içindeki moloz temizlenmiş, hatta kapının lentosu olarak üzerinde manzum bir kitabenin bir kısmı olan bir taş konulmuştur. Bir Konstantinos'u yüceleştiren ve sonuna işlenmiş haçlardan anlaşıldığına göre Bizans çağına ait olan bu kitabe parçası, kapının iki yanında üst üste yığılarak birer duvar meydana getiren V-VI. yüzyıllara ait işlenmiş devşirme taşlar ve bunların en üstünde görülen, İmparator İustinianos'un monogramı ile ilgi çekici bir kompozisyon yaratıyordu. Gerekçesi bilinmeyen bir sebeple bu kitabe, yirmi yıl kadar önce yerinden sökülerek İstanbul Arkeoloji Müzesine götürülmüştür.

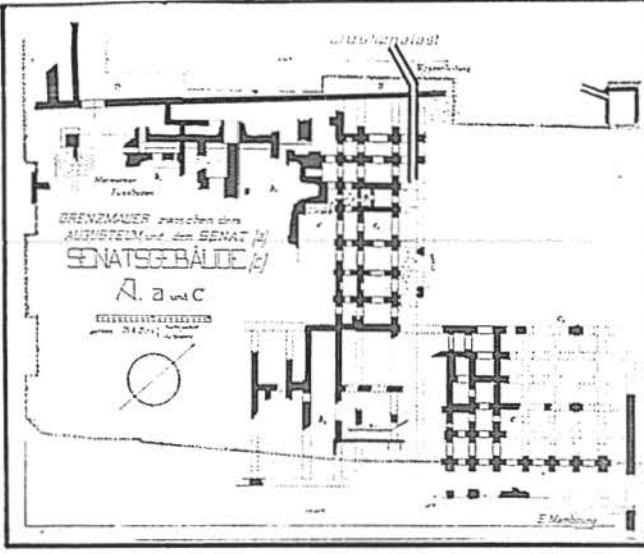
Törenler Kitabı'nın metni ve Fransızca tercümesi ile birlikte 1935'de Paris'te yeni bir baskısına başlandığında (bu yayın bugüne kadar hâlâ tamamlan-

17) K.Wulzinger'in Sur-ı Sultanî'deki iki su sarnıcı üzerinde restitue ettiği Nea Kilisesi

madan kalmıştır), tercüme yapan A. Vogt'un kardeşi Yük. Mim. Ch. Vogt, kitabın *Açıklamalar (Commentaires)* cildine ek olarak yeni bir plân ile birlikte, Büyüksarayın kuşbakışı görünümünü aksettiren güzel bir de restitüsyon resmini çizmiştir. Gerçeğe uygunluk derecesi tartışmalı olmakla beraber, bu plân ve resim elli yıldır, Büyüksaray ile ilgili yayınlarda kullanıla gelmektedir.

İki Dünya savaşı arasındaki dönemde, Büyüksaray arazisinde büyük bir yapılaşma olmamış, sadece plânsız bir biçimde şurada burada ufak evler yapılmıştır. Sultanahmet camii'nin güney tarafında, eski çarşısı (arasta)'nın olduğu yerde toprak altında bazı döşeme mozaiklerinin varlığını öğrenen E. Mamboury bu defa İngiliz'leri bu konuya ilgilendirerek onların desteği ile burada araştırma yapmağı teklif etmiştir. Fakat bu defa başarılı olamamış, Walker Trust adına İngiliz St. Andrews Üniversitesi, Prof. Baxter'in başkanlığında 1935 yılında burada kazılara başladığında, çalışmalarından E. Mamboury'yi uzak tutarak kendi mimarları ile çizim işlerini yürütmeği tercih etmiştir. Arasta'nın ortasındaki yol (o tarihlerde buraya Arasta sokağı deniliyordu), karşılıklı dükkân gözleri ile, paralel uzanan Torun sokağı altında yapılan kazılarda, etrafı revakla (*porticus*) çevrili büyük bir meydanın kalıntıları bulunmuştur. 1935-1938 yılları arasında burada bu meydanı süsleyen zengin bir döşeme mozaiki meydana çıkarılmıştır. İngiliz ekibi bu meydan ve mozaikden başka yakın çevrede bulunan bazı mimari kalıntılar ile evvelce Wiegand ekibinin tesbit ettikleri, Db ve Dc olarak işaretlenen mahzenleri de incelemişler ve ilk toplu raporu G. Brett, W. J. Macauley ve R. Stevenson'un imzaları ile 1947'de yayınlanmıştır. İkinci Dünya savaşında duran çalışmalara 1951 de tekrar başlanarak, D. Talbot Rice idaresinde 1954'e kadar sürdürülmüş ve elde edilen sonuçlar ile içinde bazı genel bilgiler olan ikinci büyük eser de 1958'de çıkmıştır. Bu kazıların kazancı güzel bir döşeme mozaiki olmakla beraber, buluntuları Büyüksaray'ın hangi bölümleri ile ilgili olduklarını açık surette açığa çıkarmak mümkün olmamıştır. *Mozaik Müzesi* adı altında teşhire açılan bu mozaikler, zemin kotununun

18) Eski Cezaevi yerinde E.Mamboury'nin tesbit ettiği mahzenler (Belki senato'ya ait)

çok altında kaldıklarından burada biriken yağmur sularının tahribine uğruyorlardı. Ephesos (Selçuk) kazılarında çalışan Avusturyalı ekibin de yardımları ile, bu mozaiklerden tahribiden kurtulabilen parçalar yerlerinden sökülüp, bloklar halinde Hagia Eirene (Aya İrini) de depolanmış, zemin takviye edildikten sonra tekrar yerlerine yerleştirilmiştir. bu arada çok çirkin bir sefalet köşesi halinde olan eski arasta gözleri de Vakıflar İdaresince restore edilerek yeniden çarşı haline getirildiğinden, mozaikler çevresi intizamlı bir biçime girmiş olan bu yerde yine *Mozai Müzesi* olarak düzenlenerek 1987'de açılmıştır.

Eski Darülfunun olan Adliye Sarayı 1933'de yandıktan ve sonraki yıllarda enkazı kaldırıldıktan sonra, Fransız Ph. Lemerle tarafından bu kesimde bazı sondajlar yapılmış ve toprak altında bazı duvar kalıntıları bulunmuş ve bunların rölevelleri o tarihlerde Arkeoloji Müzeleri mimarı olan A. Sâim Ülgen tarafından çizilmiş fakat yayınlanmadan kalmıştır. Az bir kısmını biz, 1964 yılında Arslanhane hakkındaki makalemiz ile birlikte yayınladık. C. Mango, 1959'da basılan bir araştırmasında, Büyüksaray'ın en önemli girişi olan Khalke kapısını ele almış ve buradaki kilisenin Türk devri boyunca uzun süre Arslanhane olarak ayakta durduğunu bir takım eski belge ve bilhassa resimlerin yardımıyla isbat etmişti. Mango'nun göremediği ve bizim bulduğumuz eski bir gravür bu görüşü desteklemiştir. Aynı yıllarda Fransız bilginlerinden R. Guiland ise, Bizans kaynaklarını yeniden inceleyip değerlendirmek suretiyle Büyüksaray'ın her bölümünü ayrı ayrı monografyalar halinde değişik yerlerde çıkan makalelerinde yayınlamış, sonraları bu araştırmalar toplu kitap halinde de basılmıştır.

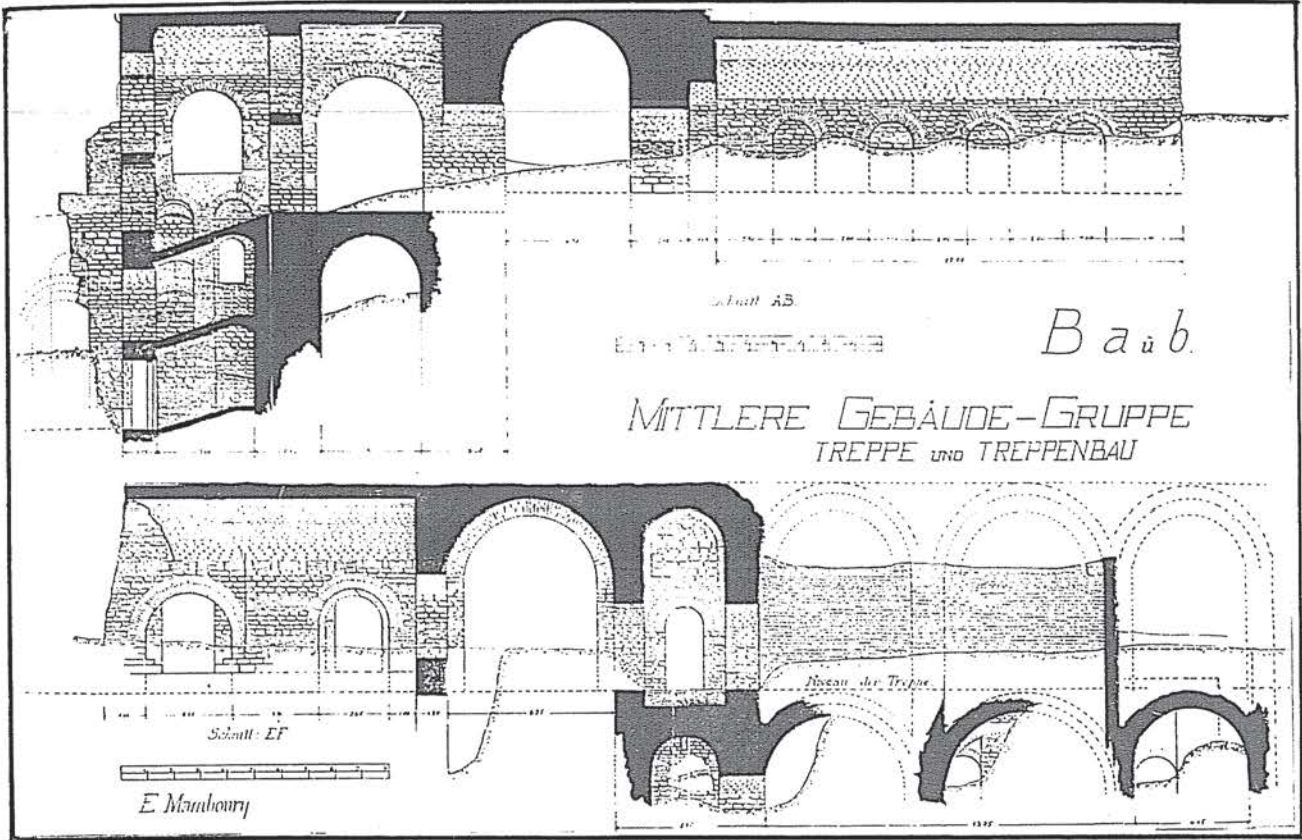
Son yıllarda Büyüksaray hiç umulmayan bir ülkede yaşayan amatör bir meraklının ilgisini çekmiştir. Meksika'da Mexico City'de yaşayan Salvador Miranda, içinde yeni bir takım görüşler ortaya attığı İspanyol dilinde yazdığı bir kitap yayınlamış, arkasından 1966'da Fransızca olarak aynı konuda ikinci bir kitap bastırılmış ve bunun içinde Büyüksaray'ı nasıl düşündüğünü gösteren planları da eklemiştir. Miranda bu kadarla kalmamış, 1967'de önceki plânını

düzelten bir broşür, 1971'de yeniden ve yeni plânlarla Fransızca büyük bir kitap, 1976'da tekrar düzeltmelerle bir kitap daha bastırmak imkânını bulmuştur. Hepsi de Mexico City'de Fransızca olarak ve numaralı pek az nüsha olarak basılan bu kitaplar oldukça nadirdir (250, 310, 410 nüsha !). Miranda 1983'de ölümüne kadar Büyüksaray üzerinde çalışmaya ve arada İstanbul'a da gelerek yerinde bazı incelemeler yapmaya devam etmiştir. Bu arada da bazı yazılar hazırladığı tarafımızdan bilinmekte ise de bunların yayınlanıp yayınlanmadıklarını öğrenmek mümkün olmamıştır. Son yıllarda Büyüksaray arazisi içinde karşılaşılan en önemli buluntuya, Çatladıkapı'nın doğusunda Fenerlikapı sokağında raslanmıştır. Burada 1983'de bir temel inşaatı için yapılan kazıda 7 x 5 m ölçüsünde bir döşeme mozaığı ile bazı duvar kalıntıları ve ufak parçalar bulunmuş ve bu yer İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından koruma altına alınmıştır. İnşaat sahibi ile yapılan bir anlaşma ile mozaığın yapılacak yeni binanın altında bırakılması uygun görülmüştür. Bu bölgedeki başka inşaatlarda da muhakkak ki bazı kalıntılara raslanmış, fakat bunlar kimsenin haberi olmadan ortadan kaldırılmıştır. Sultanahmet camii'nin güneyinde Torun sokağı kenarında, Arasta'nın karşısına düşen yerde de yapılması düşünülen bir otel için, varlığı evveldenberi bilinen bir mahzenin içindeki birikintiler temizlendiğinde çok heybetli bir altyapı meydana çıkmıştır. Tasarıya göre, otel alçak bir yapı teşkil edecek, restore edilecek mahzen (Mamboury plânında Db) de restoran olacaktı. Uzman bir heyetin kontrolü altında yapılacak bu çalışmalara başlanmadan kalmıştır. Büyüksaray'a değil herhalde yayındaki Senato'ya ait olması muhtemel görülen bir takım kalıntılarının yakınında ve belki de üstünde olan eski Cezaevinin de yıktırılarak yerinde modern bir otel yaptırılması gündeme gelmişti. Bu projenin de arkası gelmemiştir.

IV

Bugün görülebilen kalıntılar

Bizans İmparatorlarının Büyüksaray'ı daha Bizans devrinin içlerinde terkölünüp harap olmağa başlamış, çeşitli malzemeleri başka yapılarda kullanılmak üzere sökülüp götürülmüştür. Türk devrinde de bu harebelerin üzerinde yeni yapılaşma başlamış, zelzeleler ve büyük yangınların yarattığı moloz yığınları pek çok kalıntının kalın toprak tabakaları altında kalmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan kaynaklarda bahisleri geçen Büyüksaray bölümlerinin yerlerini kesinlikle teşhis etmek mümkün olmamaktadır. Büyüksaray'ın ilk kurulmağa başladığında, yani IV. yüzyılda Adriyatik kıyısında Spoleto (Split)'deki İmparator Diocletianus'un sarayı gibi belki muntazam bir plana sahip olduğu düşünülür. Fakat geniş bir arazi üzerinde her devirde yapılan eklemeler ile bu kompleksin intizamını kaybettiği ve Hippodrom ile Marmara kıyısı arasındaki meyilli sahada gelişmiş güzel serpiştirilmiş binalardan, pavyonlardan meydana gelmiş bir topluluk olduğu kolayca anlaşılır. Zaten bu bölgede Wiegand ve Mamboury tarafından tesbit edilen duvar ve bodrum kalıntıları da bunu göstermektedir. Mamboury çizmiş olduğu plânlarda

19) Merdiven Kulesi denilen kalıntının kesitleri (Mamboury- Wiegand'dan)

bu bölgede hayli bina kalıntısı tesbit etmiştir. Bunların bir kısmı belirli bir plân düzeni göstermeyen dehlizler ve mahzenlerdir. Aralarında bir kaçı ise daha açık bir bina altyapısı biçimine sahiptir. Büyüksarayın esas girişi olan *Khalke* kapısındaki kilisenin Türk devrinde XIX. yüzyıla kadar duran *Arslanhane* olduğu tesbit edildiğine göre, sarayın en doğu sınırı Ayasofya'nın güneyinde, yanan Darülfunun veya Adliye sarayı arsasından başlamaktadır. Büyüksaray'dan bugün görülebilen kalıntıları teraslardakiler ve sahildekiler olmak üzere iki ayrı bölüm halinde incelemek mümkündür:

1. Teraslardaki kalıntılar :

a. Kutlugün (Karacehennem) sokağı çevresindeki kalıntılar :

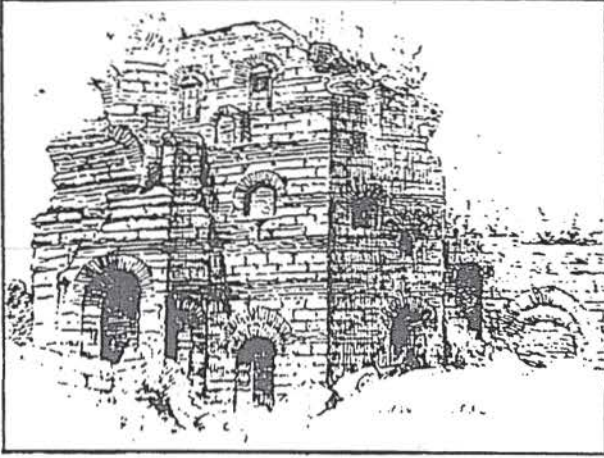
Sultanahmet camii ile kıyı arasındaki bölgede iki teras duvarının varlığı görülür. Türk devrinde yer yer tamir gören veya ilâveler yapılan bu set duvarlarının arkasında sarayın yapılarını taşıyan düzlükler vardı. Arslanhane yerinde olan eski Adliye binası arsasından, Batıya doğru hemen hemen Hippodromun yarım yuvarlak ucu (*Sphendone*) ile Küçük Ayasofya arasındaki çizgiye kadar uzanan Büyüksaray kompleksinin bugün sadece toprak üstünde, Kutlugün (eski Karacehennem İbrahim) sokağında yüksek bir kalıntı vardır. En doğudaki terasın üstünde olan bu harabe genellikle merdiven kulesi olarak adlandırılır. Büyüksarayın hangi kısmına ait olduğu anlaşılamayan ve tuğla hatıllı taş bir yapı olan bu parçanın içinde evvelce bir merdiven veya rampa

olduğu görülmektedir. İçindeki bütün mekânları tonozlu olan bu kalıntının çok yakın tarihlere gelinceye kadar işi boş ve etrafı açık bir halde iken, son yıllarda özel mülkiyetin tahrip edici kullanımına bırakılmış ve etrafı da yapılarla sarmalmıştır. Halbuki bu Büyüksaray'ın toprak üstündeki tek kalıntısı istimlak edilerek kurtarılabilir ve küçük bir yeşil sahanın ortasında tarihî bir değer olarak korunabilir, böylece İstanbul'da bilhassa yabancıların merakla görecekları turistik bir köşe kazanmış olurdu. Hatta belki de bunun içinde turistik mahiyette küçük bir kafeterya da kurulabilirdi.

Eski Cezaevi ile Sultan Ahmed türbesinden denize doğru uzanan Mimar Mehmed Ağa caddesi arasında kalan kesimde de set duvarı arkasında birçok mahzenler evvelce tesbit edilmiş ise de bunların içlerine girmek ve incelemek mümkün olmamaktadır. Yukarıda bahsi geçen merdiven kulesi çevresindeki bu kalıntıların, burada son yıllardaki yoğun yapılaşma sonunda ne derecede korundukları bilinemez.

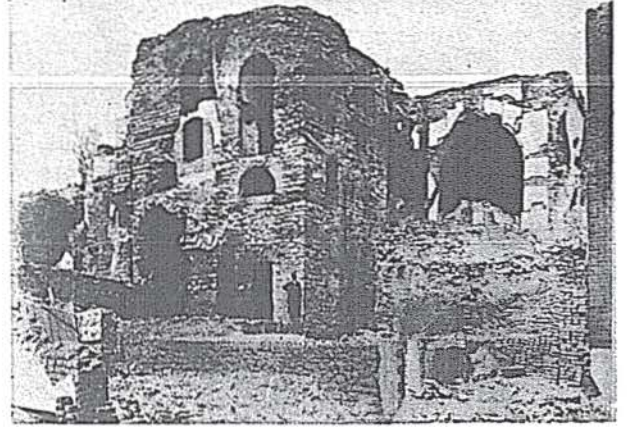
b. Torun sokağı yanındaki mahzenler :

Batıdaki ikinci terasın içinde de önemli mahzen yapıları bulunmaktadır. Bu çok dikkat çekici bir mahzen kalıntısı, Arasta (Sultanahmet çarşısı)'nın güneyinde uzanan Torun sokağının güneyindeki parsellerin altında bulunmaktadır. Burada sokağın en batıdaki başlangıcında şimdi Tarım Bakanlığına ait olan eski Aygır Deposu bulunmaktadır. Bunun yanından itibaren doğuya doğru yan yana sıralanan parseller, deniz tarafında çok yüksek bir duvarla sınırlanmış bir teras meydana getirirler. Bu parsellerin üzerinde Osmanlı döneminde özel konaklar yapılmış

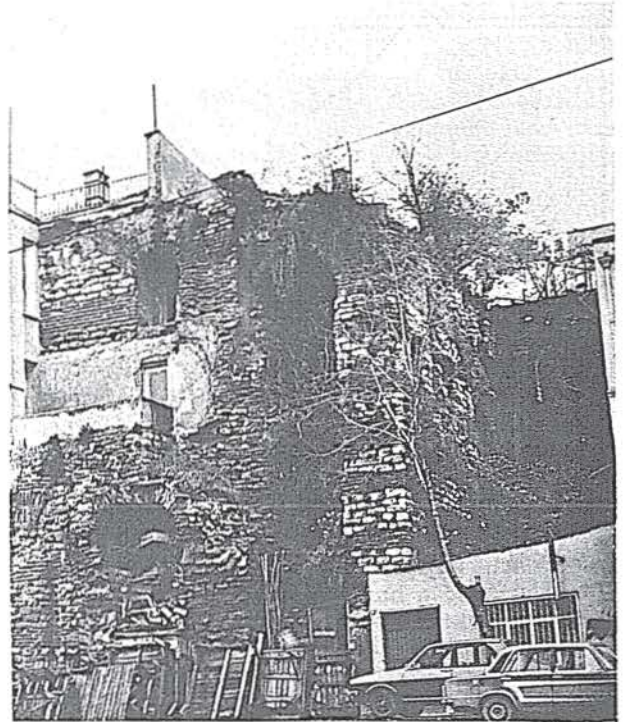

20) Merdiven Kulesinin eski durumu (Curtis-Walker'den)

hatta Sokollu Mehmed Paşa konağının burada olduğu ileri sürülmüştür. Yıkılıp yeniden yapılan bu konaklardan sonra, ilk parselde Aygır deposu inşa edilmiş, onun yanındaki parselde yapılan ahşap bir konak ise son sahibi tarafından geçen yüzyıl sonlarında tekkeye çevrilmiştir. Eski Aygır deposunun parseli altında iki mahzen vardır. Bunlardan bir tanesi ortasında bir payesi olan kare bir yapıdır. Muntazam bir plânı olan bu alt yapının önce bir Bizans kalıntısı olduğu sanılmış fakat sonraları İngiliz kazı ekibi bunun bir Türk yapısı olduğunu açıklamıştır (Mamboury planında Dc işaretli yapı). Diğer mahzen doğu tarafında olup, daha değişik, âdeta haç biçiminde plânı olan bir kilisenin altyapısını hatırlatan bir biçime sahiptir. Çok itinalı ve güzel malzemeli bir duvak tekniği olan bu mahzen'in ufak bir parçası doğudaki bitişik parselin altındadır (Mamboury planında Db işaretli). Türk devrinde buradan içine inilebilmek için bir rampa yapılan bu parça, üstü tuğla tonozlu, bir narteksi andıran dikdörtgen biçiminde bir mekândan ibarettir. Muntazam yarım yuvarlak kemerli bir kapı, yandaki haç planlı esas mekâna geçit verir. Duvar tekniği bakımından Büyüksaray'ın erken bir dönemine, belki ilk yapıların yükseldiği IV-V. yüzyıllara ait olan bu mahzenin duvarlarında yağmur sularını daha aşağıdaki bir sarnıca veya kanala indiren dikey kanallar görülür. Yüzyıllardır içine dökülen enkaz ile dolan bu mekânlardan, dikdörtgen plânlı giriş holü 1986'da parsel sahibi tarafından temizletildiğinde, zeminin çok aşağıda olduğu dolayısıyla de bu mahzenin yüksek tonozu ile heybetli bir iç ifadesi olduğu görülmüştür. Bitişigindeki ve Tarım Bakanlığına ait olan parsel altına isabet eden haç biçiminde plânlı esas mekân ise toprak dolu olduğundan tam yüksekliği anlaşılmıyordu. Büyüksaray'ın önemlice ve her halde adları bilinen bölümlerinden birinin altında olan bu mahzenler, Marmara tarafındaki set duvarının iç tarafında ve taban kotları hemen hemen setin dışındaki arazi kotuna eşit gibi görünmektedir. Bugünkü durumda set duvarında bu mahzene geçit veren kapı olup olmadığı bilinemez. Fakat aynı duvarın doğu tarafında bir takım kemerlerin varlığı dikkat çekicidir. Bu mahzenlerin içleri temizlendiği ve terasa fazla yüksek olmayan bir tesis yapılarak mahzenlere rahat giriş sağlayan merdiven veya yol yapıldığı takdirde çok

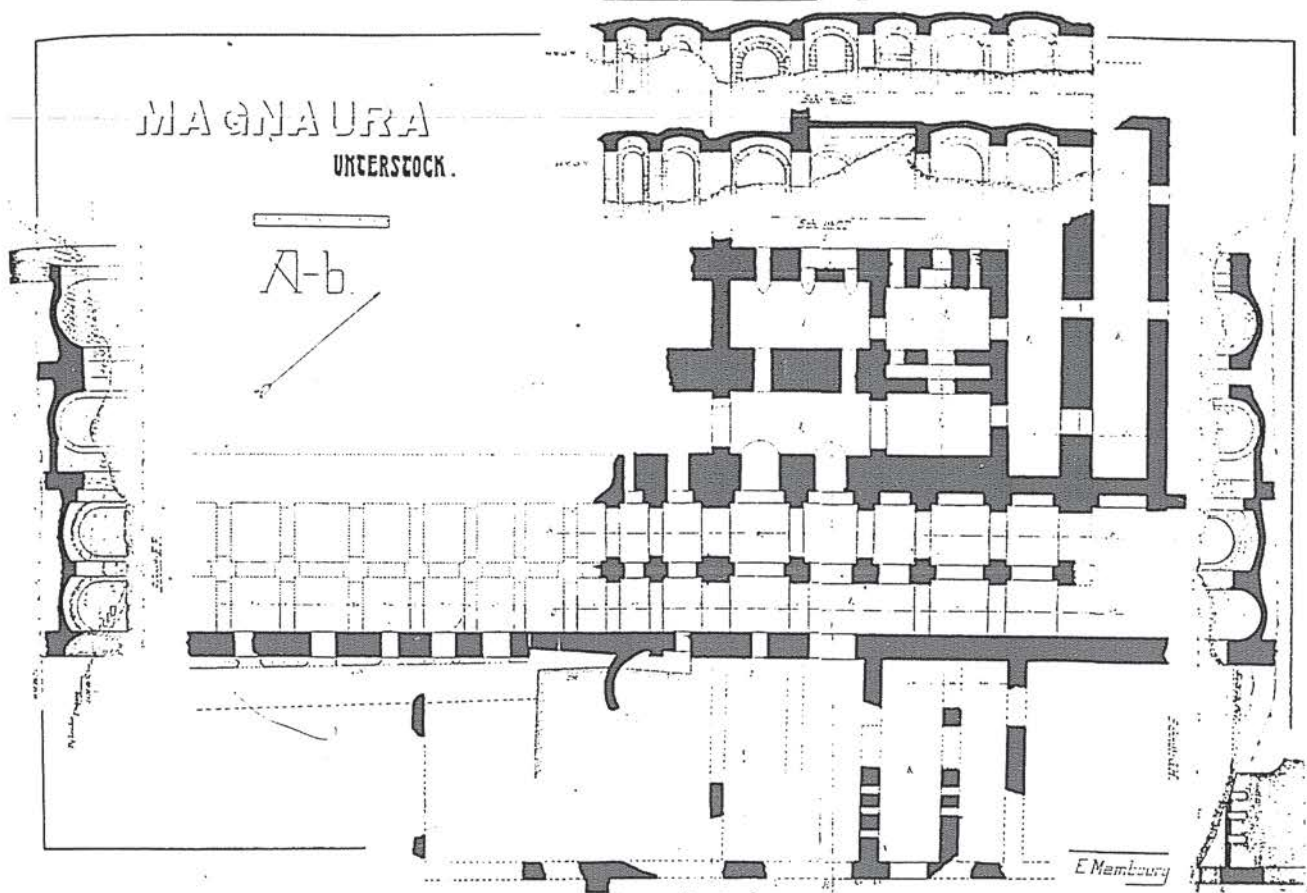
21) Merdiven Kulesi meydana çıktığında (1912)

22) Merdiven Kulesinin bugünkü durumu

ilgi çekici bir tarih köşesi kazanılabileceğine inanıyoruz. Aynı terasın doğu köşesinde ise bir tanesi set duvarına paralel beş tanesi ona dikey, beşik tonozlar ile örtülü mekânlar sıralanmaktadır. Bu iki mahzen arasında ise, Mamboury-Wiegand ekibi herhangi bir kalıntı tesbit etmemiştir. Belki bu boş gösterilen sahada da bazı mahzenler vardır. Marmara'ya hâkim bir manzarası olan bu terasın üstünde evvelce Büyüksaray'ın önemlice bölümlerinin bulduklarına ihtimal vermek yerinde olur. Ancak bu konuda herhangi bir tahmin yürütmek mümkün olmamaktadır. Fakat herşeyden önce aradaki boş arsadan altında bir şey bulunup bulunmadığı da bilinmelidir.

Büyüksaray arazisinde kazılar yapan İngiliz ekibi 1951-1954 yıllarındaki çalışmaların arkasından yayınladıkları raporda, mozaikli avlunun güneyinde ve

23) Sultanahmed Camii güneyindeki mahzenler (Mamboury- Wiegand'dan)

Mamboury'nin Db ile Dc olarak işaretlediği iki mahzenin arasında yaptıkları kazıda apsisli büyük bir bina kalıntısı bulduklarını bildirirler. Apsis güneye baktığına göre bu bir kilise olmayıp, sarayın salonlarından biri olmalıdır. 22 m genişliğindeki bir yere yerleşen, içten 32x16,5 m ölçüsünde olan 2-2,50 m. kalınlıkta duvarları olan bu apsisli binanın 11,50x16, 50 m ölçüsünde bir de ön holü vardır. Altında ise kısmen sağlam durumda bir mahzen bulunmaktadır. Böylece Db olarak işaretlenen haç biçimindeki mahzen buna komşu olmaktadır. Diğer taraftaki Dc işaretli mahzen Türk yapısı olduğuna göre bu grubun dışında kalmaktadır. Fakat araştırmacılar Db ile bu Apsisli bina mahzeni arasında bir bağlantı olup olmadığını aydınlığa çıkaramamışlardır. Peristylli ve mozaikli avluyu boydan boya geçen mermer kaplı bir yol bu apsisli mekâna ulaşmaktadır. Bugün bu apsisli salonu görmek mümkün değildir.

2. Kıyıdaki kalıntılar :

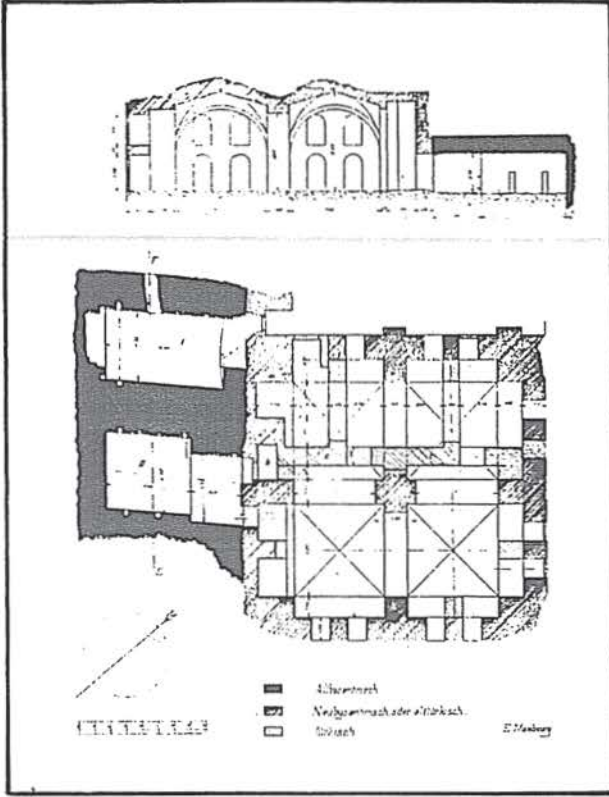
a. Pharos - Fener kulesi :

Kapu Ağası camiinden denize doğru uzanan sokağın hizasında ve demiryolunun sahil tarafında surlara bitişik burç, *Pharos* denilen fener kulesi olarak kabul edilmektedir. Sahil yolu yapılmadan deniz seviyesinden 22-23 m kadar yükselen bu kulenin altı geniş, yükseldikçe gövdesi darlaşmaktadır. *Törenler Kitabı'nın* tercümeli baskısına C. Vogt tarafından çizilen restitüsyonda, esas fener kulesi, surlara bitişik burcun arkasında olarak gösterilmiştir. Bu hipotez

inandırıcı olmadıktan başka, burcun tam arkasında evlerin bulunması bu hususda bir tahmin yürütmeye de imkân vermez.

b. İmparator iskelesi ve kapı :

Kulenin ilerisinde sur doksan derecelik bir köşe yapar. Bu çıkıntının aslında İmparator iskelesi olduğu anlaşılmıştır. İki taraftan yüksek birer kemerle dışarı açılan bu iskelenin mermerden rıhtımı vardı. Sonraları büyük kemerlerin içleri doldurulmuştur. İskele köşesinin arkası demiryoluna doğru uzanan ve gittikçe darlaşan bir yapı halindedir. Burada en ilgi çekici husus bu yapının içinin iki sıra halinde altı sütunlu bir mahzen oluşu ve bu mahzenin tonozları üstteki abidevi bir merdiveni taşıdığından, sütunların arkadan öne doğru gittikçe kısalmasıdır. Böylece tonozlar kademeli olarak alçalmıştır. Bu bir sarnıç olarak kabul edilmiş olmakla beraber, bunun gerçekten su depolamak için yapıldığına ihtimal vermek biraz zordur. Fakat şu bir gerçektir ki, Bizans mimarisinin en değişik mimarili örneklerinden biridir. Bunun üstünde evvelce iki tarafa araları sütunlu üçüz pencereler ile açıldığı tahmin edilen bir mekânın bulunduğu sanılır. Nitekim Mamboury çizmiş olduğu restitüsyonda burayı öylece tasavvur etmiştir. *İstanbul'u Sevenler Kurumu*, 1911-12 yıllarında bu mahzeni temizlettiğinde buranın sarayın salonlarından biri olduğunu düşünmüştü. Merdiven dehlizinin hemen yanında Batı tarafında, sur duvarı açılan bir geçit yarım yuvarlak kemerli küçük bir kapı görülür. Son yıllarda bu kemerin taşları düşmüştür. İki yanında üst üste istiflenmiş işlemeli taşlar, bunların burad

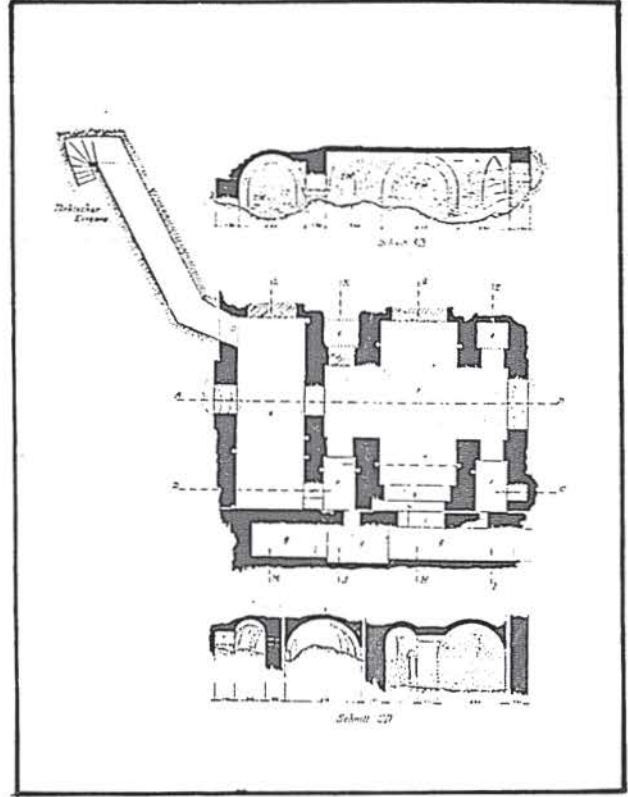

24) Torun Sokağı yanında Dc binasının kesit ve planı (Mamboury'den)

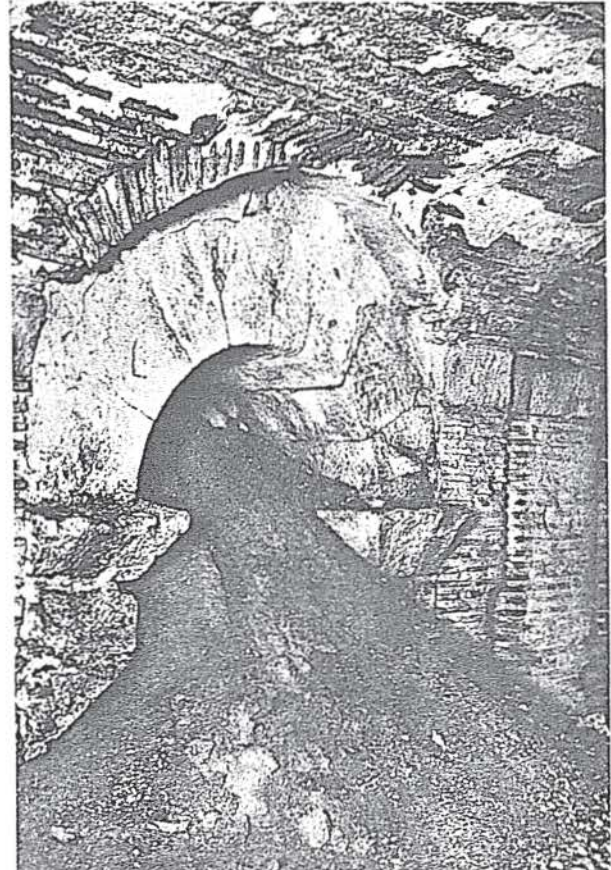
devşirme malzeme olarak kullanıldıklarını gösterir. Bu taşlardan sağdaki ortasında İustinianos'un bir madalyon halinde adını ifade eden marka (monogram) bulunmaktadır. Kapı kemerinin altına üst söve olarak General Charpy tarafından restore ettirilerek koydurulan ve mevcut parçasında bir İmparator Konstantinos adı okunan kitabeli taş ise, artık burada değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi Müzeye götürülmüştür.

c. Sahil sarayı (İustinianos evi veya Boukoleon) :

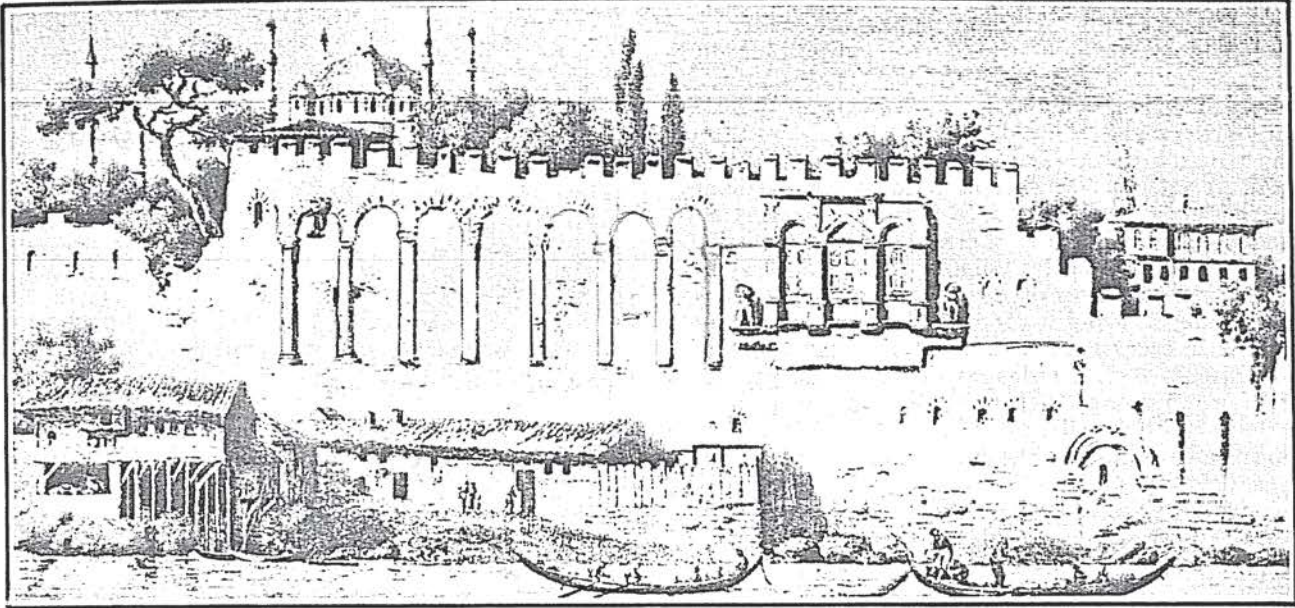
Pharos denilen fener burcu ile İmparator iskelesi olan büyük çıkıntının arasında sur duvarı arasında ise bir saray cephesi uzanmaktadır. Temel kısmında İlkçağ'dan kalma büyük mermer blokların kullanıldığı ve dış cephesi sur duvarı üstüne oturan bu kalıntının pek çok yerde *Hormisdas sarayı* veya *İustinianos evi* denilen yapı olduğu yazılmış, bazıları ise bunun II. Theodosios'un *Boukoleon* sarayı olduğunu iddia etmişlerdir. Adı ne olursa olsun, burada gerçekten bir sahil sarayının cephesi bahis konusudur. Birbirlerini takip eden tuğladan tonozlar ile örtülü olan mekânlar, bir dizi mermer çerçeveli pencere ile Marmara'ya açılmaktadır. Bu pencerelerden bazıları aslında kapı idi. Nitekim duvara saplanmış mermer konsollar cephe boyunca uzanan bir balkonu taşıyor ve kapılardan bu balkona geçiliyordu. Pharos tarafında mekânların zengin surette işlenmiş başlıklara sahip sütunlar ile dışarı galeri şeklinde açıldığı tesbit olunmuş, ayrıca burada son derecede zengin biçimde işlenmiş ve ikinci defa kullanıldığı anlaşılır. II. yüzyıla ait paye gövdeleri de bulunmuştur. Bu gerçekten değişik birer sanat eseri olan payeler yerlerinden çıkarılarak Arkeoloji Müzesine götürülmüştür. Bura-

25a) Torun Sokağı yanında Db binasının kesit ve planı (Mamboury'den)

25b) Db binasının içinden bir görünüm (Mamboury-Wiegand'dan Şimdi burası temizlenmiştir.

26) Sahildeki saray cephesinin XVIII. yüzyıl sonundaki görünümü (Comte de Choiseul-Gouffier'den)

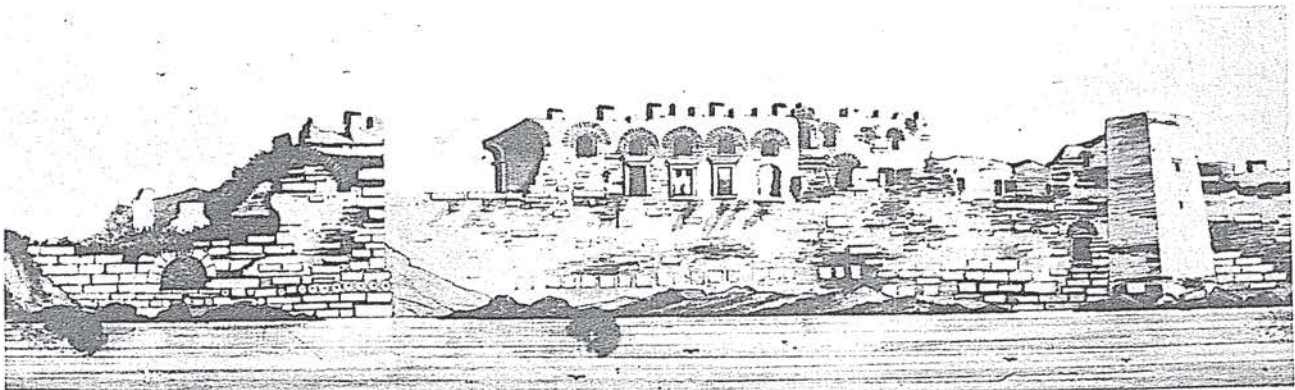
da ayrıca çok değişik biçimde ve zarif süslemeli sütun başlıkları da vardır. Bunlardan çok aşınmış durumda olan bir tanesi, demiryolunun kenarındaki hendeğin içinde atılmış olarak görülebilir. Demiryolu bu sahil sarayını yarıp geçmiş olduğundan, devamı hattın karşı tarafında idi. Ancak demiryolu çift hat haline getirildiğinde bunların da bir kısmı yok olmuştur. Son yıllarda tesadüfen bir inşaat sırasında Fenerli kapı sokağında bulunan kalıntı, sahil sarayın tam arkasına isabet etmektedir. Aynı yerde kıyıda Fener kulesi de olduğuna göre, bu mozaikli döşemenin Pharos'daki *Theotokos* (Meryem) kilisesine ait olması ihtimali de düşünülebilir. Bu mozaik tabandan aşağıda bahsedilecektir. Büyüksaray'ın burada gayet kısa olarak tarifleri yapılan toprak üstündeki en önemli parçasının kıyıda bu kalıntılar olduğu ve bunların bir bütün teşkil ettikleri anlaşılmaktadır. Ne yazık ki, tam içinden ve üstünden geçirilen demiryolu burayı büyük ölçüde tahrip etmiş ve hatta bu bölüme ait duvarların devamları demiryolu yarmasının karşı tarafında kalmıştır. Demiryolunu ayırmak için iki tarafında yapılan duvarlar da bu önemli kalıntının bölünmesine sebep olmuştur.

3. Mozaikli döşemeler :

Büyüksaray'ın yayıldığı arazi içinde bugüne kadar iki yerde mozaik süslemeli döşeme veya taban bulunmuştur. Bunlardan birincisi Batı terasının üst tarafında Sultanahmet camii çarşısı (arastası) ile Torun sokağının altında, diğeri ise son yıllarda aşağıda Fenerlikapı sokağında bulunmuştur.

a. Mozaikli avlu :

Sultanahmet külliyesinin arastası olarak Sipahi çarşısı adıyla kurulan iki sıra kâgir dükkânlardan meydana gelen çarşısının altında, hayli derinde mozaik bir tabanın veya döşemenin varlığı E. Mamboury tarafından tesbit olunmuş ve hatta Wiegand ekibi ile onların adına çalıştığı sıralarda Mamboury burada bir sondaj yaparak bu mozaik bulmuştu. Yabancı arkeologlar ile çalışıp onların plan ve rölövelerini çizerek yardımcı olan, dolayısıyla yapılan yayınlarda adı çalışmayı yürütenle birlikte kitabın üstüne yazılan Mamboury, burada da böyle olacağını umarak İngiliz ekibine Arasta altında mozaikler bulunduğunu söylemiş ve burada araştırmalara böylece başlamıştır. İngiliz ekibi bilmediğimiz bir sebepten Mamboury'yi araştırmalardan uzak tutmuş ve araştırmalar

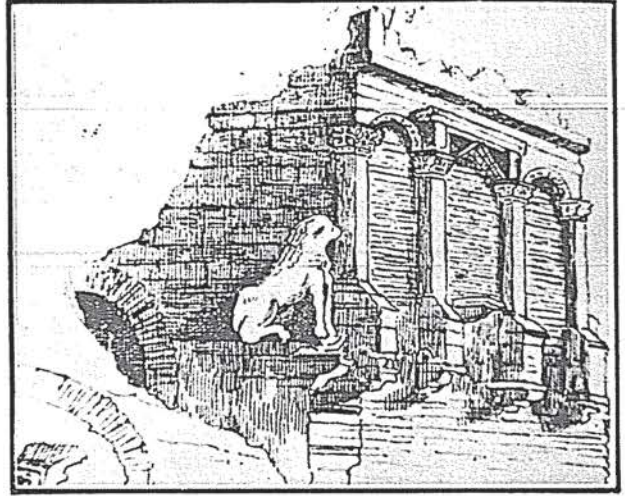

27) Sahildeki saray cephesi XIX. yüzyıl'da yapılmış bir desenden

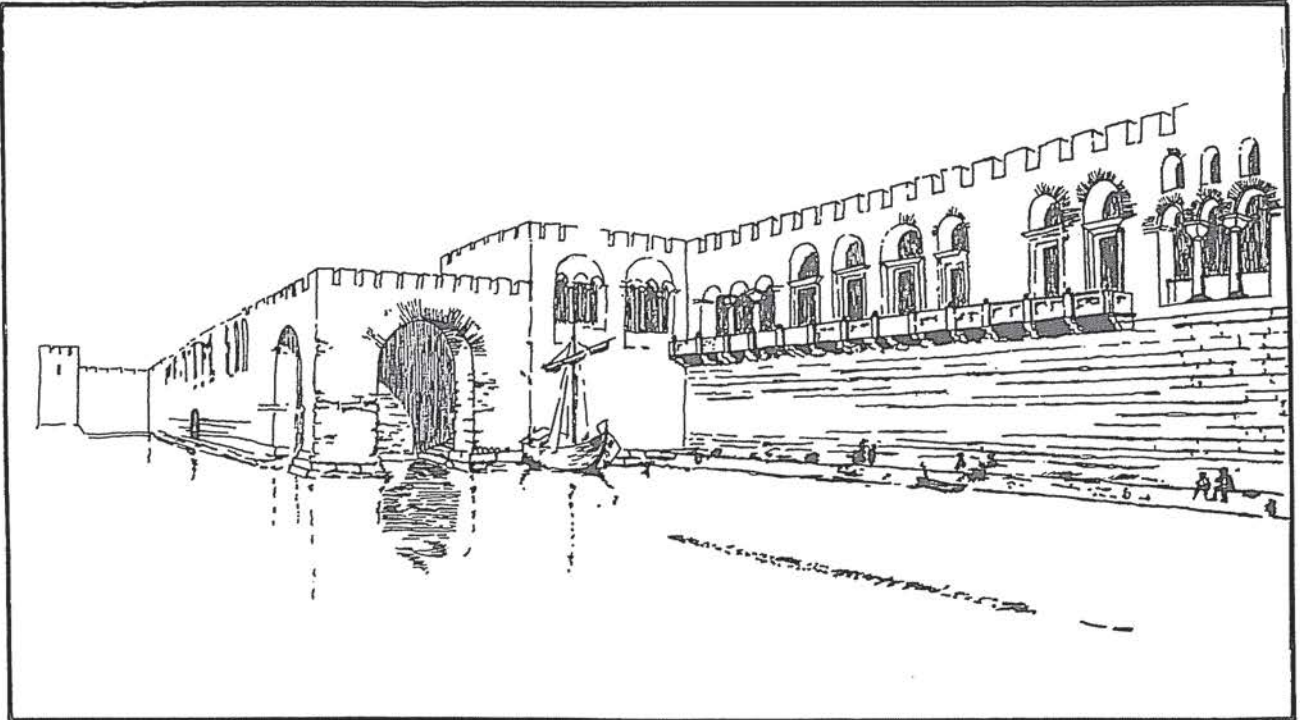
kendi elemanları ile yürütülmüştür. Önceleri Arasta sokağı kazısı olarak tanınan bu araştırmalar sonraları Büyüksaray mozaikleri kazısı olarak adlandırılmıştır. Bulunan bütün mozaikler 1947 ve 1958 yıllarında iki cilt halinde yayınlanmış olmakla beraber, bunların tarihlendirilmesi hususu bir aydınlığa kavuşmamış hatta o kadar ki, araştırmayı yapanlar bile yayınladıkları kitapta aynı cildin içinde farklı tarihler önermişlerdir. Mozaikler önce Geç Roma çağına ait olarak tarihlenmiş (410), sonra 450-500 yılları arası teklif olunmuş, fakat bu kronoloji biraz daha kaydırılarak 450-550 arası olarak düşünülmüş, aynı raporun içinde II. Iustinos (565-578) devrine kadar da çıkarılmak istenmiştir. Bu arada pek değişik hipotezler arasında P. J. Nordhagen de çok daha geç bir tarih ortaya atmış (VIII. yy.) fakat bu görüş kabul edilmemiştir. Genellikle bu mozaikler için IV-V. yüzyıllar en uygun tarihlendirme gibi görünmektedir. Bizans devri içlerinde belki VIII-IX. yüzyıllarda bu mozaikli döşemede çöküntüler olmuş ve yüzeyi düzlemek için, mozaiklerin üstleri toprakla doldurularak üstü mermer levhalar ile kaplanmıştır. Bu hususta daha açık bir tarihlendirme yapılarak, İmparator II. Tiberios (698-705) zamanında bu mermer döşemenin konulmuş olabileceği, bir kaynaktaki bilgiden yararlanılarak ileri sürülür.

Kazı sonunda bulunan dört taraftan sütunlu revaklar ile çevrili bir avludur. Bu avlu Sultanahmet camii'nin güney-batı köşesi dışından, arasta'nın dükkân gözleri ile Torun sokağının altından evvelce Aygır deposu olan Tarım Bakanlığı lojmanı arazisine doğru uzanmaktadır. Dikdörtgen biçimindeki bu peristyl'li avlu yaklaşık 55,50 x 60,50 m ölçüsünde idi. Yaklaşık 10 m kadar genişlikteki çevre koridorunun zemini mozaikler ile süslenmişti. Mozaik geniş bir bordür motifi ile sınırlanan beyaz tanelerden yapılmış bir zemin halinde olup, bu beyaz zeminde birbiri ile bağlantısız âdeta serpiştirilmiş biçimde çeşitli figürler yer almıştı. Geniş bordür dalgali bir kurdela motifi ile iki tarafından sınırlanmış bir orta bölüme sahipti. Bu orta bölümün içinde akantus (kenker) yapraklarından yuvarlak kıvrımların sıralandıkları görülür. Bu akantus yapraklarının yuvarlak kıvrımlarının içlerinde değişik motifler işlenmiştir. Bu motif kâh bir balıkçıl kuşu, kâh bir tavşan, kâh sadece bir nar olmaktadır. Fakat bu dolgu motiflerinin en ilgi çekici olanı hiç şüphesiz akantus kıvrımının içini tamamen dolduran insan yüzleridir. Bunlardan bir tanesi saç ve sakalı yaprakla karışmış olan yaşlı bir insan yüzü olup, bazıları bunun Okyanus'u temsil eden Okeanos'un tasviri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kazıların ikinci raporunda yayınlanan başka bir yüz

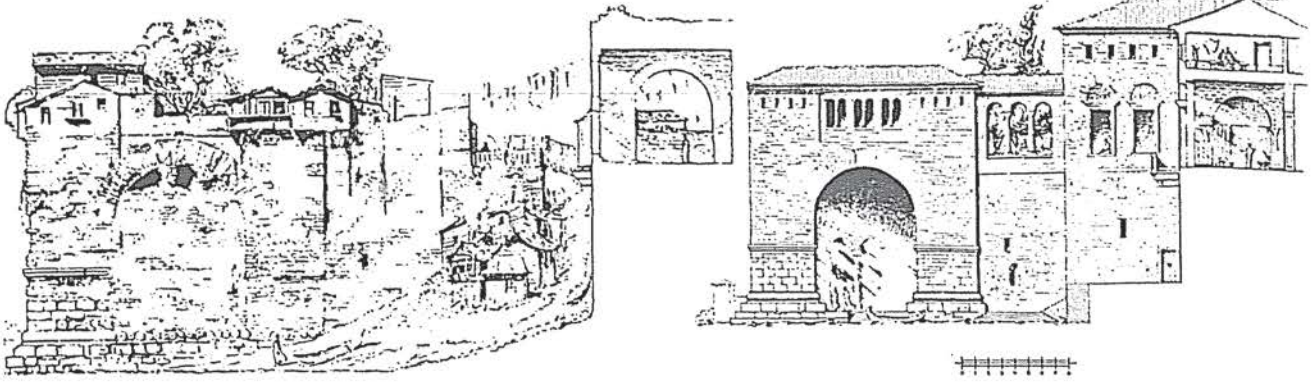

28) Saray cephesindeki Aslanlar (Curtis-Walker'in deseni)

miş bir zemin halinde olup, bu beyaz zeminde birbiri ile bağlantısız âdeta serpiştirilmiş biçimde çeşitli figürler yer almıştı. Geniş bordür dalgali bir kurdela motifi ile iki tarafından sınırlanmış bir orta bölüme sahipti. Bu orta bölümün içinde akantus (kenker) yapraklarından yuvarlak kıvrımların sıralandıkları görülür. Bu akantus yapraklarının yuvarlak kıvrımlarının içlerinde değişik motifler işlenmiştir. Bu motif kâh bir balıkçıl kuşu, kâh bir tavşan, kâh sadece bir nar olmaktadır. Fakat bu dolgu motiflerinin en ilgi çekici olanı hiç şüphesiz akantus kıvrımının içini tamamen dolduran insan yüzleridir. Bunlardan bir tanesi saç ve sakalı yaprakla karışmış olan yaşlı bir insan yüzü olup, bazıları bunun Okyanus'u temsil eden Okeanos'un tasviri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kazıların ikinci raporunda yayınlanan başka bir yüz

29) Sahil sarayının "Hormisdas-Boukoleon ?" tahmini restitüsyonu (Mamboury Wiegand'dan)

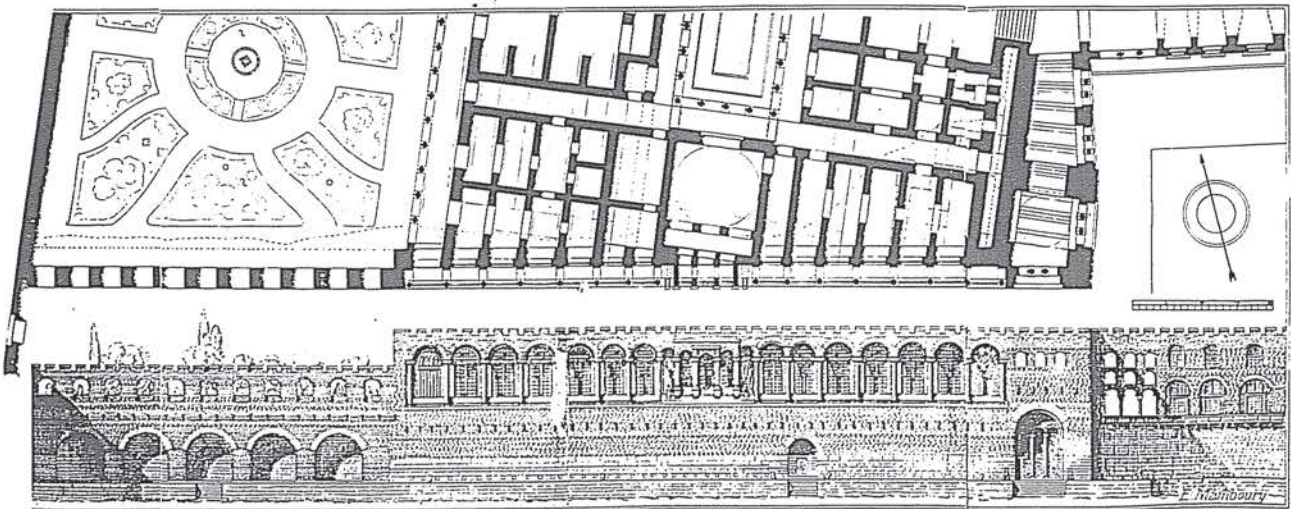
30) İmparator İskelesinin 1920'deki durumu ve tahmini restitüsyonu (K.Wulzinger'den)

ise sarışın daha genç bir erkeği tasvir eder. Burada kuzeyli bir insanın resmini, Doğu Roma İmparatorluğunda IV-V. yüzyıllarda devlet hizmetlerinde beliren Barbar denilen kuzeylilerle ilgili görmek isteyenlerce, bu yüz veya maske, gerçek bir portre olup, o dönemlerde İmparatorlukta önemli bir mevkide olan bir Cermen'i tasvir etmektedir. Bu yüzlerin çok canlı ve gerçekçi bir biçimde işlendikleri açıkça bellidir. Fakat teşhis edilmeleri hususunda fazla bir şey söyleyemez.

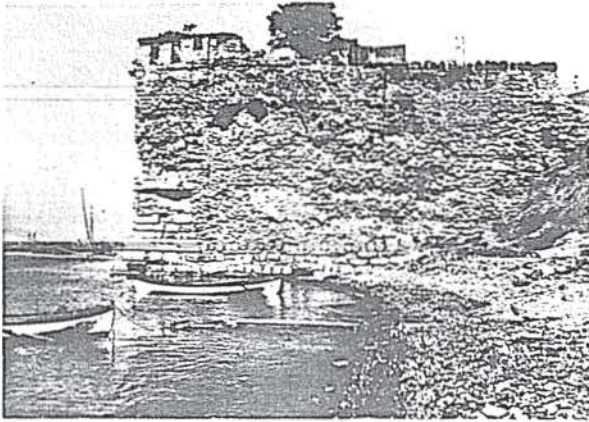
Balık pulu biçiminde yerleştirilen beyaz mozaik taneli zeminin içinde motifler ayrı ayrı kompozisyonlar halinde belirli bir düzen olmaksızın yayılmıştır. Yaprakları kemiren bir dağ keçisi, Hellenistik üslubun karakteristik özelliği olan bir dalı budanmış bir ağaç (meşe ?), bir sepetle tavşan tutmağa çalışan çocuk, bir avcı ile bir tavşanı yakalayan iki tazi, hamle yapar vaziyette kanatlı bir aslan, çifte tekerlek biçiminde bir oyuncak ile oynayan çocuklar, el arabası iten adamlar, hurma hevenkleri sarkan bir hurma ağacı, keçi sağan köylü, üzerinde kuşlar uçuşan bir ağaç, merkebi ile elinde sepet tutan bir köylü, tayını emziren kısırak, çalgı çalan bir adam, bir fil, omuzunda bir testi ile yürüyen bir kadın, eski mitolojyadan alınmış bir konu keçi ayaklı bir Pan'ın omuzlarına oturmuş onu boynuzlarından tutan çocuk

Dionysos, kaz güden çocuklar, kucagında çocuğu ile oturur vaziyette bir kadın, boynuna yılan dolanmış bir geyik, bir mağara önünde bir karacayı parçalayan iki panter, bir kertenkeleyi parçalayan, kanatlı boynuzlu bir efsane hayvanı, sivri gagalı yine kanatlı bir başka efsane hayvanı, hurma ağacından meyva devşiren (?) bir maymun veya bir zenci, sazlık bir su kıyısında balık tutan bir adam, tavşan kovalayan tazılar, dinlenen keçiler, gövdesine dolanmış bir yılan öldüren bir kartal, kalkanlı ve mızraklı bir asker, bir kaplana karşı mızrakları ile mücadele eden iki erkek, bir geyiği parçalayan kanatlı bir aslan, ok atan atlı bir savaşçı vs. gibi konular serpiştirilmiştir. Ayrıca aralarda ağaçlar ve hatta küçük mimari motifler de vardır.

Bütün figürler gayet canlı bir biçimde ve plastik değerleri verilerek gerçekçi bir üslupta işlenmiştir. Hellenistik tasvir sanatının gelenekleri bu figürlerde canlı olarak varlıklarını gösterirler. Burada ayrıca İlkçağ Mitolojyasından bazı motiflere de raslanması bu mozaiklerin Antik çağ sanatına bağlılıklarının başka bir delilidir. Büyüksaray mozaiklerinin bulunmasında çalışmalarını bir süre idare etmiş olan D. Talbot Rice'in haklı olarak ileri sürdüğü bir husus vardır : bu mozaiklerin bütününde bir halı edası vardır.

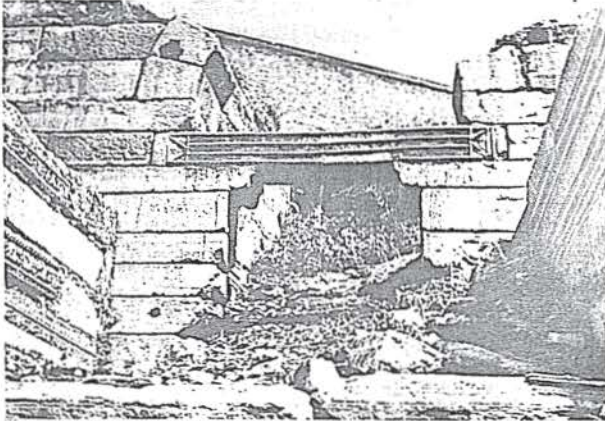
31) İmparator İskelesindeki sonraki sahil sarayının tahmini restitüsyonu (Mamboury'den)

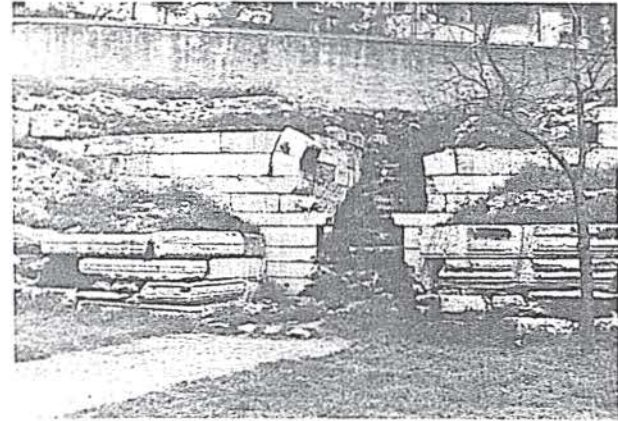
32a) İmparator iskelesinin eski durumu

32b) İmparator iskelesinin şimdiki durumu

İmparator iskelesinin yanındaki kapının eski durumu

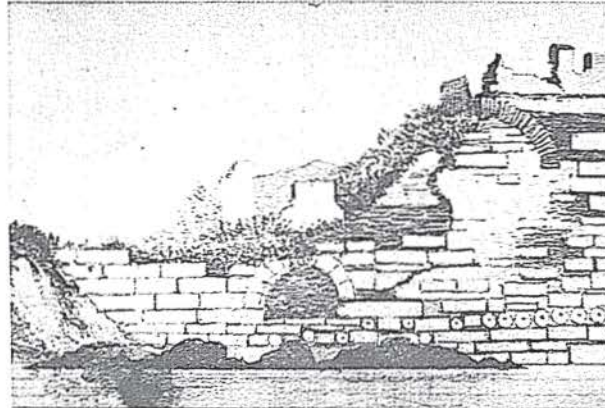
33b) İmparator iskelesinin yanındaki kapının şimdiki durumu

Çok daha yakın tarihlere ait olmakla beraber, Büyüksaray döşeme mozağının unsurlarını Viyana ve Boston'daki bazı Hind halılarında bulmak kabildir. Nitekim bunlarda da kalın bir bordürde zengin yaprak kıvrımları arasında maske halinde yüzler, orta esas saha içinde ise serpiştirilmiş halde çeşitli ehli veya vahşi veya efsane hayvanları, av, hayvanlar arasında mücadele, dağınık şahıs ve ağaç tipleri görülür. Kanaatimize göre, bu Hind halılarının çok eski bir takım prototiplere, muhtemelen Sasanî örneklerine dayandığı düşünülebilir. Günümüze kadar hiçbiri ulaşamayan bu eski prototipler ya döşeme mozaiklerine ilham vermiş veya büyük ihtimal ile tersine bu döşeme mozaikleri bu prototip halıların ön örneği

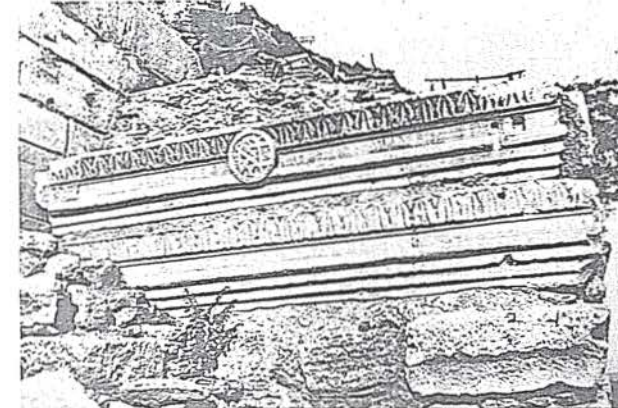
olmuştur. Aynı prensiplere uygun bezeme (bordürde akantus kıvrımları ve maskeler, orta sahada dağınık motifler) sadece Büyüksaray mozaiklerinde değil, o dönemin daha birçok döşeme mozağında da görülür.

b. Fenerlikapı sokağındaki mozaik döşeme :

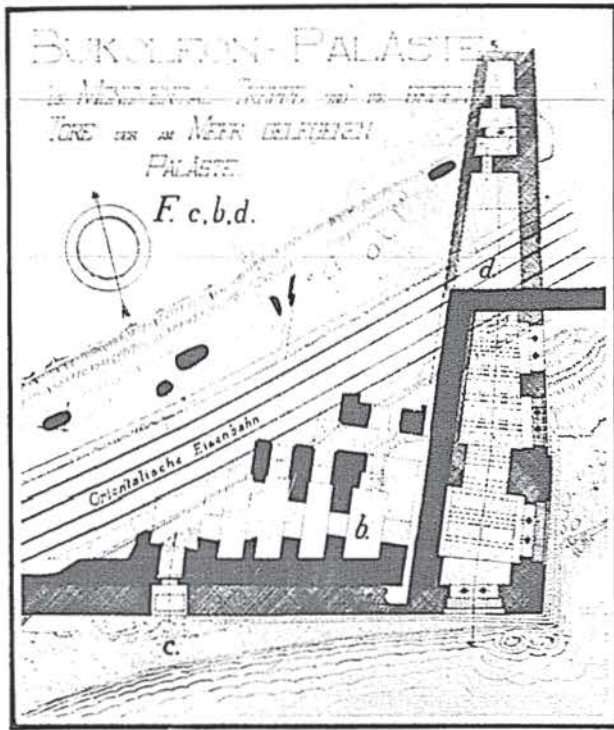
Fener kulesi ile Iustinianos evi veya Boukoleon sarayı denilen yapı hizasında, demiryolunun karşı tarafında ve Kapu Ağası camii'nin aşağısında 1983 yılında bir inşaat sırasında bulunan döşeme mozağı de son derecede önemli bir buluntudur. Yerinde muhafaza edilerek, üzerinde parsel sahibi tarafından bir iş hanı yapılması uygun görülen bu çok güzel ve değerli döşeme her ne kadar yeni binanın altında korunmuş

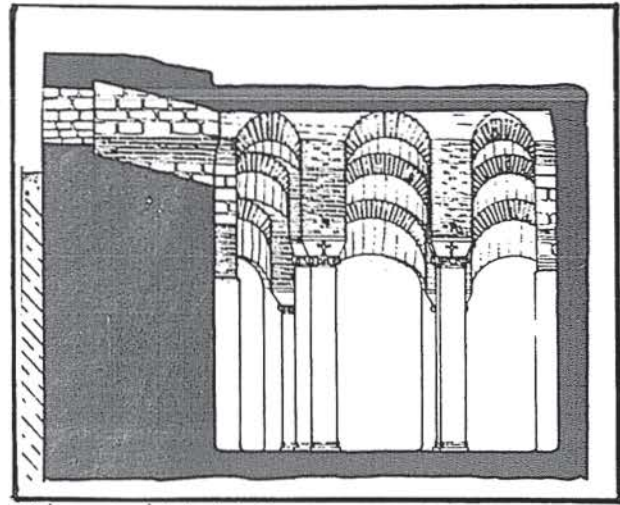
34) Aynı kapının XIX. yüzyılda çizilen deseni

35) Aynı kapının yanındaki İmparator İustinianos'un monogramı

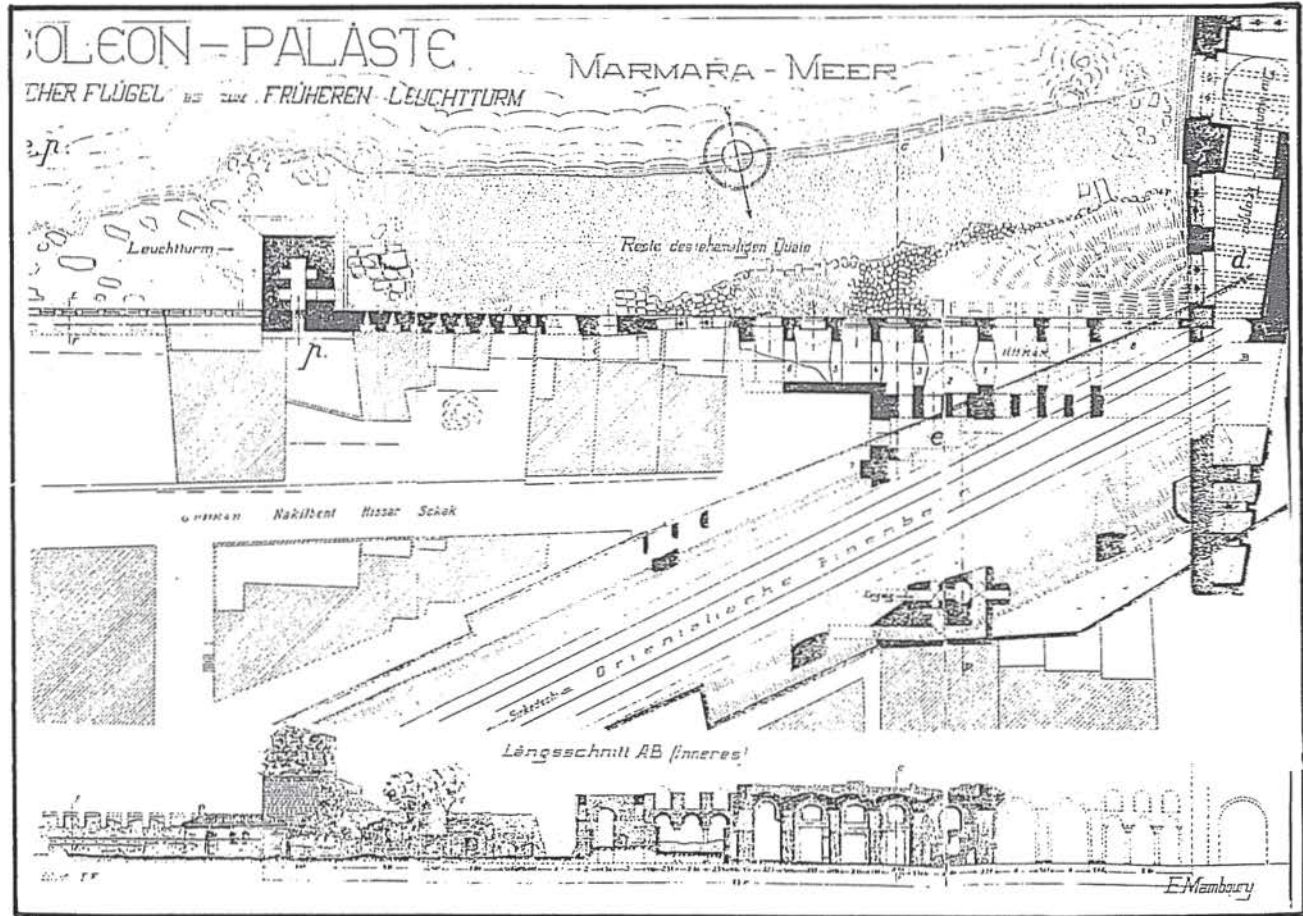

36) İmparator iskelesi genel plâni (Mamboury'den)

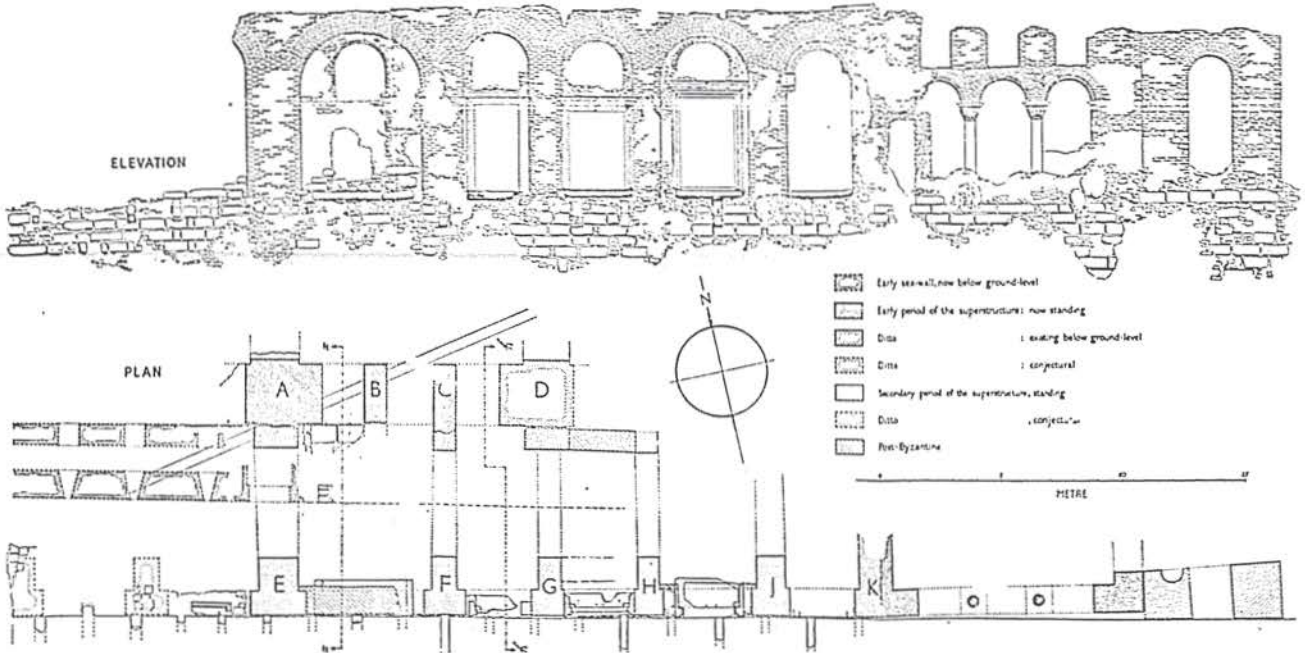

37) İmparator İskelesindeki rampanın altındaki sarnıcın kesiti (Mamboury'den)

ise de, yeni yapı sahibi tarafından ziyaretçilerin buraya ulaşamaması için büyük özen gösterilerek, giriş son derecede zorlaştırılmıştır. 5 x 7 m ölçüsünde olan bu mozaik döşeme mahiyeti araştırılmamış bir binaya aittir. Kısmen mozaikleri örten bir harç kitlesi, bu zengin döşemenin bir devirde üstünün kapatıldığını belli eder. yuvarlak geçmeli (*entrelac*) bir bordür bu dikdörtgen sahayı çerçevelev. Çerçevenin

38) Boukoleon Sarayı ve İustinianos evinin ve İmparator iskelesinin genel plâni (Mamboury'den)

39) İustinianos evi denilen sahil sarayının rölevesi (The great Palace, 11'den)

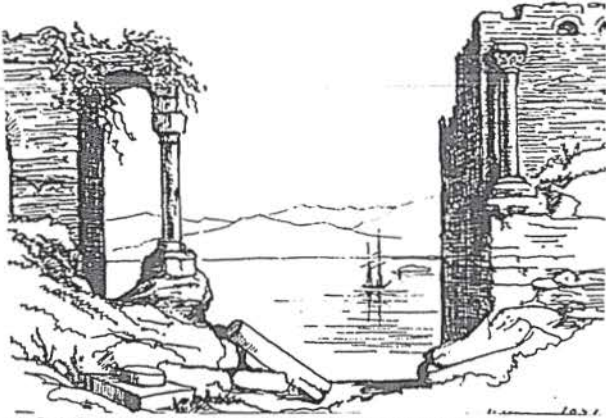
içinde üç bölüm vardır. Bunlardan en batıda olanı ortalarında birer yuvarlak olan üç-entrelac'lı kare ile süslenmiştir. Ondan sonra yerden az yükselen taştan bir seki görülür. Bunun içi çok sığ bir havuz biçimin-

de olup, tam ortada üst yüzeyi muntazam kare oyuklara sahip bir levha vardır. Etrafında ise kare ve dikdörtgen çukurlar bulunmaktadır. Bunlardan dört köşede olan dört kare çukurun kare kaideli sütun veya payelerin temeli olduğu anlaşılmaktadır. Dikdörtgen olanlarda herhalde kakma süslemeli levhalar vardı. Etrafında ise kare ve dikdörtgen çukurlar bulunmaktadır. Fakat şimdi bunlar boştur. Moloz içinde bulunarak kutularda muhafaza olunan çok sayıda 5 x 5 cm ölçüsünde üzerleri cam kakma süslemeli küçük kare mozaik parçaları belki bu çukurların bezemesine aitti. Sekinin doğu kenarında dikdörtgen muntazam bir çukur bulunmaktadır. Bu bir *relique* yerleştirme yerini hatıra getirir. Bu bölümün doğusunda olan daha dar bir dikdörtgen olan üçüncü kısımda yine yuvarlak geçmeli bir mozaik vardır.

Bu döşeme mozaiği genel tekniği bakımından Bizans sanatında yaklaşık bin yılına doğru moda olan döşeme mozaiklerinin bir örneğidir. Stoudios manastırı kilisesi (İmrahor camii), Pantokrator manastırı kilisesi (Zeyrek Kilise camii) gibi İstanbul yapılarında, İznik ve Trabzon Ayasofya'larında da raslanan bu teknik burada bilhassa cam kakmaların da kullanılması bakımından daha değişik ve zengin bir karakter gösterir. Ayrıca Stoudios ve Pantokrator'daki gibi burada da kırmızı porfir zemin içine beyaz taştan yontulmuş bir figürün kakma tekniğinde gömülmüş olduğu da görülür. İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından yapılan temizlikte enkaz arasında duvar kaplamasında kullanılmış sırlı çini parçaları ve renkli cam kakmalı kemer (?) kalıntıları, kanat, gövde ve hâlesinin evvelce renkli taş veya yine cam kakmalı olduğu anlaşılan bir melek figürü gibi parçalar bu yapının esasında son derecede zengin bir süslemeye sahip olduğunu açıkça belli ederler. Bunun Pharos yakınındaki *Theokokos* (Meryem) kilisesinin bir kalıntısı olup olmadığı hakkında birşey söylenemez. V. Konstantinos (741-775) tarafından

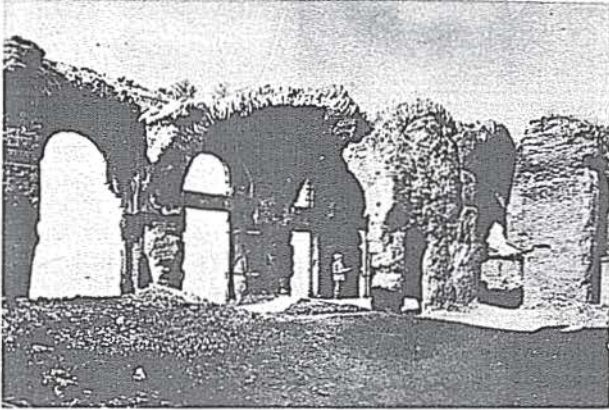
40) Sahilsarayından İstanbul Arkeoloji Müzesine götürülen aslan heykellerinden biri

41) Sahilsarayı kalıntısı 1871'de (Curtis-Walker'den)

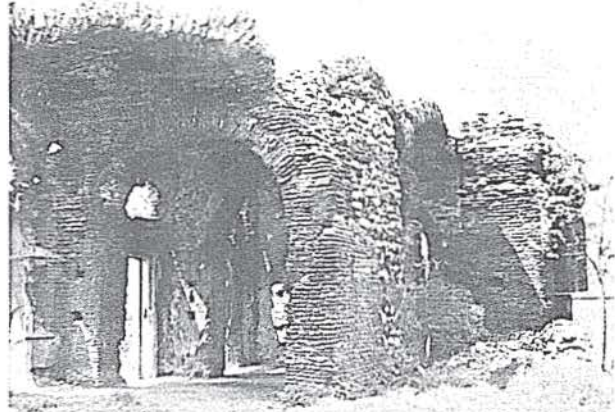

42) Sahilsarayının eski durumu (1880'de)

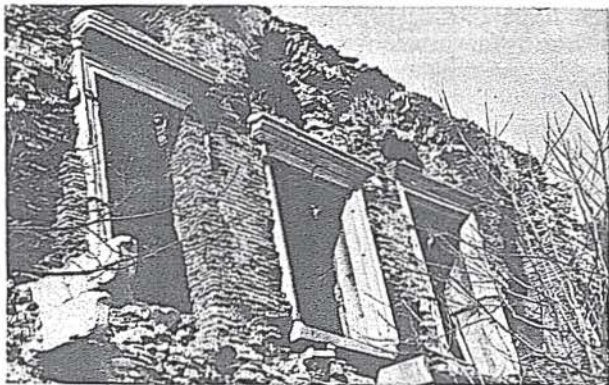

43a) Sahilsarayının tren yolu tarafındaki kalıntıları (Eski ve yeni durumları)

yaptırılan ve Khrysotriklinos ile bağlantısı bulunan bu kilisede X. yüzyılda İmparator nikâhları kıyılıyordu. Mozaikli döşemenin doğu tarafı açılmadığından, burada bir apsisin varlığı öğrenilememiştir. Bu durumda döşemenin ne türden bir binaya ait olduğu bilinmemektedir. Fakat bir kilise olması kuvvete muhtemel olup, süslemede kullanılan malzemenin zenginliği, Büyüksaray'ın bir parçası olduğunda hiçbir şüpheye yer bırakmaz. Yukarıda da belirtildiği gibi Pharos'un yeri hususunda değişik görüşler olduğundan dolayısıyla Meryem kilisesinin yeri de oynamaktadır. Nitekim bazıları Theotokos-Meryem kilisesinin, çok daha yukarıda Aygır deposu arsası altındaki haç biçiminde plânlı mahzenin üstünde olabileceğini ileri sürerler.

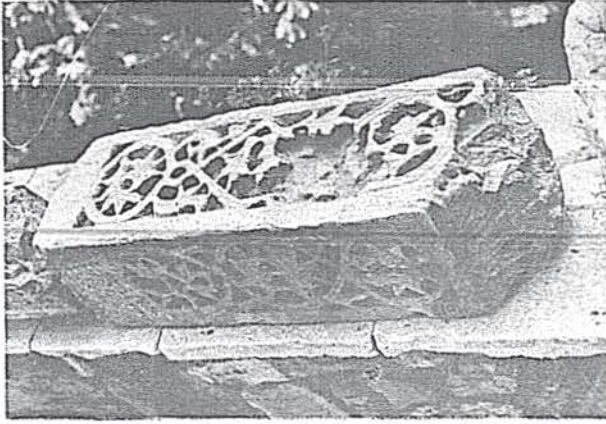
43b) Sahilsarayının tren yolu tarafındaki kalıntıları (Eski ve yeni durumları)

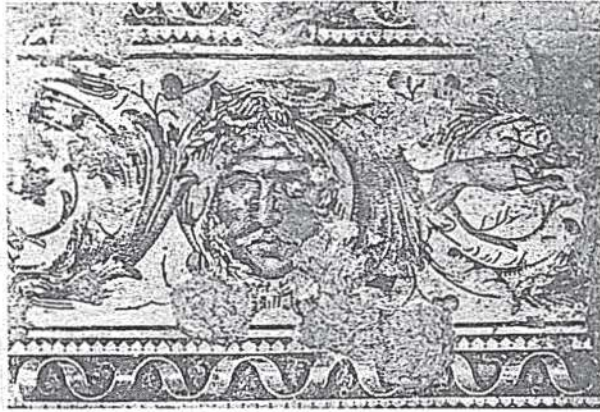
44) Sahilsarayından cephe detayı

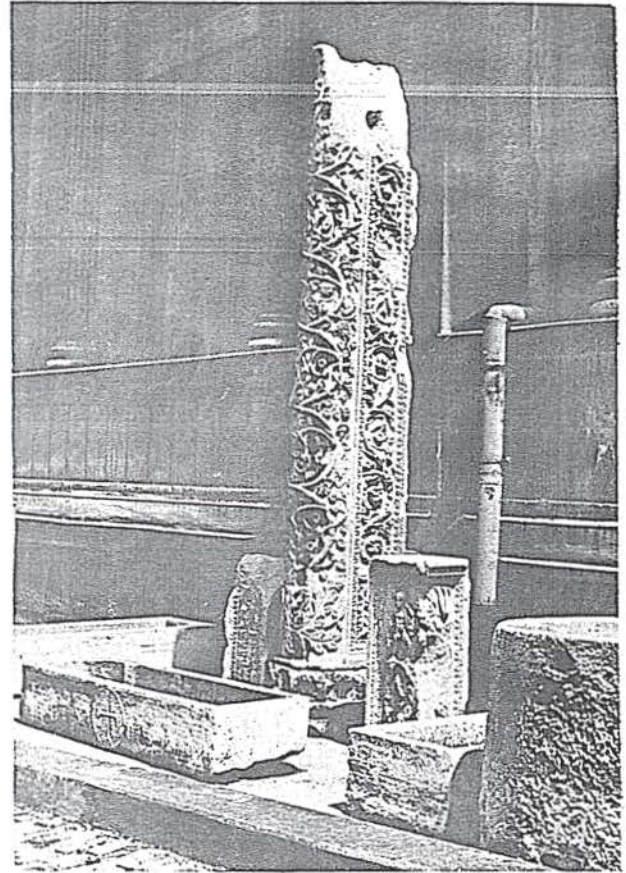
45) Sahilsarayında sütun başlığı

46) Sahilsarayında bulunmuş mimari plastik

48) Peristylli avludan mozaiklerde bordürde sarışın bir insan başı

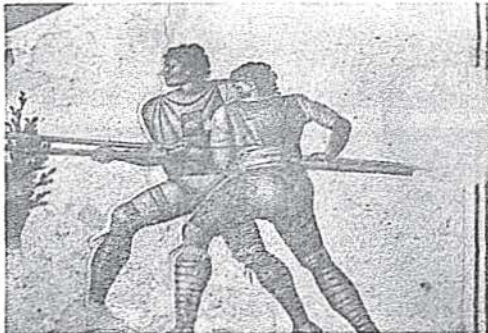

47) Sahilsarayında bulunarak Arkeoloji Müzesine götürülmüş Roma devri (11.yüzyıl) payesi

Sonuç :

İstanbul'un Büyüksaray'ı eski Bizans metinlerindeki bilgiler ile hayallerde canlanmakta fakat, burada bulunan harabe ve mahzenler ile bunların bağlantıları bir kesinlik kazanmamaktadır. Şimdiye kadar pek çok araştırmacı ve bunların sonuncusu olan Meksika'lı Salvador Miranda, bir takım teşhisler yaparak kaynaklarda adları geçen bölümlere bir takım yerler belirtmişlerdir. Ancak bunlar sadece hipotezler olup, bir tanesinin yerinin oynaması hepsinin yer değiştirmesine sebep olmaktadır. Büyüksaray'ın en eski, IV. yüzyıla ait kısımları, ancak Batı Yugoslavya'da Dalmaçya kıyısında Spalato'daki saray kalıntıları ile bir benzerlik gösterebilir. Spalato'da İmparator Diocletianus tarafından inşa ettirilen bu sarayın büyük bir kısmı bugün durmaktadır. Diocletianus'un emri ile

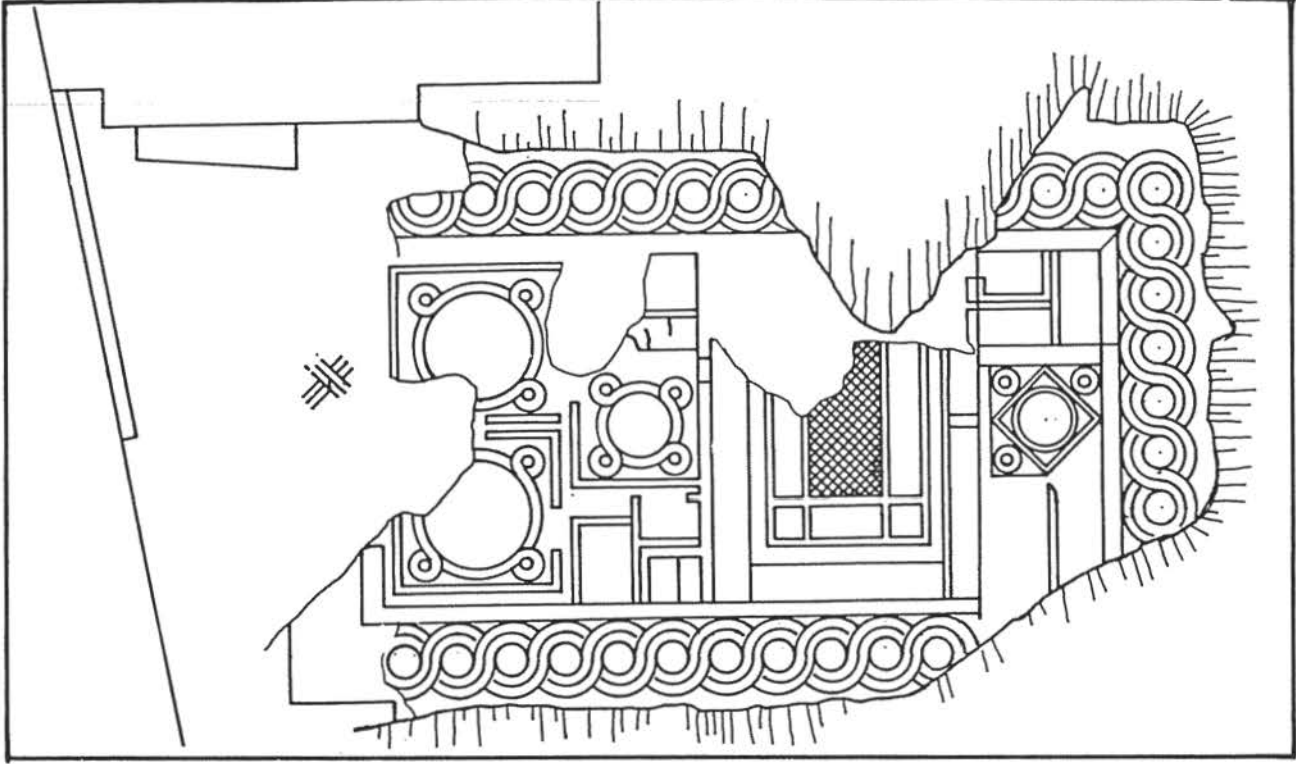
IV. yüzyılın ilk yıllarında yarı bir villa, yarı bir müstahkem Roma ordugâhı (*castrum*) karakterinde olarak yapılmıştı. Diocletianus 305'de kendi isteği ile iktidardan çekildiğinde son yıllarını burada geçirmişti. 615 yılında Roma vilâyetlerinden Dalmaçya'nın başşehri Salona, Avarlar ile onların idaresindeki Slâv'lar tarafından istilâya uğradığında, Salona'nın halkı Diocletianus sarayının kuvvetli duvarlarının içine sığınmıştı. Kurucusunun ölümünden sonra bir süre devlet atölyelerinin yeri olan, bir süre de hapishane olarak kullanılan sarayın içine halk yerleştikten sonra burası Sırp-Hırvat dilindeki adı ile Split olmuştur. XIX. yüzyıl başlarına kadar bu yerleşme, sarayın duvarlarını aşmamış, ancak bu tarihten sonra dışarıya taşmıştır. Yuvarlak bir bina olan Diocle-

49) Peristylli avludan mozaiklerde bir parça

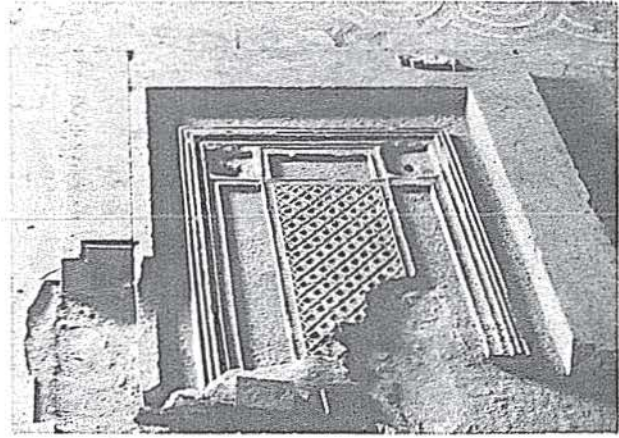
50) Peristylli avludan mozaiklerde bir parça

51) Fenerlikapı sokağında bulunan döşeme mozağinin krokisi

52) Fenerlikapı sokağındaki döşeme mozağinden detay

53) Fenerlikapı sokağındaki döşeme süslemesinden detay

tianus'un *mausoleum'u*, Spalato-Split'in Başkilisesi olmuş, buradaki mabet ise vaftizhaneye çevrilmiştir. Mausoleum ile mabet arasında iyi korunmuş halde peristyl'li abidevi bir tören meydana uzanır. Yapılan araştırmalarda sarayın bir çok parçaları ile birlikte süslemesinden de unsurlar bulunmuştur. Diocletianus'un iktidardan çekilişinden yirmi yıl kadar sonra 337'de ölen I. Konstantinos'un Büyüksaray'ın özü olarak yaptırttığı ilk yapıların hemen hemen Spalato'dakinin bir benzeri olabileceğine ihtimal verilmektedir.

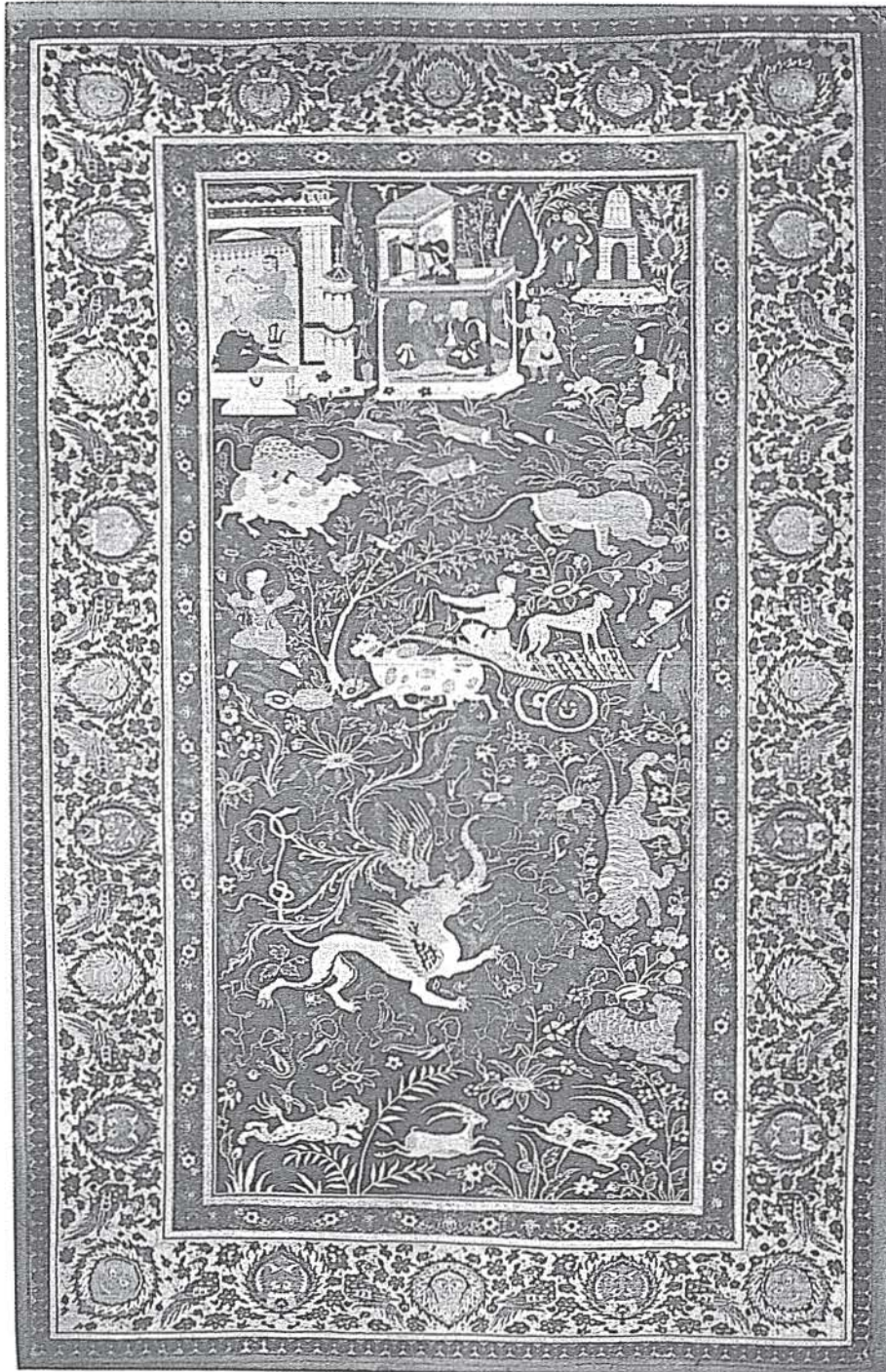
Başlangıçta Roma ve Spalato'daki sarayların büyük ihtimal ile benzeri olan İstanbul'daki Büyüksaray yüzyıllar içinde birçok değişiklikler ile ayrı bir karakter almış, büyütülmüş, ek binalar ile zenginleştirilmiş fakat bu arada da bazı yapıları yıkılarak yerlerine başkaları yapılmıştır. Bir teşrifat kılavuzu olan

Törenler Kitabı'nın yardımıyla yapılmışa çalışılan tesbitler genellikle birbirinden farklı sonuçlar vermektedir. Bu bakımdan elde edilen buluntuları adlandırmak çok zorlaşır. Bu yazımızın sonundaki bölümde görülecek bibliyografya -muhakkak ki eksikleri vardır- Büyüksaray hakkında bir kütüphane dolduracak kadar yayın yapılmış olduğunu gösterir. Bundan sonra da yeni hipotezler ortaya atılacak, ilim adamları kaynakları inceden inceye tarayarak tartışmalarını sürdüreceklerdir. Fakat açık ve kesin sonuçlara ulaşılabileceği çok şüphelidir. Şimdiki halde yapılabilecek tek iş, R. Guillard'ın Bizans kaynaklarını tarayarak Büyüksaray hakkında topladığı bilgileri dikkatle gözden geçirerek bunları arazi ve bilinen kalıntılara tatbik ederek yeni bir plan çıkarmaya çalışmaktır.

Bulgaristan'da Şumnu dolaylarında Pliska'daki sarayın da Büyüksaray'ın bir bölümü olan Magnaura ile olan benzerliği hususunda bazı görüşler ortaya atılmıştır. Diğer taraftan geniş bir alanda çeşitli yapıların dağınık biçimde yayılması bakımından Büyüksaray, Topkapı sarayı denilen Saray-ı Cedid'e de benzetilmek istenmiştir. Ancak şu var ki Osmanlı Sultanlarının bu sarayı, birbirini takip eden avlular etrafında kurulan belirli bir düzene göre yerleştirilmiş binalardan meydana gelmişti. Aynı bir bölümü ise yazlık saray olarak aşağıda deniz kıyısında bulu-

nuyordu. Büyüksaray hakkında sağlam esaslara dayanan bilgiler o kadar karmaşıktır ki, benzerlik hususunda kesin bir şey söylemek imkânsızdır. Ancak her ikisinin de müşterek tarafları iki büyük İmparatorluğa uzun yüzyıllar hizmet etmiş olmaları, bu süreler içinde ek binalarla zenginleşmeleri ve geniş araziler üzerinde yayılmış olmalarıdır. Ayrıca İstanbul'daki Osmanlı sarayının, Edirne'de kurulan ve bugün pek az izi kalmış olan saray topluluğu ile çok büyük benzerliği olduğu da ayrıca işaret edilmeğe değer bir özelliktir.

54) Büyüksaray döşeme mozaiğinin düzenleme şemasının benzeri olan Hind halısı

Bibliyografya

Bu bibliyografyada içinde Büyüksaray'ın bahsi geçen eski Bizans kaynakları ayrı ayrı verilmemiş, bulunması ve kullanılması daha kolay olan bir kaç tercüme gösterilmiştir. Ayrıca sayıları pek çok olan seyyah rehberlerinde burası hakkında yazılanlara da işaret edilmediği gibi, bu bibliyografyada adları geçen kitap ve makalelere dair tanıtma ve tenkit yazılarına da işaret edilmemiştir.

I. Kaynaklar ve Saray hayatı :

Constantin Porphyrogénète, *Le Livre des Cérémonies*, çev. A. Vogt, Paris 1935-40, 2 cilt ve 2 cilt *Commentaires*.

J. P. Richer, *Quellen der byzantinischen Kunstgeschichte*, Wien 1897, s. 253-371.

K. Dietrich, *Hofleben in Byzanz, zum ersten Male aus den Quellen übersetzt, eingeleitet und erlaeutert*, (Leipzig) 1912 (?).

Ch. Diehl, *Le Palais Impérial et la vie de cour à Byzance*, "Revue de Paris", 1. Janvier 1935, s. 82-98.

C. Mango, *The Art of the Byzantine Empire 312-1453, Sources and Documents*, New Jersey 1972, s. 194-199.

II. Bizans ve Türk dönemlerinde seyyahlar :

J. Ebersolt, *Constantinople byzantine et les voyageurs du Levant*, Paris 1919.

A. A. Vasiliev, *Harun-İbn-Yahya and his description of Constantinople*, "Seminarium Kondakovianum", V (1932), s. 149-163.

G. Ostrogorsky, *Zum Reisebericht des Harun İbn-Jahja*, "Seminarium Kondakovianum", V (1932), s. 251-257.

M. İzeddin, *Un prisonnier Arabe à Byzance au IXe siècle : Hâroûn-İbn-Yahya*, "Revue des Etudes Islamiques" (1941-46), s. 41-62.

Liutprand, *Antapodosis ve Relatio de legatione Constantinopolitana*, "Monumenta Germaniae Historica - Scriptores", III (Hannover-Leipzig 1915), İngilizce tercümesi, F. A. Wright, 1930 (görülemedi).

III. Genel yayınlar :

P. Gilles (P. Gyllius), *De topographie Constantinopoleos et de illius antiquitatibus libri quattuor*, Lyon 1561; İngilizce tercümesi : *The Antiquities of Constantinople* ..., çev. J. Ball, London 1729.

Ch. du Fresne du Cange, *Constantinopolis Christiana seu descriptio urbis sub imperatoribus Christianis libri quatuor*, Paris 1682.

Didron, *Le palais impérial de Constantinople*, "Annales Archéologiques", XXI (1861), s. 261-276, 309-328 (Görülemedi).

J. Labarte, *Le Palais impérial de Constantinople et ses abords*, Paris 1861.

H. Montucci, *Les coupes du palais des empereurs byzantins au Xe siècle*, Paris 1877.

A. G. Paspatis, *Ta Byzantina anaktora kai ta periks auton idrumata*, Atina 1885; İngilizce tercümesi: *The Great Palace of Constantinople*, çev. W. Metcalfe, London 1893.

G. Hertzberg, *Byzantinische Kaiserpalaste*, "Sybels Historische Zeitschrift", 2. seri, XV (1884), s. 451-462 (Görülemedi).

F. von Reber, *Der Karolingische Palastbau, I-Die Vorbilder*, München 1891.

D. F. Bjeljaev, *Bizantina I*, "Zapiski İmperatorskago Russkago Arheologičeskago obščestva", V (1892).

A. D. Mordtmann, *Esquisse Topographique de Constantinople*, Lille 1892, s. 52-55.

X. A. Sideridis, *Topographika tou Megalou Palatiou kai tou Hippodomou*, "Ho en Kons-polei Hellenikos Philologikos Syllagos", XXXI (1909), s. 107-112.

Djelal Essad (Celâl Esad Arseven), *Constantinople, De Byzance à Stamboul*, Paris 1909, 112-120.

J. Ebersolt, *Le Grand Palais de Constantinople et le Livre des Cérémonies*, Paris 1910.

Celâl Esad (Arseven), *Eski İstanbul, âbidat ve mebanisi*, İstanbul 1328 (1912), s. 177-193.

Mehmed Ziya (İhtifalci), *İstanbul ve Boğaziçi*, I, İstanbul 1336 (1917), s. 424-471; II, İstanbul 1928, s. 178-208.

H. Leclercq, *Palais impériaux et royaux, VI-Le Grand Palais de Cons-ple*, "Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie", XIII, I (1937), s. 527-548.

R. Janin, *Constantinople byzantine, Développement urbain et répertoire topographique*, Paris 1950, s. 107-122; 2. baskı, Paris.

[S. Eyice], *Büyüksaray md. Türk Ansiklopedisi*, IX (1956), s. 110-114.

Feridun Dirimtekin, *Les palais impériaux byzantins*, "XII. Corso di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina", Ravenna 1965, s. 225-245.

W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 225-237.

IV. Kaynaklara göre yapılar :

J. B. Bury, *Covered Hippodrome at Constantinople*, "Museum", 3. seri, I (1915), s. 106-115.

J. Ebersolt, *Les sanctuaires du Grand Palais*, şu eserde : *Les sanctuaires de Byzance*, Paris 1921, s. 17-30 (Saray kiliseleri hakkında).

A. Vogt, *Les Fouilles de M. Baxter, Une hypothèse*, "Echos d'Orient", XXXV (1936), s. 436-441.

A. Vogt, *La loge impériale de l'Hippodrome de Byzance et le problème de l'Hippodrome couvert*, "Byzantion", XI (1936), s. 383-390.

A. Vogt, *L'Hippodrome, "couvert"*, "Echos d'Orient", XXXVII (1938), s. 23-35.

P. Waltz, *Mélété*, "Byzantion", XIII (1938), s. 183-192.

A. Vogt, *Encore Mélété*, "Byzantion", XIII (1938), s. 193-196.

A. Vogt, *Notes de topographie byzantine, I - Au Grand Palais*, "Echos d'Orient", XXXIX (1940), 78-83.

R. Guillard, *The Hippodrome at Byzantium*, "Speculum", XXIII (1948), s. 676-682.

R. Guillard, *Peri ten Basileion taksin Konstantinou Z tou Porphyrogennetou : He Khalke kai ta periks autas*, "Epeteris Hetaireias Byzantinon Spoudon", XVIII (1948), s. 153-172.

R. Guillard, *Autour du Livre des Cérémonies : L'Augustus, La Main d'Or et l'Onopodion*, "Revue des Etudes Byzantines", VI (1948), s. 167-180.

R. Guillard, *La plage du Boukoleon*, "Byzantinoslavica", X (1949), 16-27.

R. Guillard, *A propos du Livre des Cérémonies : Le Delphax*, "Annuaire de L'Inst. de Philologie et d'Hist. Orientales et Slaves (Mélanges H. Grégoire, II)", X (1950), s. 293-306.

R. Guillard, *Meletai peri tou Hippodromou*, "Epeteris Hetaireias Byzantinon Spoudon", XX (1950), s. 33-55.

R. Guillard, *Les Palais du Boukoleon*, "Byzantinoslavica", XI (1950), s. 61-71.

R. Guillard, *Les port palatin du Boukoleon*, "Byzantinoslavica", XI (1950), s. 187-206.

R. Guillard, *Le palais d'Hormisdas*, "Byzantinoslavica", XII (1951), s. 210-237.

R. Guillard, *L'Hippodrome de Byzance*, "Fontes Ambrosiani (Miscellanea G. Galbiati, III)", XXVII (1951), s. 205-218.

R. Guillard, *Etudes sur le palais du Boukoleon*, "Byzantinoslavica", XII (1951), 210-237.

R. Guillard, *Le palais du Boukoleon : l'Assassinat de Nicéphore Phocas*, "Byzantinoslavica", XIII (1952), s. 101-136.

R. Guillard, *L'Hippodrome, l'escalier privé en colimaçon...*, "Jahrbuch d. Österreichisch-Byzant Gesellschaft", II (1952), s. 3-12.

R. Guillard, *Etudes sur le Grand Palais de Constantinople : Le Consistoire*, "Hellenika", XIV (1955), s. 106-122.

R. Guillard, *Les portes de l'Hippodrome*, "Jahrbuch d. Öst.-Byzant.Gesel.", IV (1955), s. 51-85.

R. Guillard, *Autour du Livre des Cérémonies : le Grand Palais, les Quartiers militaires*, "Byzantinoslavica", XVII (1956), s. 58-97.

R. Guillard, *Etudes sur l'Hippodrome de Byzance : le palais du Kathisma*, "Byzantinoslavica", XVIII (1957), s. 39-76.

R. Guillard, *Le Grand Palais sacré de Byzance : le Palais de la Magnaure*, "Epeteris Hetaireias Byzantinon Spoudon", XXVII (1957), 63-74.

R. Guillard, *La Thermastra*, "Jahrbuch d.Öst.-Byzant.Gesel.", VII (1958), s. 75-85.

R. Guillard, *Le Sigma*, "Epeteris Hetaireias Byzantinon Spoudon", XXVIII (1958), s. 216-247.

R. Guillard, *L'Hippodrome couvert*, "Byzantinoslavica", XIX (1958), s. 26-72.

R. Guillard, *Les péridromos ou galerie de Marci-en, le Décime*, "Hellenika", XVI (1959), s. 77-90.

R. Guillard, *La cour de Daphné*, "Gregorioso Palamas", XLII (1959), s. 268-280.

R. Guillard, *Les phiales des factions*, "Jahrbuch d.Öst.-Byzant.Gesel.", IX (1960), s. 71-76.

R. Guillard, *Les Noumera*, "Revue des Etudes Byzantines", XIX (1961), s. 401-418.

R. Guillard, *Sur les itinéraires du Livre des Cérémonies*, "Jahrbuch d.Öst.-Byzant.Gesel", X (1961), s. 39-52.

R. Guillard, *Sur les itinéraires du Livre des Cérémonies*, "Athena - Athenais Epistemoniki Hetaireia", LXV (1961), s. 74-100.

R. Guillard, *Les XIX Lits*, "Jahrbuch d.Öst.-Byzant.Gesel.", XI-XII (1962-63), s. 85-113.

R. Guillard, *La porte des Skyla*, "Epeteris Hetaireias Byzantinon Spoudon", XXXIII (1964), s. 70-86.

R. Guillard, *La terrasse du Phare*, "Jahrbuch d.Öst.-Byzant.Gesel.", XIII (1964), 87-101.

R. Guillard, *La Porte d'Ivoire*, "Byzantion", XXXIV (1964), s. 329-346.

R. Guillard, *L'escalier en colimaçon*, "Deltion tes Khristianikes Arkheologikes Hetaireias", IV (1964), s. 281-291.

R. Guillard, *Les Saints Apôtres*, "Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher", XIX (1966), s. 63-74.

R. Guillard, *Etudes sur le Grand Palais de Constantinople : Les Limites du Grand Palais à l'ouest*, "Revue des Etudes Grecques", LXXX (1967), s. 413-417.

R. Guillard, *La disparition du Grand Palais*, "Byzantinoslavica", XXXI (1970), s. 189-191.

R. Guillard, *Etudes de topographie de Constantinople byzantine*, Berlin - Amsterdam 1969, 2 cilt. Bu iki ciltlik kitapta R. Guillard'ın Büyüksaray hakkında yirmi yıl içinde dağınık yerlerde yayınladığı makaleler toplanmıştır.

I. Lavin, *The House of the Lord - Aspects of the role of Palace Triclina*, "Art Bulletin", XLIV (1962), s. 1-27.

R. Krautheimer, *Die Dekanenacubita in Konstantinopel, Ein kleiner Beitrag zur Frage Rom und Byzanz*, "Tortulae - Studien zu altchristlichen und byzantinischen Monumenten - In Memoriam J. Kollwitz, Römische Quartalschrift, Supplement", XXX, Freiburg 1966, s. 195-199.

V. Görülen kalıntılar :

C. G. Curtis - Mary A. Walker, *Broken Bits of Byzantium, I - From Yali-kiosk to Yedi-Koulé*, baskı yeri ve tarihi yok, (1890 ?) pl., s. 26-30.

A. Zanotti, *Autour des murs de Constantinople, I - Tschatladi - Kapou*, Paris 1911.

J. Ebersolt, *Rapport sommaire sur une mission à Constantinople, III - A travers le vieux Stamboul*, "Missions scientifiques", yeni seri, fas. 3 (1911), s. 15-16, lev. XIII.

J. B. Bury, *The Great Palace*, "Byzantinische Zeitschrift", XXI (1912), s. 210-225.

E. A. Dalleggio d'Alessio, *Ruines du Grand Palais Impérial de Constantinople*, "Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions" (1912), s. 305-308.

J. Ebersolt - A. Thiers, *Les ruines et les substructions du Grand Palais des Empereurs byzantins*, "Comptes - rendus de l'Acad.d.Insc." (1913), s. 31-38.

J. Ebersolt, *Mélanges d'histoire et d'archéologie byzantine - Recherches sur l'ornement sculpté dans le vieux Stamboul*, "Revue de l'Histoire des Religions", LXXVI (1917), s. 119-123, lev. II.

J. B. Papadopoulos, *Note sur quelques découvertes récentes faites à Constantinople*, "Comptes - rendus de l'Acad.d.Insc." (1920), s. 23, 59-66.

J. Ebersolt, *Mission archéologique de Constantinople - Recherches dans les ruines du Grand Palais*, Paris 1921, s. 28-37, lev. XXVII-XXXII.

VI. Kazılar, araştırmalar ve buluntular :

Th. Wiegand, *Die byzantinischen Kaiserpaläste zu Konstantinopel*, "Archaeologischer Anzeiger" (1914), s. 100-106.

R. Mesguich, *Un palais de Byzance : La Maison de Justinien - Premiers travaux (Oct.-Déc. 1913)*, "Comptes - rendus de l'Acad.d.Insc." (1914), s. 444-451.

K. Wulzinger, *Byzantinische Baudenkmaeler zu Konstantinopel, II - Die Néa, Die Kirche des Kaisers Basilios Makedo*, Hannover 1925, s. 52-63.

E. Mamboury - Th. Wiegand, *Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer*, Berlin 1934.

J. H. Baxter, *The Secrets of Byzantium, I - A Find in the Great Palace, II - A Mosaic of vast promise*, "The Times", 26 ve 28 October 1935.

J. H. Baxter, *The Secrets of Byzantium*, "The Times", 13 July 1936; Türkçesi, *Bizans esrarı*, "İstanbul Belediye Mecmuası", 12. yıl, sayı: 141 (1936), s. 286-296.

V. Laurent, *Travaux archéologiques à Constantinople en 1935 : IV - Les fouilles de M. Baxter au Grand Palais*, "Echos d'Orient", XXXV (1936), s. 109-111.

E. Mamboury, *Les fouilles byzantines à Istanbul*, "Byzantion", XI (1936), s. 232-233, 235, 237-238, 241-246, 273-274, 281-282; XIII (1938), s. 302-305, 306-307; XXI (1951), s. 425-426.

A. M. Schneider, *Byzanz, Vorarbeiten zur Topographie und Archaeologie der Stadt*, Berlin 1936, s. 79-86.

A. M. Schneider, *der Bukoleonpalast und die Kaiserliche Landungstreppe*, şu eserde : *Byzanz*, Berlin 1936, s. 25-29.

J. H. Baxter, *The Palace of Justinian*, "The Times", 11-12 Januar 1937.

A. Blanchet, *Les fouilles des palais impériaux à Constantinople*, "Journal des Savants" (1938), s. 127-128.

G. Brett - G. Martiny - R. Stevenson, *The Great Palace of the Byzantine Emperors*, Oxford 1947.

C. A. Mango, *Autour du Grand Palais de Constantinople*, "Cahiers Archéologiques", V (1951), s. 179-186.

Aziz Ogan, *İngiliz Arkeoloji âlimlerinin İstanbul'da Arasta hafriyatı ve meydana çıkan mozaikler*, "Türk Turing ve Oto.Kurumu Belleteni", sayı: 126 (1952) s. 3- 5.

D. Talbot - Rice, *Excavations in the Great Palace of the Byzantine Emperors, carried out in 1952*, "Pep-ragmena (= Actes du Congrès d'Etudes Byzantines - Salonique 1953)", Athènes 1955, s. 468-473.

D. Talbot - Rice, *Les mosaïques du Grand Palais des Empereurs byzantins à Constantinople*, "Revue des Arts", V (1955), s. 159-166.

S. Miranda, *El-Gran Palacio Sagrado de Bizancio*, Mexico 1955.

D. Talbot Rice, *The Great Palace of the Byzantine Emperors - Second Report*, Edinburgh 1958.

Semavi Eyice, *Arasta sokağı kazısı mad. İstanbul Ansiklopedisi*, II (1959), 969-970 (kazının kısa tarihçesi ve İstanbul gazetelerinde çıkan yazılara atıflar).

C. Mango, *The Brazen House, A study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople*, Koebenhavn 1959.

P. J. Nordhagen, *The Mosaics of the Great Palace of the Byzantine Emperors*, "Byzantinische Zeitschrift", LVI (1963), s. 57-68.

Semavi Eyice, *Arslanhane ve çevresinin arkeolojisi*, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı", XI (1964), s. 23-33, lev. IV-IX.

D. Talbot-Rice, *On the Date of the Mosaic floor of the Great Palace of the Byzantine Emperors in Constantinople*, "Hellenika" (1965)

S. Miranda, *Les palais des empereurs byzantins*, Mexico 1965 (içinde 1966).

S. Miranda, *Autour du Grand palais de Byzance*, Mexico 1967.

S. Miranda, *Etude sur la topographie du palais sacré de Byzance*, Mexico 1971, başka bir baskı, 1976.

Cihat Soyhan - Alpay Pasinli, *İstanbul Mozaik müzesi*, "Sanat Dünyamız", sayı: 16 (1979), s. 12-19.

S. Miranda, *Autour de la date des mosaïques du Grand Palais*, Mexico 1979.

Nuşin Asgari, *İstanbul temel kazılarında haberler 1983, II. Sultanahmet'te Bukoleon sahil sarayının kuzeyindeki çalışma*, "Araştırma Sonuçları Toplantısı", II (Ankara 1984), s. 45-46, res. 12-19.

Erdem Yücel, *Büyük Saray mozaikleri ve konservasyon çalışmaları*, "Ayasofya Müzesi Yıllığı", X (1985), s. 11-19.

W. Jobst - E. Yücel, *Österreichisch - Türkische Restaurierungsarbeiten an den Mosaiken des Grossen*

Palastes von Konstantinopel, "Ayasofya Müzesi Yıllığı", X (1985), s. 75-83 (Türkçe ve Almanca).

Erdem Yücel, *Le Grand Palais - Musée des Mosaïques*, İstanbul 1988 (Mozaiklerin renkli resimlerinden bir albüm).

VII. Restitüsyon denemeleri :

Yukarıda adları geçen kitap ve makalelerin çoğunda Büyüksaray'ın düzeni için tahminlere dayanan restitüsyonlar bulunmaktadır. Bunların başlıcaları, Labarte, Montucci, Paspatis, F. von Reber, Ebersolt, Vogt ve Miranda'nın eserlerinde bulunmaktadır. Bunlar dışında başka çizimler de vardır :

G. Seure, *Monuments antiques - Publications de l'Institut de France*.

H. Prost, şu eserde : *Académie d'Architecture, L'oeuvre de Henri Prost, Architecture et urbanisme*, Paris 1960, s. 15 (Büyüksaray plân ve restitüsyon), 201 (Arkeolojik park plânı).

VIII. Kıyıdaکی surlar ve limanlar :

A. van Millingen, *Byzantine Constantinople, The Walls of the City and adjoining historical Sites*, London 1899.

Feridun Dirimtekin, *Fetihden önce Marmara surları*, İstanbul 1953.

R. Janin, *Les ports de Constantinople sur la Propontide*, "Byzantion", XX (1950), s. 73-79.

IX. Bulgaristan'daki Pliska sarayı ile benzerlik :

K. Mijatev, *Der Grosse Palast in Pliska und die Magnaura von Konstantinopel*, "Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare", X (1936), s. 136-144.

X. Büyüksaray mozağine benzeyen Hint halısı :

W. Bode - E. Kühnel, *Vorderasiatische Knüpfstep-piche*, 3. baskı Leipzig 1922, res. 50, 51 (dördüncü baskı, Braunschweig 1955).

AKBABA Dergisi -(1935)

S. EYİCE'nin Arşivinden

Bugün, Mimar Sinan'ın mezarı başında ihtifal yapılacak.

Sinanın ruhu :
-Senede bir defa seni rahatsız ediyorlar amma, kusura bakma dostum !.....